

a falu

2024. ősz

XXXIX. évfolyam

Megjelenés minden évszakban

› A rövid ellátási láncok működésének vizsgálata a Csongrád-Csanád vármegyei termelők szempontjából

› A Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, mint érdekképviselői szerv a gazdák szolgálatában

› A Kisteleki járás társadalmi-gazdasági jellemzői különös tekintettel a külterületi (tanyai) gazdaságokra

› A fekete katonalégylárvák szerepe az élelmiszer-hulladékok hasznosításában

Szerzők

Dér Lilla – hallgató, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar

Fekete Rita – adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet

Kiss Hédi – pénzügyőr őrnagy, vámigazgatási referens, Nemzeti Adó- és Vámhivatal, Csongrád-Csanád Vármegyei Adó- és Vámigazgatósága, Vám Osztály

Komarek Levente – egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet

Korom Annamária – adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet

Kovács Helga – tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet; PhD hallgató Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Lábas Kata Sára – tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet; PhD hallgató Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Makra Vivien – hallgató, Debreceni Egyetem

Rákóczi Attila – adjunktus, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet, Vidék- és Területfejlesztési Tanszék

Süli-Zakar Tímea – főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Növénytudományi és Környezetvédelmi Intézet

Szamosköziné Kispál Gabriella – adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet

falló

**Ady Endre:
Párisban járt az ősz**

Párisba tegnap beszökött az Ősz.
Szent Mihály útján suhant nesztelen,
Kánikulában, halk lombok alatt
S találkozott velem.

Ballagtam éppen a Szajna felé
S égtek lelkemben kis rőzse-dalok:
Füstösek, furcsák, búsak, bíborak,
Arról, hogy meghalok.

Elért az Ősz és súgott valamit,
Szent Mihály útja beleremegett,
Züm, züm: röpködtek végig az uton
Tréfás falevelek.

Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé
S Párisból az Ősz kacagva szaladt.
Itt járt s hogy itt járt, én tudom csupán
Nyögő lombok alatt.

A FALU

Alapítva: 1985

Alapító:

Agroinform Kiadó és Nyomda Kft.

A Szerkesztőbizottság tiszteletbeli
elnöke:

Dr. Nagy István
agrárminiszter

A Falu szerkesztősége
Főszerkesztő:

Dr. Komarek Levente
komarek.levente@szte.hu

A Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Mikó Edit
Dr. Rákóczi Attila
Dr. Szalka Éva
Dr. Szöllősi László
Dr. Takács István
Dr. Vásáry Miklós
Dr. Zádori Iván

Kiadó:

Felelős kiadó:

Füredi Kornél ügyvezető
1223 Budapest Park utca 2.

Telefon: 06-1-362-8100

Központi e-mail cím:
hermanottointezet@hoi.hu

E-mail: avalu@hoi.hu

www.agrarlapok.hu

ISSN 0237-4323 (Nyomtatott)

ISSN 3003-9886 (Online)

Nyomdai kivitelezés:
Séd Nyomda, Szekszárd

Megjelenik minden évszakban

*A kéziratokat elektronikus formában küldött
levél mellékleteként kérjük beküldeni
a következő e-mail címre:
komarek.levente@szte.hu*

Tartalom

5

**A rövid ellátási láncok
működésének vizsgálata a
Csongrád-Csanád
vármegyei termelők
szempontjából**
Kiss Hédi –
Korom Annamária

27

**A Nemzeti Agrár-
gazdasági Kamara, mint
érdekképviselői szerv
a gazdák szolgálatában
- Gazdálkodói megítélések
vizsgálata az új
agrártámogatási időszak
hajnalán**
Makra Vivien –
Rákóczi Attila

47

**A Kisteleki járás
társadalmi-gazdasági
jellemzői különös
tekintettel a külterületi
(tanyai) gazdaságokra**

Szamosköziné Kispál
Gabriella –

Korom Annamária –

Fekete Rita –

Komarek Levente –

Lábas Kata Sára –

Kovács Helga

63

**A fekete katonalégység lárvák
szerepe az élelmiszer-
hulladékok
hasznosításában**

Dér Lilla – Süli-Zakar Tímea

A falu szerzői és lektorai – a folyóirat újraindítása óta – díjazás nélkül végzik a munkájukat, ezzel járulnak hozzá a fenntartásához. A megjelent írásművek ezért csak a szerző, illetve a Kiadó hozzájárulásával használhatók fel.

A rövid ellátási láncok működésének vizsgálata a Csongrád-Csanád vármegyei termelők szempontjából

Examining the functioning of short supply chains from the perspective of producers in Csongrád-Csanád county

Kiss Hédi – Korom Annamária

ABSZTRAKT

Csongrád-Csanád vármegyében – agrártúlsúlyú, rurális térség révén – az elmúlt időszakban erősödő éghajlati behatások, a járvány, majd a háborús helyzet következtében fellépő gazdasági nehézségek eredményeként sok kis – jellemzően családi – gazdaság került kiszolgáltatott helyzetbe. A rövid ellátási láncok sok, a vidéki térséget érintő problémára adhatnak jó megoldást (Gombkötő et al., 2017) a kérdés csupán az, hogy a gazdák miként tudnak, vagy akarnak-e élni vele.

Vizsgálatunk során igyekeztünk megismerni, hogy milyen szempontok befolyásolják a termelők döntéseit az értékesítési mód megválasztása során, valamint fontos volt felmérni azt is, hogy mennyiben tartják fon-

tosnak, hogy tevékenységük ne csak gazdasági szempontból hozzon eredményeket, de magában foglalja a társadalmi szerepvállalást, a fogyasztók környezettudatos- és fenntarthatósági törekvéseinek támogatását is.

ABSTRACT

In Csongrád-Csanád county, a rural area with an agricultural predominance, many small farms, mostly family farms, have been left vulnerable as a result of the recent climate influences, the epidemic and the economic difficulties caused by the war situation. Short supply chains can be a good solution to many of the problems affecting rural areas (Gombkötő et al., 2017), the question is how farmers can or want to use them.

In our study, we sought to understand the factors, that influence farmers' decisions, when choosing the way they sell their produce, and besides it is important to assess, that as well the extent to what they consider important, that their activities not only deliver economically results, but also include social engagement and supporting the environmentally conscious and sustainability aspirations of the consumers.

Bevezetés

Az élelmiszeripar globalizációja minden kétséget kizáróan jelentőst hatást gyakorol a környezetünkre. Az intenzív termeléssel járó túlzott műtrágya és növény védőszer használat, a hosszú szállítási csatornák okozta környezetterhelés fenntarthatósági problémákat vet fel. Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájában a környezeti fenntarthatóság javítása, illetve a klíma- változás hatásainak mérséklése kiemelt prioritást élvez. A fenntarthatóságnak azonban van egy társadalmi, gazdasági vetülete is, melyet szintén szem előtt kell tartani, ennek egyik lépése lehet az ellátási láncok rövidítése. A rövid ellátási lánc nem csak azt jelenti, hogy a termelés, a feldolgozás, a szállítás és a fogyasztás egymáshoz közel, egy meghatározott sugarú körön belül zajlik, de a termelő és a fogyasztó közé ékelődő szereplők száma alacsony (Benedek – Fertő, 2016). Ebből adódóan a termelők számára lehetőséget teremt a bevételeik növelésére, illetve egy a személyes kapcsolatokon nyugvó bizalmi elvű vevőkör kialakítására. Ezáltal csökkenthető a nagy felvásárlóktól való kitettség és annak ár leszorító hatása. Az elmúlt években, hazánkban is egyre növekvő igény jelentkezett a fogyasztók részéről az egészséges, helyi élelmiszerek iránt. Különösen érezhető volt ez a tendencia a COVID-19 járvány idején, hiszen a fogyasztók egyrészt kerültek a zsúfolt szupermarketeket, másrészt egyre fontosabbá vált számukra a fogyasztás-

ra szánt termékek minősége és származási helyének ismerete. A megváltozott fogyasztói szokásokhoz a termelőknek is alkalmazkodniuk kellett és előtérbe kerültek az alternatív értékesítési módok (Németh – László, 2022).

Kutatásunkban célunk rámutatni arra, hogy milyen okok alapján döntenek a termelők ezen értékesítési mód mellett. Célunk továbbá azon hátráltató tényezők és nehézségek feltérképezése, mellyel a rövid ellátási láncot előnyben részesítő termelők kénytelenek szembe nézni. A tanulmányunknak nem része a rövid ellátási láncok fogyasztói oldalról történő értékelése a terjedelmi korlátok miatt. A kutatás kezdetekor három hipotézist állítottunk fel:

H1.: A termelők értékesítési mód választására irányuló döntéseiben elsődlegesen a gazdasági tényezők játszanak szerepet.

H2.: Az üzemméret nagysága, a kibocsátott termékvolumen nagyban befolyásolja az értékesítési csatorna megválasztását.

H3.: A rövid ellátási láncok megfelelő szakmai és pénzügyi támogatás mellett hatékonyan járulhatnak hozzá az EU környezetvédelmi és éghajlat-politikai céljainak eléréséhez.

Környezeti szempontból nézve úgy véljük, hogy a rövid ellátási láncok megfelelő szakmai és pénzügyi támogatás mellett hatékonyan járulhatnak hozzá az EU környezetvédelmi és éghajlat-politikai céljainak eléréséhez.

Szakirodalmi háttér

Fehér (2007) szerint a közvetlen értékesítésen olyan eladási, illetve kereskedelmi tevékenységet értünk, melyet a mezőgazdasági termelőtevékenységet folytató helyi lakos végez, aki rendelkezik olyan kommunikációs képességekkel, amely kellemesebbé és emlékezetesebbé teszi a fogyasztók vásárlási gyakorlatát és tapasztalatát. A mezőgazdasági termelők régóta alkalmazzák a saját maguk által termelt áruk közvetlen értékesítését. A közvetlen értékesítés titka a kölcsönös

előny: nyer a termelő és nyer a vásárló is. A termelő munkához és bevételhez jut, a vásárló meg egészséges ételhez (Fehér, 2007). Számos külföldi és néhány hazai tanulmány foglalkozik a közvetlen értékesítést folytató gazdaságok főbb jellemzőinek és az értékesítési csatornaválasztást meghatározó tényezők feltárásával. Ezen tanulmányok eredményei alapján megállapítható, hogy a közvetlen értékesítés elsősorban a kis gazdaságok stratégiája és a minőséghajlított étel-kultúra része (Burns – Johnson, 1996; Fehér, 2007; Spiller et al., 2007). Györe és Juhász (2012) szerint a közvetlenül értékesítő étel-kultúra-előállítók számára a legfontosabb előnyök a kiszolgáltatottság megszűnése a felvásárlóval szemben; a magasabb egységnyi profit elérése; az ár viszonylag szabad meghatározása; a közvetlen, személyes kapcsolat a vásárlókkal, valamint a jobban átlátható, kezelhető értékesítés. Renting és munkatársai (2003) a közvetlen értékesítést a rövid étel-kultúra ellátási láncok (RÉL) egyik lehetséges megvalósulási formájának tekintik. A franciához hasonlóan a magyar álláspont is konkrét távolságot nevez meg a RÉL legfőbb jellemzőjeként (Kujáni, 2014). Ez azt jelenti, hogy a kistermelő a termékeit a régió belüli vagy a gazdaság helyétől légvonalban számítva legfeljebb 40 km távolságra lévő, kiskereskedelmi vagy vendéglátó létesítménynek értékesítheti (20/2021. (V. 17.) AM rendelet). A különbség viszont az, hogy ezt Magyarországon az 52/2010. (IV.30) VM rendelet a kistermelői étel-kultúra-termelés, előállítás és értékesítés feltételeiről szóló jogszabály tartalmazza. Más megközelítés szerint a közvetlen értékesítésre kell helyezni a hangsúlyt a rövid étel-kultúra-láncok lehatárolásánál (Juhász, 2012). Szabó (2019) szerint a rövid ellátási láncok nem csupán a termék előállítása és értékesítése közötti távolságra összpontosít, hanem a láncban szereplők számára is. A cél, hogy csökkentsük a közvetítők számát, akikre szükség van, hogy a lehető legrövidebb úton jusson el a termék a fogyasztóhoz. A rövid

ellátási láncra jellemző, hogy abban kevés számú gazdasági szereplő vesz részt. Ezek azonban elkötelezettek az együttműködés a termelők, a feldolgozók és a fogyasztók közötti kapcsolatok iránt, valamint kedvező hatásai is lehetnek a környezetre, a régió gazdasági növekedésére (Gombkötő et al., 2017).

Marsden és munkatársai (2000) szerint a rövid ellátási láncban egy merőben új kapcsolat jön létre a végső fogyasztó és a termelő között. Legfőbb ismérve, hogy az étel-kultúra eredetét hangsúlyozza, a fogyasztást ismét társadalmi tevékenységgé teszi, és helyi szintre hozza, valamint a döntést a fogyasztók értékítéletére bízta. Megközelítésükben tehát nem a termelő és a fogyasztó közötti rövid földrajzi távolságot, vagy a közvetítők számát helyezik előtérbe, hanem a fogyasztó megfelelő információval való ellátását. Az információszerzés nemcsak a termelő és a fogyasztó közötti közvetlen kommunikációval történhet, hanem például az eredetet jelző címke a csomagoláson is azt a célt szolgálja. Ez az információ értéktéremtő képességgel bír, hiszen ez különbözteti meg a piacon fellelhető többi terméktől, és magasabb árat is kiválthat a konvencionális termékekkel szemben. A termelő és fogyasztó kis földrajzi, társadalmi, kulturális távolsága mellett gyakori jellemző a környezetbarát módon termesztett egészséges étel-kultúra iránti igény (Benedek et al., 2013).

A fentiekben túl a rövid ellátási láncokra általában jellemző még (Jarosz, 2008):

- A sajátos helyszínek jelenléte, ahol a termelő és a fogyasztó találkozik (például gazda-udvar, termelői piac);
- a kis üzemméret, kis volumen;
- általában megjelenik a fenntarthatóság valamely aspektusa, de hogy a környezeti, társadalmi vagy egyéb irányba történik-e az elköteleződés, az esetről esetre változhat.

Hazánkban a közvetlen termelői értékesítés jelentősége a termelői és kiskereskedelmi forgalom szempontjából jelenleg korlátozott, bár növekvő tendenciákról lehet beszélni.

A legelterjedtebb értékesítési forma a (termelői) piac. Azonban egyre nagyobb számban jelennek meg a különféle kertközösségek, dobozrendszerek is, illetőleg az informatika mezőgazdaságban történő térnyerésével a webáruházon keresztül történő értékesítés is egyre jobban teret nyer.

Anyag és módszer

A vizsgálat földrajzi keretét Csongrád-Csanád vármegye területe jelenti, míg az értékesítési lánc szereplői közül a termelői oldalt vontunk vizsgálat alá. A vizsgálatba ténylegesen bevont gazdálkodók kiválasztásánál a személyes ismeretségen túl az is fontos szempont, hogy lehetőleg többféle művelési ágot, élelmiszer előállítás, szolgáltatásnyújtást végezzenek. A kézműipari termék előállítások nem képezték a felmérés részét. Ezen túlmenően a kutatás nem korlátozódott egyetlen termékkörre. Mind növénytermesztéssel, mind állattenyésztéssel, vagy akár méhészetrel és sajt- és húskészítmények előállításával foglalkozó termelők is bevonásra kerültek a vizsgálatba. Az interjúalanyok között olyanok is találhatók, akik csak részben tagjai a rövid ellátási láncoknak.

Az időbeli korlátok és a viszonylagosan nagy távolságok miatt a földrajzi terület szűkítése mellett döntöttünk, így Csongrád-Csanád vármegye három déli járása lett a vizsgált terület, azaz a mórähalmi, a szegedi és a makói járás gazdálkodóit vontuk be a vizsgálatba, amelyek agrárgazdasági szempontból eltérő adottságokkal rendelkeznek. A Szegedi járás központja egyben a megyeszékhely is, mely rendelkezik a nagyvárosokra jellemző infrastruktúrákkal és a lakosság kényelmét szolgáló lehetőségekkel. A termelők koncentráltan vannak jelen a Mars téri piacon, illetve a helyi termelői piacokon. A vármegye három járásának lakosai körében jelen van egy olyan fizetőképes és tudatos fogyasztói réteg, amelynek igénye van az egészségtudatos táplálkozásra, és mindemellett fontosnak tartja a környezetbarát – akár csomagolásmentes – élelmiszerek fogyasztását. A mórähalmi járásban túlsúlyban vannak a kertészetek, gyümölcsösök, míg a makói járásban inkább a gyökérzöldségek és a hagymafélék terjedtek el. A jellemző birtokméret is más ezen a területen. Inkább nagyobb gazdaságok találhatók itt, szemben az mórähalmi, vagy a szegedi járással. A különféle környezeti adottságok miatt elmondható, hogy a termelőket külön-

Megkeresett termelők száma (fő)		Meghiúsult interjúk száma (db)		Megvalósult interjúk száma (db)
Járás megnevezése		Ennek oka:		
		Nem kívánt a felmérésben részt venni	Nem sikerült megfelelő időpontot találni	
Makói járás	12	2	1	9
Szegedi járás	15	3	2	10
Mórahalmi járás	15	3	4	8
Összesen:	42	8	7	27

1. táblázat: Az interjúkészítés céljából megkeresett mezőgazdasági termelők földrajzi elhelyezkedés szerinti megoszlása

Table 1: Geographical distribution of the agricultural producers targeted and interviewed

Forrás: szerzők adatgyűjtése alapján saját szerkesztés, 2023

féle tényezők motiválják az értékesítési lánc megválasztása során.

A kapcsolatfelvétel többféle formában valósult meg. Voltak termelők, akiket az értékesítési helyeiken kerestünk fel és ott cseréltünk elérhetőséget, és kértük, hogy javasoljanak további, a preferenciáinknak megfelelő termelőket. Volt olyan termelő is, akit e-mail-ben vagy közösségi média felületen kerestünk meg. Nehézséget jelentett, hogy sokan már az első felkérés alkalmával elutasították a megkeresést. Különböző indokok alapján nem szerettek volna a felmérésben részt venni. Ezáltal nehézkes volt a 27 termelőből álló minta összeállítása. A megkeresett termelők számáról és a megvalósult interjúkról járásonkénti bontásban készített kimutatást az 1. táblázat szemlélteti. Az interjúkra 2023. augusztus és októbertől között került sor.

Az interjúk tartalmi szempontból tematikusak, formai kötöttség szempontjából félig strukturáltak tekinthetők. A kérdések összeállításánál arra törekedtünk, hogy az interjúalanyok részletesen ki tudják fejteni a termékértékesítés során szerzett tapasztalataikat, a döntéseiket befolyásoló tényezőket, a hátráltató és pozitívan előre mozdító körülményeket. A kérdéssor egyaránt tartalmaz zárt és nyitott kérdéseket is. Bizonyos kérdések nem minden gazdálkodókra nézve voltak értelmezhetőek, így a kérdésfeltevés során a sorrend és a tartalom személyre szabottan történt. Amennyiben az interjúalany fontosnak ítélte, a kérdéssorban nem szereplő témák is szóba kerültek, így széleskörű információval szolgáltunk a témával kapcsolatos tapasztalataikról, megfigyeléseikről. A gazdálkodási adataikra vonatkozóan is osztottak meg adatokat, illetőleg az általuk kínált szolgáltatásokkal kapcsolatban is. Az így nyert adatok alapján adatbázis készült, melyet Excel táblázatban összegeztünk.

Eredmények

A vizsgált termelők demográfiai és szociológiai jellemzői

Az interjúalanyok fontosabb demográfiai összetevőit a 2. táblázat tartalmazza.

	A vizsgált termelők	
	száma (fő)	arány (%)
Gazdálkodók összesen:	27	100 %
férfi	23	85 %
nő	4	15%
Korösszetétel:		
35 év alatt	4	15 %
35-50 év	12	44,5 %
51-65 év	9	33 %
65 év felett	2	7,5 %
Iskolázottság:		
általános iskola	2	7,5 %
szakmunkásképző	8	29,5 %
érettségi	14	52 %
felsőfokú	3	11 %
Szakirányú végzettség		
van	18	67 %
nincs	9	33 %

2. táblázat: Az interjúalanyok demográfiai jellemzői

Table 2: Demographic characteristics of the interviewees

Forrás: az interjúk adatai alapján saját szerkesztés, 2023

Az interjúalanyok jelentős része (85%) férfi, míg a női válaszadók csak 15%-ot tettek ki. Ebben nagy szerepet játszott, hogy a vizs-

gálatba bevonni tervezett termelők közül a nők nagyobb arányban utasították vissza az erre vonatkozó felkérésünket. A nyolc elutasított interjú felkérés esetében öt esetben a megkeresett termelő nő volt. Ők az elutasítás jellemző indokként az időhiányt jelölték meg. A megíúsult interjúk tekintetében pedig négy kiválasztott női termelővel nem sikerült arra alkalmas időpontot találni.

A megkérdezettek közel 60%-a tartozik fiatalabb korosztályba (50 év alatti). A kifejezetten fiatalok (35 év alattiak) aránya mindösszesen 15% volt. A vizsgált csoportból mindössze 2 fő volt 65 év feletti. Az életkor és az iskolai végzettség között releváns összefüggést tapasztaltam. A mindössze általános iskolai végzettséggel rendelkezők az idősebb korosztályból kerültek ki. Mindkét fő a 65 év feletti korcsoportba tartozott. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők viszont mindannyian 35 év alattiak. A 35 év alattiak fele felsőfokú végzettségű, de a másik 50% is érettségivel rendelkezik. A megkérdezettek 67%-a rendelkezett valamilyen, a tevékenység végzéséhez szükséges végzettséggel. Több megkérdezett tervezi további képesítések (pl: aranykalászos gazda) megszerzését.

A vizsgálatba bevont termelők gazdálkodási jellemzői

A megkérdezett termelők 96% rendelkezik östermelő igazolvánnyal. Mindösszesen 1 fő nyilatkozott úgy, hogy más formában végzi tevékenységét. Emellett 17 fő (a megkérdezettek 63%-a) kistermelői engedéllyel is rendelkezett, melynek birtokában az általuk megtermelt alaptermékeket, illetve az abból saját maguk által előállított feldolgozott élelmiszertermékeket is értékesíthetnek. 7 fő egyéni vállalkozóként tevékenykedik, míg a többi megkérdezett családi gazdálkodó. Ez utóbbi választását a kedvezőbb adózási szabályokkal indokolták. A felmérés a társas vállalkozási formában gazdálkodókra nem

terjedt ki. Ezért a megkérdezettek között gazdasági társaság nem szerepel, bár volt olyan termelő (4 fő), aki más tevékenysége folytán gazdasági társaságban vezető pozíciót tölt be. Az interjúalanyok gazdálkodással összefüggő adatait a 3. táblázatban foglaltuk össze.

A megkérdezett termelők 37%-a (10 fő) kizárólag növénytermesztéssel foglalkozik. Az állattartók több mint fele (10 fő) növényeket is termeszt, elsősorban takarmánynak valót. A méhészettel foglalkozók nyilatkoztak úgy, hogy kizárólag állattartással foglalkoznak. A piacra szánt termékek feldolgozottsági szintjére vonatkozó felmérésünk szerint a kizárólag alapterméket értékesítők valamennyien növénytermesztéssel foglalkoztak. A megkérdezett méhészek a mézen kívül egyéb termékeket (propolisz, méhviasz, ízesített mézek) is árusítottak. A feldolgozott terméket előállítók főleg húskészítményeket, sajtot értékesítettek, de volt olyan termelő is, aki növényi alapú feldolgozott élelmiszer (lecsó, pesto, szendvicskrémek, tézstaszószok) forgalmazott.

Az interjúalanyok közel fele-fele arányban (51%, illetve 49%) végzik tevékenységüket főállásban, vagy melléktevékenységként. Ennek okaként az érintettek azt nyilatkozták, hogy a mezőgazdaságból származó bevételeik nem biztosítanak számukra megfelelő életszínvonal fenntartásához szükséges jövedelemforrást, illetőleg a termelést övező nagyfokú bizonytalanság miatt nem merik (nem akarják) a biztos főállásukat feladni. Ennek hátulütője, hogy mellékállásban nem minden esetben képesek jelentős mennyiségű, akár a megfelelő anyagi biztonságot lehetővé tevő, árualap előállítására, illetőleg nincs idejük nagyobb volumenű termék fogyasztók részére történő közvetlen értékesítésre. A termékek szezonálitása is befolyásoló tényezőnek bizonyult a tevékenységi kör jellegének megválasztásánál. A megkérdezett eper- és baracktermelő gazdálkodók egyértelműen úgy fogalmaztak, hogy a viszonylag rövid

	A vizsgált termelők	
	száma (fő)	arány (%)
Szervezeti forma:		
Egyéni vállalkozó	4	15 %
Egyéb	23	85%
Foglalkoztatás jellege:		
főfoglalkozás	14	51 %
részfoglalkozás (mellékállás)	13	49 %
Őstermelői igazolvány:		
van	26	96 %
nincs	1	4 %
Kistermelői igazolvány van:		
van	13	63 %
nincs	14	37 %
Családi gazdálkodó:		
igen	20	74 %
nem	7	26 %
Termelői tevékenység jellege:		
növénytermesztés	10	37
állattenyésztés	7	26
mindkettő	10	37
Az értékesített termék feldolgozottság szintje:		
alaptermék	8	30
feldolgozott termék	7	26
mindkettő	12	44
A gazdálkodásból származó éves bevétel nagysága:		
1 millió Ft alatt:	4	15
1-5 millió Ft	16	59
5-10 millió Ft	4	15
10 millió Ft felett	3	11

3. táblázat: A megkérdezett gazdálkodók gazdálkodására vonatkozó adatok

Table 3: Management data of the surveyed agricultural producers

Forrás: az interjúk adatai alapján saját szerkesztés, 2023

termék betakarítási időszakban családi segítséggel, illetve szabadságuk alatt végzett munkával igyekeznek biztosítani a szükséges munkaerőt. Az év többi részében pedig főállásukból származó jövedelmükből élnek.

A nem főállásban gazdálkodók közül 4 fő már valamilyen nyugdíj jellegű ellátásban részesül. A többiek alapvetően elégedettek a főállásukkal és belátható időn belül nem szeretnének felhagyni azzal. A mellékállás fenntartását motiváló tényezők közül jellemzően kettőt jelöltek meg, amelyek közül az első az egyéni érdeklődés, preferencia, a második pedig az, hogy esetükben a termelőtevékenységnek családi hagyománya van és mindemellett szeretnének több lábon állni.

A bevételi adatokra vonatkozó kérdésekre a termelők nagy része érzékenyen reagált. Meglátásunk szerint sokan közülük inkább a valóságnál alacsonyabb szintű jövedelemről nyilatkoztak. A magasabb – 10 millió forintot meghaladó – árbevételt elérők sem adtak meg pontos bevételi adatokat, csak a jövedelem nagyságrendjét határozták meg. Azt azonban sikerült leszűrni, hogy a feldolgozott húskészítményeket, sajtokat, illetve egyéb élelmiszereket forgalmazók arányaiban nagyobb jövedelmet érnek el, mint a csak alap élelmiszert előállítók. Ez alól a két paradicsom és paprika termesztőt lehet kivételnek tekinteni, akiknél viszont a termékvolumen nagysága miatt keletkezik jelentősebb árbevétel. Mindketten főállású gazdálkodók. Arányait tekintve általánosságban elmondható, hogy az állati termékeket előállítók – főleg, ha tevékenységüket növénytermesztéssel is kiegészítik – magasabb szintű bevételt vallottak be, mint a kizárólag növénytermesztéssel foglalkozók. Ez alól az előbb említett paradicsom és paprika termesztő kivételt képez.

A jellemző területnagyság a vizsgált termelők esetében 1-2 hektár, vagy akár még annál is kisebb terület. Azon gazdálkodók művelnek nagyobb (akár 50 hektár feletti területet is) akik fő profiljuk szerint állattartással foglal-

koznak. A vizsgált gazdaságokra jellemző, hogy több, javarészt saját területen gazdálkodnak. Mindössze 4 termelő nyilatkozott úgy, hogy bérelt földterületekkel is rendelkeznek. A megkérdezett méhészek közül 2 fő rendelkezik 120 méhcsaládot meghaladó állománnyal. A többiek jellemzően 50-80 méhcsaládot tartanak.

A kutatás kitért arra is, hogy a termelők rendelkeznek-e alkalmazottal. 5 termelő (mindösszesen 18,5%) alkalmaz állandó, vagy alkalmi munkavállalókat. Ők jellemzően a nagyobb termékvolumen előállító termelők közé tartoznak, akiknek vagy a termék előállítás, vagy az értékesítés során van szükségük segítségre. A többi termelő családi segítséggel próbálja a feladatait ellátni. Bár közülük négyen úgy nyilatkoztak, hogy amennyiben lenne munkabér támogatás – és persze erre alkalmas, dolgozni képes és akaró munkaerő – szívesen alkalmaznának 1-2 főt akár fő-, vagy mellékállásban. Általános problémaként fogalmazták meg, hogy nagyon nehéz megbízható munkaerőt találni és a bérjellegű kiadások – támogatás híján – nagy terhet jelentenének a gazdaságra.

A költséghatékonyság és a környezettudatosság érdekében tett intézkedésekre vonatkozó kérdések szintén felmerültek az interjúk során. A megkérdezett termelők közül 4 fő nyilatkozott úgy, hogy villamos energia és meleg víz előállítására napenergiát használnak. A magas energiaköltségek a többieket is hátrányosan érinti (szinte kivétel nélkül problémaként említették azt), így ők sem zárkóznak el a megújuló energiaforrások hasznosítására alkalmas beruházások létesítésének lehetőségétől, de a magas beüzemelési költségek és a napenergia által előállított villamos energia elszámolása körüli bizonytalanság miatt, egyelőre az nem szerepel a közeli terveikben. Mindezek ellenére a megkérdezettek 85%-a (23 fő) nyilatkozott úgy, hogy elkötelezett a környezetvédelem, a fenntarthatóság és az egészséges életmód elvei mellett. Ezen termelők, termék előállítók

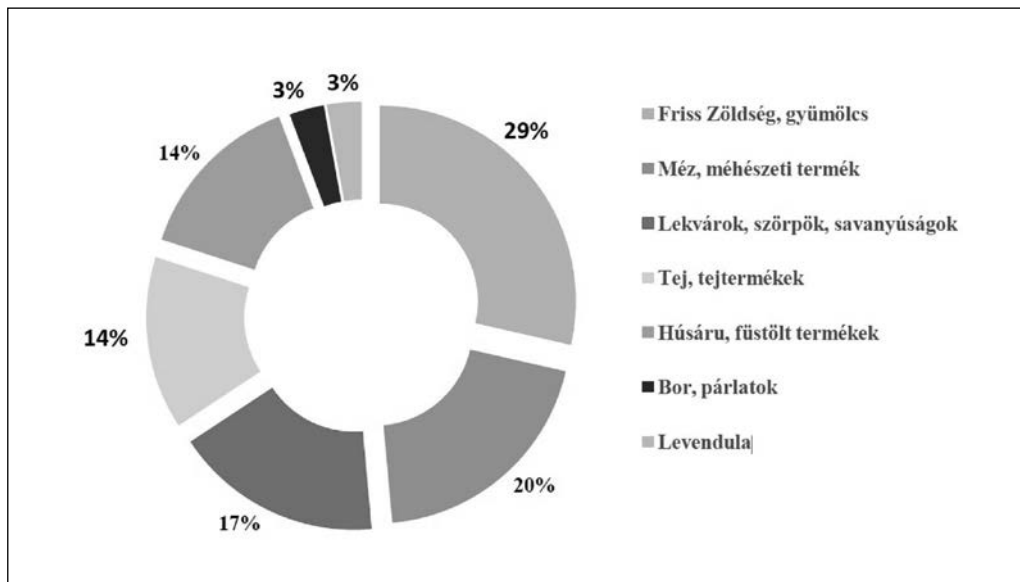
az alternatív, a környezetet kevésbé terhelő megoldásokat preferálják a tevékenységük során, illetőleg az általuk értékesített termékek esetében a környezetbarát, újrahasznosított, vagy akár több utas csomagoló eszközöket alkalmaznak. Teszik ezt még akkor is, ha ez esetenként nagyobb költséget eredményez, mint a hagyományos módszerek.

A vizsgált termelők által előállított termékek, az általuk nyújtott szolgáltatások elemzése

A vizsgálatba bevont termelők nagyon sokszínű termékpalettát kínálnak fogyasztóik részére. A friss, azonnali fogyasztásra kész zöldség, gyümölcs termékeken túl a termékpalettán szerepeltek feldolgozott zöldség- és gyümölcs termékek (szörpök, lekvárok, szószok, chutney-k, savanyított termékek, stb.). A méz és a méhészeti termékeket nem csak a hagyományos formában, de különféle ízesítéssel is árulnak. Nagy a termékpalettán húsfélékből, füstölt árukból, illetőleg a különféle tejtermékek is sokféle megjelenési formában (sajtféleségek, vaj, nyers tej) megtalálhatók a válaszadók termékpalettáján. A megkérdezettek közül egy termelő foglalkozik bor előállítással. Ő ezen túlmenően csemegeszőlőt és szőlőleveket is árul.

A méz és a méhészeti termékek aránya termékkörön belül 26%-ot tett ki. A hústermékek, a füstölt áruk, a hentesáruk 18,5%-ot képviselnek, csakúgy, mint a különféle tejtermékek, sajtok. Friss zöldséget, gyümölcsöt 10 termelő értékesít, melyből 6 (a teljes termékkör 22%-a) ezeket valamilyen formában fel is dolgozza. A termelők közül 6 fő (22%) kínál többféle terméktípust. A többség (78%) kínálatában egyféle termékcsoport szerepel, azaz a termelés, termék előállítás során specializáció figyelhető meg.

A vizsgált gazdaságok által kínált termékek típusait és azok megoszlását az 1. számú ábra szemlélteti.

1. ábra: A vizsgált termelők által értékesítésre kínált termékek típusai
Figure 1: Types of products offered for sale by the surveyed producers
Forrás: saját szerkesztés, 2023

Az interjúk során a termelők elmondták, hogy viszonylag állandó vásárlókörral rendelkeznek, akik ragaszkodnak a megszokott minőséghez és az állandó termékkínálathoz. Az újként felmerülő vásárlói igényeknek a legtöbb termelő igyekszik megfelelni, amennyiben azt a lehetőségei, illetve a filozófiája megengedi.

A megkérdezett fiatalabb korcsoportba tartozó termelők nyitottabbnak bizonyultak az új termékek bevezetése, esetleg különleges termékekkel történő kísérletezés tekintetében. Az egyik megkérdezett méhésztől például különféle ízesített mézek jelentek meg. Elmondása szerint az esetenként meg-hökkentő ízkombinációk a fiatal vásárlók körében nagyon népszerűnek bizonyultak.

A termelőkkel folytatott beszélgetések során összességében leszűrhető volt, hogy ve-vőik számára fontos, hogy természetes, helyi termelőtől származó élelmiszert vásároljanak. A személyes kapcsolat, a megismert termékek iránti bizalom egyaránt kiemelten fontos sze-

repet játszanak abban, hogy a helyi termelők-nek visszatérő vásárlóik legyenek. Megjelent egy egészségtudatos fogyasztói réteg is, akik a vegyszermentes, esetlegesen az ökológiai gazdálkodásból származó termékkört keresik, illetve hústermékek esetében is fontosnak tartják, hogy az állat etikus tartásból származzon. A fogyasztói visszaigazolások alapján a kistermelők által kínált termékeknek helyük van a hazai élelmiszerpiacon.

A megkérdezett termelők közül 17 fő (63%) a termék előállítás mellett valamilyen szolgáltatást is nyújt. A legjellemzőbb ilyen tevékenység a termékek házhoz szállítása volt. Különösen a COVID-19 járvány idején jelentkezett igény a fogyasztók részéről arra, hogy úgy tudjanak vásárolni, hogy nem kell otthonról kimozdulniuk. További két megkérdezett termelő webáruházat hozott létre. Ebből az egyik több helyi termelő termékeit is értékesíti. Két termelő kertépítést, kertgon-dozást, favágást, gyümölcsfa oltást is vállal, míg a méhészek közül négy rendszeresen mé-

hészeti bemutatót tart. A Kakuk Élőkert tulajdonosai rendszeres időközönként tartanak biokertész tanfolyamokat, valamint a nyitott kert programjai során betekintést engednek a kertészkedni vágyók számára, hogyan is néz ki egy biodinamikus módon művelt gazdaság. Egy másik szegedi termelő a barack ültetvénye mellett levendulakertet is telepített. Minden évben a virágzás idején meghirdeti a „Szőregi Levendulanapok” programot. Ilyenkor az idelátogatók megtekinthetik az ültetvényt, „szedd magad” akció keretében részt vehetnek a szüretben, illetve lehetőségük nyílik helyi termelők kézműves termékeiből is vásárolni. Az idei évben immáron a 6. alkalommal került megrendezésre a program, mely egyre több látogatót vonz.

A termékek és szolgáltatások hirdetése során a leggyakrabban használt felület a közösségi média. A termelők a saját Facebook oldalukon hirdetik szolgáltatásaikat és termékeiket. A termelők egy része (10 fő, 40%) a különféle adok-veszek Facebook csoportokban is jelen van. Ahogy az interjúalanyok közül többen is nyilatkoztak, állandó vevőkörük van, amely által szájhagyomány útján terjed a hírük. Elérhetőségeiket a vevők átadják egymásnak, így aki akarja, az könnyen megtalálja őket.

A választott értékesítési csatorna vizsgálata

A megkérdezett termelők különféle értékesítési csatornákat választottak. Hagyományos és modern értékesítési csatornák egyaránt megtalálhatóak voltak a válaszok között. A leginkább elterjedt értékesítési mód a helyi termelői piac volt. A válaszadók 74%-a, azaz 20 fő értékesít rendszeresen valamelyik helyi termelői piacon. A hazai kutatások szerint is ez a legnépszerűbb választás (Szabó, 2017). Csongrád-Csanád vármegyében 34 helyi piac üzemel jelenleg.

A megkérdezettek közül három saját boltot üzemeltet, ahol más helyi termelők terméke-

it is értékesíti a sajátja mellett. Két méhész webshopon keresztül is értékesít, mely értékesítési mód megfelel a 21. századi modern vásárlói igényeknek.

A megkérdezett termelők közül többen is azt választották, hogy többféle piacon is jelen vannak termékeikkel, illetve e mellett háztól való értékesítést is végeznek.

Több termelő nyilatkozata alapján kiderült, hogy termékeiket csak részben értékesíti rövid ellátási lánc keretein belül, hiszen olyan termék volument állítanak elő, melyet nem képesek kizárólag közvetlenül a fogyasztók részére értékesíteni. Ez a jelenség különösen a méhészettel foglalkozó termelőknél volt megfigyelhető. Nagyobb mennyiségű méz előállítása esetén – főleg, ha csak mellékállásban végzi a tevékenységet – a termékek egy részét felvásárlóknak értékesítik, még akkor is, ha az így realizálható bevétel elmarad attól, amit akkor érhetne el, ha a terméket kis kiszerelesben értékesíti. A megkérdezett méhészek közül mindösszesen egy nyilatkozott úgy, hogy kizárólag a lakosság részére értékesít.

Az állattartók és ezen belül a tejtermelők körében terjedt el, hogy a lefejt tej egy részét felvásárló részére értékesítik. A felvásárlási ár így is alacsonyabb a feldolgozott termékekkel elérhető bevételnél, de mivel romlandó termékről beszélünk, annak tárolása hosszú ideig nem lehetséges. Egy termelő tej automatakat üzemeltetett, de épp az interjúkészítést megelőzően hagyott fel ezzel a tevékenységgel és döntött úgy, hogy az általa fel nem dolgozott tejet, inkább felvásárló részére fogja értékesíteni. A tej automata üzemeltetését a vonatkozó jogszabályi rendelkezések nagyban megnehezítették, a folyamatot – ahogy a termelő fogalmazott – túlzottan bürokratikusá tették. Maga a működtetés is meglehetősen energia és időigényes volt, ezért bizonyos gazdaságossági számítások után inkább a váltás mellett döntöttek.

Két interjúalany, akik paradicsom, illetve paprika termeléssel foglalkoznak tagjai

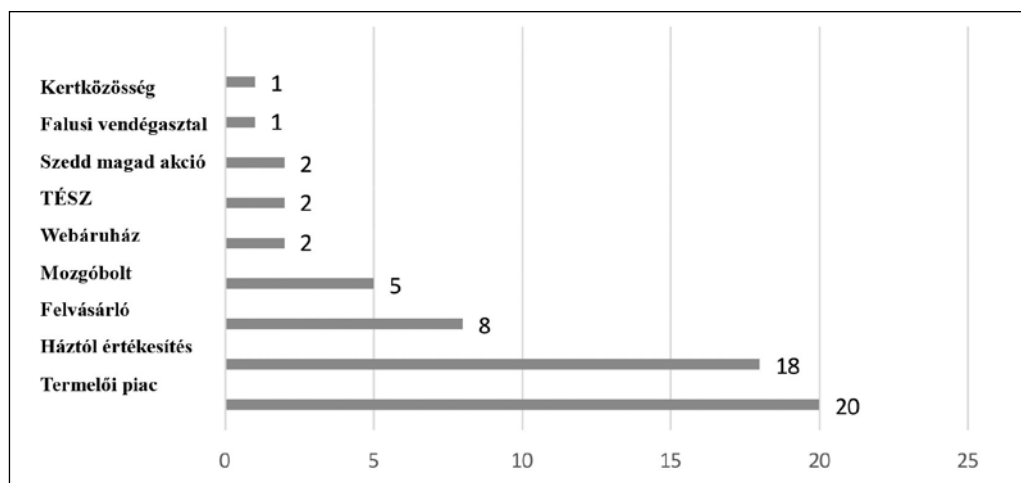

egy megyei székhelyű Termelő és Értékesítő Szervezetnek (rövidítve: TÉSZ). TÉSZ tagságukból eredő kötelezettségeik révén a termékeket elsősorban a TÉSZ részére értékesítik. Azonban minden szezonban előfordul, hogy termékeik egy része nem felel meg a TÉSZ által támasztott minőségi követelményeknek, így azokat a TÉSZ nem tudja átvenni. Ezen termékek előzetes bejelentés alapján a TÉSZ engedélyével értékesíthetők közvetlenül a fogyasztók részére is. A zöldség- gyümölcs termelői szervezetekről szóló 50/2017. (X. 10.) FM rendelet rendelkezései szerint, amennyiben ez a mennyiség nem éri el a forgalmazott termékek 25%-át, ez a lehetőség adott a termelő részére. Mindkét termelő olyan mennyiségben állít elő termékeket, hogy azok önálló értékesítése aránytalanul nagy terhet róna rájuk, ezért választották inkább a TÉSZ tagságot. Azonban a termékeik egy részét háznál, illetve termelői piacon történő értékesítés keretében elérhetővé teszik lakossági fogyasztók részére is

Viszonylagosan modern értékesítési csatornának számít a Kakuk Élőkert által működtetett dobozrendszer. A biodinamikus gazdál-

kodást folytató vállalkozás kertközösségéhez 27 család tartozik, akik éves előfizetési rendszerben hetente szezonális zöldségekhez és feldolgozott élelmiszerekhez jutnak. A zöldségkosár tartalma mindig az aktuálisan termő, vagy a szezon szerint elérhető termékekből áll. Korábban beszállítói voltak a CBA élelmiszerláncoknak, de sajnos a termesztésben rejlő bizonytalansági tényezők miatt nem tudták vállalni a folyamatos, nagy mennyiségben történő termékbeszállítást. A termelési szerkezet racionalizálásával, más zöldségfajták paradicsom helyett történő telepítésével inkább a kosárközösség tagjai részére értékesített termékek körét bővítették. Illetve ezen túlmenően megnövelték a feldolgozott élelmiszerek mennyiségét és így hasznosítják az esetleges túltermelést. Minden termékük saját termesztésből, illetve saját feldolgozásból származó, vegyszer és adalékmentes termék.

A termelők közül senki nem vesz részt közétkeztetésben, bár két termelő említette, hogy korábban próbálkozott vele, de nem sikerült bejutnia. A különféle helyi fesztiválok, gasztro események sem voltak népszerűek az általunk megkérdezett termelők körében.

2. ábra: A megkérdezett termelők által leginkább preferált értékesítési csatornák (fő)

Figure 2: The most preferred sales channels for the producers surveyed (capita)

Forrás: saját szerkesztés, 2023

Négy fő is úgy nyilatkozott, hogy helyi rendezvényekre, falunapokra szokott terméket térítésmentesen felajánlani a helyi közösség számára, de az ideiglenes vásárokon, eseti rendezvényeken tényleges árusítással nem vesznek részt. Ezt azzal indokolták, hogy a tevékenységük mellett nagyon kevés szabad kapacitással rendelkeznek. A kisebb volumenű helyi rendezvényekre való kitelepülés nagyon időigényes feladat. Korábbi tapasztalataik szerint az így elérhető bevétel nem éri meg számukra a befektetendő többletmunkát. A megkérdezett termelők által leggyakrabban használt értékesítési csatornákat a 2. ábra szemlélteti.

A 2. ábráról is jól leolvasható, a megkérdezett termelők körében a leginkább kedvelt értékesítési mód a termelői piac, illetve a háztól történő értékesítés volt. A megkérdezettek elmondása szerint a termelői piac azért különösen népszerű, mert az ott értékesítők egy jól összehozott közösséget alkotnak. Ismerik egymást, sok esetben barátságok születnek az árusok és gyakran a vevők között. Egy közösségi programként is felfogható azon túlmenően, hogy az eredeti cél az értékesítés, azaz a jövedelemszerzés. A háztól értékesítést azért tartják még praktikusnak, mert ebben az esetben nem vesz el a termék előállításától értékesítő az árusítási helyre történő utazás, illetve az ott tartózkodás. Illetőleg a piacok működési idején túl is van lehetőségük termékek értékesítésére.

Amennyiben az árbevétel tekintetében vizsgáljuk az értékesítési csatornákat, árnyaltabb képet kapunk. Azon termelőknek, akik a TÉSZ felé, vagy a felvásárlók részére is értékesítettek a közvetlen értékesítésen túl, az előbbi tevékenységből jelentősen több bevételük származott. Ennek az a magyarázata, hogy olyan nagy volumenű terméket állítottak elő, melyet saját erőből nem lettek volna képesek sem piacon, illetve háznál, vagy egyéb módon történő közvetlen értékesítés esetén forgalomba hozni.

Az interjúkészítés során azt is szeretnénk volna felmérni, hogy mit vélnek a legfontosabb motiváló tényezőnek akkor, amikor a közvetlen értékesítést választották. A megkérdezettek számára 7 lehetséges választ adtunk meg, melyek között fontossági sorrendet állíthattak fel. Lehetőségük volt olyan tényezőnek a megadására is, mely az általunk megjelölt opciók között nem szerepelt. A megkérdezett 27 termelő válaszait összesítve a három legfontosabb tényező egyértelműen a jövedelemszerzés lehetősége, a vásárlókkal való közvetlen kapcsolat kialakítása és az egészséges, jó minőségű termékek iránti elköteleződés volt. A megállapításunk összhangban áll a hazai kutatások eredményeivel. Mind Bakucs és szerzőtársai által 2012-ben végzett kutatás, mind Juhász (2012) megállapításai szerint a legfőbb motiváló tényezők a jövedelemszerzésen túl a termék minősége, illetőleg a fogyasztó-termelő közötti kapcsolat. A termelőkkel történt beszélgetés során egyértelművé vált számunkra, hogy a fogyasztókkal való jó kapcsolat kialakítása legalább annyira fontos számukra, mint a jövedelemszerzés. Leginkább visszatérő, törzsvásárlói vevőkörral rendelkeznek, mely viszonylagos biztonságot jelent a tevékenység fenntarthatóságával kapcsolatban. A fogyasztó bizalma vagy bizalmatlansága befolyással van egy-egy termék pályájára, sikerére, kudarcára. Ezen bizalom megteremtéséhez a kommunikáció és a jó termelő-fogyasztó kapcsolat elengedhetetlen.

A rövid ellátási lánc működését
hátráltató tényezők, a gazdálkodókat
érintő nehézségek

Az interjú készítése során minden esetben kitértünk azon körülményekre, hátráltató tényezőkre, melyekkel a termelőknek a mindennapokban szembe kell nézniük. A termelők többsége felhozta, hogy a közvetlen értékesítés nagyon időigényes tevékenység. Függetlenül attól, hogy az értékesítés

helyére el kell-e utazni, vagy sem, maga az árusítás folyamatos jelenlétet igényel. Sok esetben családi segítséggel próbálják az időhiányt orvosolni, de így is nehézséget jelent a termékekkel összefüggő logisztika, értékesítés és az adminisztrációs feladatok ellátása. Sokszor pont az ebből adódó túlterheltség a gátja a további fejlődésnek. Munkavállalók alkalmazása lehetne erre a megoldás, de a munkaerőhiányt, illetve a nem megfelelő minőségű munkaerő meglétét szintén általános problémaként hozták fel. Napjainkban sajnos a mezőgazdaság teljes vertikumát érinti a megfelelően képzett és elkötelezett munkaerő hiánya. Amennyiben a fentiekben említett körülmények ellenére sikerülne az adott munkakör betöltésére alkalmas dolgozókat találni, a munkát terhelő adóterhek, járulékok nagyon megdrágítanák a bérköltségeket. Az általunk megkérdezett termelők jelentős része ezért nem is tervezi alkalmazottak felvételét.

A fenti két felvázolt hátráltató tényező egyenesen elvezet a harmadik leginkább említett problémához, azaz, hogy idő és megfelelő segítség hiányában bizonyos mennyiségű termék felett képtelenség azok közvetlen értékesítését kivitelezni. Sok esetben bár a rövid ellátási lánc ideológiája, létjogosultsága megkérdőjelezhetetlen, a termékek romlandósága miatt nincs más racionális választás, mint a felvásárlók vagy a kereskedelmi láncok részére történő értékesítés. Ez leginkább a tej és a friss zöldség, gyümölcs termékek esetében jellemző.

A magas termelési költségek, az emelkedett inputanyag- és energiaárak valamennyi megkérdezett termelőt érzékenyen érintették. Mivel a fogyasztók maguk is elszenvedői a magas inflációnak és növekvő költségeknek, erősen árérzékenyek. A termelők közül több is említette, hogy bár a költségeik növekedése miatt indokolt lenne árat emelni, de az bizonyosan a vevőkör egy részének elvesztésével járna.

A fogyasztói igények, vásárlási szokások esetleges változása is reális veszélyt jelenthet

a kistermelők részére. A felgyorsult világban előfordulhat, hogy a vevők kényelmi okokból, vagy idő hiányában inkább a hipermarketekben szerzik be az élelmiszer jellegű termékeket. Ezért fontos, hogy a termelő törekedjen rá, hogy a törzsvásárlóival folyamatosan kapcsolatban maradjon, a vásárlási szokások, igények változásáról informálódjon és az új igényekhez lehetőségeihez mérten alkalmazkodjon.

A mezőgazdaság alapvetően a természetnek és az időjárás körülményeknek leginkább kitett ágazat. Azonban, ha maga az értékesítés is a szabad ég alatt történik, a rossz időjárás körülmények a vásárlóerő csökkenését jelenthetik. Esős, hideg napokon, de akár a rekkenő nyári hőségben is kevesebb potenciális vevő látogat el a termelői piacokra. A termelőnek ennek ellenére is folyamatosan jelen kell lennie. A megkérdezett termelők közül többen is elmondták, hogy a piaci árusítás egy külön életforma. Nem minden gazdának való tevékenység. A fiatalabb korosztályba tartozó gazdák ebből adódóan szívesebben választják a modernebb értékesítési csatornákat.

Több termelő jelezte, hogy az esetlegesen adódó pályázati lehetőségek kihasználása nagyon nehézkes. A megkérdezett termelők 55%-a (15 fő) pályázott már, azonban az adminisztratív feltételek teljesítése és a követelmények maradéktalan betartása többüknek problémát okozott. A támogatást nem igénylő termelők sok esetben nem is tudtak volna megfelelni a pályázati kiírásoknak, hiszen vagy túl kicsinek, vagy túl nagyoknak bizonyult a gazdaságuk, vagy éppen az életkoruk szabott gátat bizonyos támogatási formák igénybevételének. Általánosságban elmondható, hogy a hazai pályázati felhívások nem feltétlenül a kistermelőket célozzák. További problémaként merült fel ezzel kapcsolatban, hogy az esetlegesen benyújtott pályázatok elbírálása, a megítélt támogatási összeg kifizetése lassú, nehézkes folyamat. Az időtényező és a támogatás feltételül elő-

írt adminisztrációs teher figyelembevételével inkább önerőből valószínűsíthető a fejlesztési elképzeléseiket.

A közvetlen értékesítés lehetséges sikertényezői és szerepük a klímavédelmi, éghajlat politikai törekvések megvalósításában

A vizsgálatba bevont termelőkkel folytatott beszélgetések során kitértünk arra is, hogy milyen tényezők, esetleges kormányzati segítség, pályázati lehetőségek mellett lehetnének sikeresebbek, vagy mi az, ami a tevékenységük további fenntartásához elengedhetetlenül szükségesnek vélnék. Vincze és Antal (2019) kutatási eredménye alapján a rövid ellátási láncok sikerének egyik záloga a helyi termékek ismertségének fokozása, azok népszerűsítése mind a termelői, mind a fogyasztói oldalon. Az általunk megkérdezett gazdaságok közül mindösszesen három rendelkezett saját honlappal. Közösségi médián keresztül 17-en népszerűsítik a termékeiket. Egyedi arcúlat, logója öt termelőnek van, és közülük kettő saját honlappal is rendelkezik. A többi termelő nem alkalmaz egyedi termékjelölést, illetőleg az értékesítés-ösztönzés céljából különösebb marketing eszközt sem alkalmaz. Azon termelők, akik úgy nyilatkoznak, hogy termékeiket külön nem hirdetik, arról számoltak be, hogy kialakult vevőköriük van és nincs szükségük további reklámra. A személyes kapcsolatokra és a termékekbe vetett bizalom erősítésére helyezik a hangsúlyt az általuk drágának vélt reklámok helyett.

A kutatások tükrében elmondható, hogy a közvetlen értékesítés mind gazdasági-, mind pedig társadalmi szempontból számos előnnyel járhat. A gazdasági előnyök tekintetében a szakirodalom a magasabb elérhető árbevétel szokatlan emlegetni összehasonlítva azzal, mintha felvásárló részére történe az értékesítés (Kiss, 2020). Ezzel egyidejűleg a magasabb ár eléréséhez több munkát kell befektetni.

A bevétel is azonnal realizálódik, míg a TÉSZ-eken keresztül, vagy felvásárló részére történt termékértékesítés során elképzelhető, hogy a vételár csak hetek, esetleg hónapok múlva érkezik meg a termelőhöz. Az elérhető ár azért is lehet magasabb, mert így a termelőt nem köti a felvásárló által diktált ár, a fogyasztói árérzékenység függvényében viszonylag szabadon határozhatja meg a termékei árát. Amennyiben a termelő képes standard jó minőségű árut kínálni, kialakul egy stabil törzsvásárlói réteg, mely növeli a működés biztonságát. Ezt támasztja alá Csíkné (2014) kutatása is, mely szerint a közvetlen fogyasztóknak történő eladás az egyik lehetősége a termelőnek, hogy növelje a részesedését a fogyasztói árakból és ezzel kizárja a közvetítők egy részét a termékek forgalmazásából.

A gazdasági hatásokon túl fontos megemlíteni a társadalmi szempontú előnyeit is a közvetlen értékesítésnek. A fogyasztókkal való közvetlen érintkezéssel, kommunikációval emberi kapcsolatok épülnek, mely alapvető a termék iránti bizalom eléréséhez. A vevőkkel való beszélgetések során az esetleges fogyasztói igények megismerhetők lesznek és mind a pozitív, mind a negatív visszacsatolások azonnal elérnek a termelőhöz. Sok termelő hasznos információval látja el a vevőket a termékek származásáról, előállításáról, azok esetleges élettani hatásairól, így a fogyasztó ismeretének bővítésén túl az egészségtudatos, környezetbarát ideológiák terjesztése is megvalósul. Ennek abból a szempontból van jelentősége, hogy a hazai termelőre nézve hazánk Európai Unió tagsága folytán bizonyos kötelezettségek hárulnak.

A legtöbb termelő elkötelezett a környezeti és társadalmi szempontból fenntartható termelés és fogyasztás iránt. A termelés tekintetében amennyire lehet környezettudatos, vegyszermentes termelést folytatnak. Egy megkérdezett termelő biodinamikus, négy termelő ökológiai gazdálkodást folytat. Az állattartók egy része legeltetett állománnyal

rendelkezik. A méhészek számára méhegészségügyi szempontból az egészséges, vegyszermentes környezet különösen fontos. A társadalmi szempontból való fenntarthatóságra törekvés a társas kapcsolatok alakításában, a helyi közösség fejlesztésében, illetve az egészséges életmód és táplálkozás népszerűsítésében jelentkezik. Több megkérdezett termelő nyilatkozott úgy, hogy aktív részese a helyi közösségnek és fontosnak tartja a szociális kapcsolatok ápolását.

A környezeti és társadalmi szempontból fenntartható termelés szemszögéből elsősorban a rövid szállítási útvonalakból eredő szén-dioxid-kibocsátás csökkenését szokta a szakirodalom példaként hozni (Canfora, 2016; Kiss, 2020; Tudisca et al., 2015). Ehhez párosul a kevesebb csomagolás, a kevésbé extenzív termelési mód és a helyi értéket is támogató fogyasztói magatartás (Kiss, 2020). Ugyanakkor Benedek (2014) kutatása szerint előállhat olyan eset is, hogy a hagyományos élelmiszeripar racionálisabb (olcsóbb, vagy inkább környezetbarát) megoldást kínál. A megfelelő módszer kiválasztásához több szempontot is figyelembe kell venni.

A termelők értékesítési csatorna választásával összefüggésben végzett hazai kutatás eredményeként bebizonyosodott, hogy a fiatal termelők azt az értékesítési csatornát választják, ahol magasabb áron, vagy több terméket lehet eladni, míg az idősebb korosztály inkább érzelmi befolyás alapján dönt (Ferencz et al., 2022). A saját empirikus kutatásunk is ezt az eredményt hozta. A megkérdezett gazdák közül az idősebb korosztály képviselői kevésbé tűntek nyitottnak a technikai vívmányok, modernebb megoldások iránt. Az „így szoktuk” elv mentén ragaszkodni látszanak a hosszú évek alatt kialakult gyakorlatukhoz. A fiatalabb termelők közé tartozók kezdtek bele webáruház üzemeltetésébe, vagy házhoz szállítás, mozgóbolt működtetésébe. A sikeres értékesítés érdekében szemléletváltásra van szükség: a fogyasztói igényeket figyelembe

kell venni, és képesnek kell lenni azokhoz alkalmazkodni. Ez egy tanulási folyamat, melyet a termelőknek szem előtt kell tartaniuk.

A megkérdezett termelők válaszai alapján a rugalmasabb, kistermelő orientált állami támogatásokra volna szükségük a működésük fenntartásához, vagy az esetleges bővítéshez. Az interjúalanyok közel fele (13 fő) nyilatkozott úgy, hogy amennyiben lenne rá anyagi fedezete, szerezne be új termelőeszközöket, vagy valósítana meg a termeléssel összefüggő beruházásokat. De ahogy korábban is említésre került, a meglévő támogatási formákat az általunk megkérdezettek nem tekintik kellőképpen hatékonynak.

Az idősebb korosztályba tartozó termelők másrésről a generációváltásban, a fiatalok termelésbe való bevonásában látják a rövid ellátási láncok jövőjét. Ezáltal megvalósulna a fiatalok helyben maradása is, mely fontos tényező a vidéki térségek fennmaradásában. A fiatalabbak azonban a termelői összefogást, a közös értékesítési csatornák létrehozását látják célszerűnek. Ezen megállapítások összhangban állnak a hazai kutatási eredményekkel. Vincze és Antal (2019) véleménye szerint a rövid ellátási láncok a lokális gazdaságra fejlesztő hatással bírnak, mely öngerjesztő folyamatként visszahat a termelőre.

Következtetések és javaslatok

A rövid ellátási láncok működését, azok gazdasági-társadalmi összefüggéseit és az EU és hazánk környezetvédelmi, éghajlat politikai céljainak elérésében betöltött szerepüket vizsgáltuk meg a Csongrád-Csanád vármegye területén tevékenykedő termelők oldaláról. Három fő feltevést fogalmaztunk meg, melyeket a kutatómunka során részben vagy teljes mértékben sikerült igazolni.

1. hipotézis: A termelők értékesítési mód választására irányuló döntéseiben elsődlegesen a gazdasági tényezők játszanak szerepet

A fenti állítást a termelőkkel folytatott interjúk adatainak elemzése igazolta. A szakirodalmi áttekintés során bebizonyosodott, hogy a közvetlen értékesítés számos gazdasági előnnyel járhat. Ilyen előny a magasabb elérhető árbevétel (Kiss, 2020), azaz, hogy a közvetlen fogyasztóknak történő eladás során a termelőnek lehetősége adódik, hogy növelje a részesedését a fogyasztói árakból és ezzel kizárja a közvetítők egy részét a termékek forgalmazásából (Csíkné, 2014). Ugyanakkor a közvetlen értékesítés során több munkát, energiát kell befektetni a termelőnek. A csomagoláshoz, szállításhoz, értékesítéshez szükséges idő sok esetben aránytalanul nagy és ezáltal nem képes ellensúlyozni az esetlegesen elérhető magasabb árat.

A termék típusa, romlandósága, vagy akár hosszú eltarthatósága szintén befolyással lehet a termelő azon döntésére, hogy milyen módon értékesíti a termékét. Amennyiben fennáll a szállítással, tárolással járó minőségromlás veszélye, racionálisabb és egyben gazdaságosabb döntés a felvásárlónak, a kereskedelmi áruházláncnak történő értékesítés. A piacon, vagy mozgóboltban történő értékesítés esetén előfordulhat ugyanis az az eset, hogy a nap végére nem sikerül minden terméket eladni. Ezek az értékesítési helyek jellegükből adódóan sok esetben szintén kitettek az időjárási viszonytagságoknak. Azon túlmenően, hogy szélsőséges időjárási körülmények között kevesebb vevőre lehet számítani, a termékek biztonságos tárolásáról is gondoskodni kell.

A magasabb ár eléréséhez mindenképpen jó minőségű termékekre, fizetőképességre és jó termelő-vásárló kapcsolatra van szükség. Másrészt a bekerülési költségeket is a lehetőségekhez képest racionalizálni kell. Kellően hatékony logisztikai rendszerrel nemcsak a szállítási költségek csökkenthetők, de egy időben akár nagyobb mennyiségű termék is értékesíthetővé válik. Ez felveti az esetleges termelői összefogás lehetőségét is. Értjük ezalatt akár a közösen

megszervezett szállításokat, közös értékesítési pontokat is.

A Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Karának kutatói (Ferencz et al., 2022) által végzett felmérés is rámutatott a termelők értékesítési csatorna választásában szerepe van annak is, hogy a termelő milyen korcsoportba tartozik. A fiatal termelők azt az értékesítési csatornát választják, ahol magasabb áron, vagy több terméket lehet eladni, míg az idősebb korosztály inkább érzelmi befolyás alapján dönt (Ferencz et al., 2022). A saját kutatásunk is azt az eredményt hozta, hogy a fiatalabb, különösen a magasabban képzett termelők nyitottabbak a technikai vívmányok, modernebb megoldások iránt. Míg az idősebbek inkább ragaszkodnak a családi hagyományokhoz, a hosszú évek alatt kialakult gyakorlatukhoz, addig a fiatalabb termelők nagyobb bevétel reményében rugalmasabban váltanak értékesítési módot.

2. hipotézis: Az üzemméret nagysága, a kibocsátott termékvolumen nagyban befolyásolja az értékesítési csatorna megválasztását

A fenti feltevést a termelőkkel folytatott interjúk adatainak elemzése igazolta. Az általunk megkérdezett termelők által termelésre használt terület nagyság jellemzően 1-2 hektár, vagy akár még annál is kisebb terület. Azon gazdálkodók művelnek nagyobb (akár 50 hektár feletti területet is), akik fő profiljuk szerint állattartással foglalkoznak. Az állattartók állattállománya egy esetben sem haladta meg az 50 állategységet. A megkérdezett méhészek közül 2 fő rendelkezik 120 méhcsaládot meghaladó állománnyal. A többiek jellemzően 50-80 méhcsaládot tartanak. A vizsgált termelők közül a növénytermesztéssel foglalkozók esetén kétféle stratégia rajzolódott ki: vagy egy-két féle terméket termelnek nagyobb mennyiségben, vagy a rendelkezésre álló területükhöz mérten különféle zöldségfajtákat igyekeztek telepíteni.

Ez utóbbi különösen jól megfigyelhető volt a dobozrendszer működtető termelőnél, ahol a fogyasztói elégedettség érdekében a lehető legszélesebb termékválasztékot kívánták nyújtani, ügyelve a különféle tenyészidőkre és betakarítási időszakokra, folyamatosan szezonális, friss árualap előállítására törekedtek. A többiek esetében inkább a több lábon állás és a termelésben lévő bizonytalanságok csökkentése volt a mozgató rugó.

Összességében arra a következtetésre jutottunk, hogy a kisebb területen termelők, kevesebb árut előállítók esetében a rövid ellátási láncok gazdasági előnyei egyértelműen igazolhatóak. A termelők ebben az esetben magasabb áron tudják termékeiket értékesíteni, nincsenek kitéve a felvásárlók, nagykereskedők árdiktáló magatartásának és nem utolsó sorban azonnal bevételhez jutnak. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy sok esetben nem is tudnának a nagykereskedők elvárásainak megfelelő mennyiségű, standardizált méretű és minőségű árualapot szolgáltatni. Viszont figyelemmel kell lenni arra a tényre, hogy a közvetlen értékesítés keretében eladható áruk mennyisége korlátozott. Ebben az esetben a felvásárlók, a nagykereskedők, a kiskereskedelmi élelmiszerláncok jelenthetik a megoldást. A nagyobb üzemmérettel rendelkező termelők között azonban megtalálható egy olyan gazdálkodói kör, mely a hagyományostól eltérő, új kereskedelmi csatornákat keres, és a jövedelemszerzés mellett fontosnak tartja a vevőkkel való közvetlen kapcsolat kialakítását is.

3. hipotézis: A rövid ellátási láncok megfelelő szakmai és pénzügyi támogatás mellett hatékonyan járulhatnak hozzá az EU környezetvédelmi és éghajlat-politikai céljainak eléréséhez

A fenti felvetést kutatásunk során csak részben tudtuk igazolni.

Az interjúalanyok körében végzett felmérés alapján a legtöbb termelő (85%) elkötelezett a

környezeti és társadalmi szempontból fenntartható termelés és fogyasztás iránt. A termelés tekintetében amennyire lehet, környezet-tudatos, vegyszermentes termelést folytatnak. Egy megkérdezett termelő biodinamikus, négy termelő ökológiai gazdálkodást folytat. A hagyományos termelést folytató gazdálkodók is úgy nyilatkoztak, hogy az állatjóléti, az állategészségügyi intézkedéseket maximálisan szem előtt tartják, növényvédelmet (költség- hatékonysági szempontból) csak a szükséges mértékben alkalmaznak. A biogazdálkodásra áttérést egyik termelő sem tervezi a jövőben vagy azért, mert, a hagyományos gazdálkodást preferálják, vagy azért, mert annak kialakításakor szigorúbb feltételnek kell megfelelni.

Amit a környezeti szempontból fenntartható termelés érdekében tesznek, az a hagyományos, nagy gazdaságokhoz képest kevésbé extenzív termelési mód, a környezetbarát, vagy több utas csomagolóanyagok használata, esetleg annak teljes mellőzése, illetve a rövid szállítási távolságokból adódó alacsonyabb szén-dioxid terhelés. A megkérdezett termelők közül négy nyilatkozott úgy, hogy a villamos energia és a meleg víz előállítására napenergiát használnak. Az energiaköltségek növekedése a többieket is hátrányosan érinti, így ők sem zárkóznak el a megújuló energiaforrásokat hasznosító beruházások megvalósításának lehetőségétől, de a magas beüzemelési költségek és a napenergia által előállított villamos energia elszámolása körüli bizonytalanság miatt, egyelőre az nem szerepel a rövidtávú terveik között.

A pénzügyi ösztönzők, pályázati források igénybevitelével kapcsolatban nagyon vegyes képet eredményezett a kutatás. A teljesíthetetlennek tűnő pályázati feltételek, az adminisztrációs terhek, illetve a pályázati összegek folyósításának elhúzóódása miatt a megkérdezettek körében nem volt népszerű ez a pénzügyi ösztönző forma. Saját erő hiányában pedig sokszor olyan fejlesztéseket

sem tudnak megvalósítani, melyek hozzájárulnának az energiahatékonysághoz, vagy a kisebb környezeti terheléshez.

A környezeti tudatosság irányába való elmozduláshoz sok esetben nem is feltétlenül modern berendezésekre, nagyberuházásokra van szükség, hanem szemléletváltásra, szemléletformálásra. Véleményem szerint, megfelelő szakmai támogatással, továbbképzések, ismeretterjesztő előadások tartásával jó eredményeket lehetne elérni. Ezáltal a gazdák megismerhetnének új technológiákat, eddig nem alkalmazott eljárásokat, vagy mások által alkalmazott jó gyakorlatokat is.

A tudatosság erősítése azonban a fogyasztók körében is elengedhetetlen. Az egyik termelő ennek érdekében rendszeresen szervez tematikus oktatásokat, tanfolyamokat a helyi lakosság részére. Figyelemmel arra, hogy kertközösséget is működtet, a közösség tagjai és azok ismerősei rendszeresen látogatják az általa gondozott biodinamikus gazdaságot. Sok esetben teljes családok érkeznek, ahol a gyermekek már egész kicsi korban megismerkedhetnek a kertészkedés alapjaival, az élelmiszertermelés folyamatával. A környezeti nevelés, az egészséges élelmiszerek megismerése nagyon fontos része a szocializációnak. Ezek a gyerekek felnőttként is tudatos vásárlók lesznek és fontos lesz számukra a környezetük védelme, a természeti értékek megbecsülése.

Ugyanakkor környezeti szempontból nem minden esetben a REL az ideális megoldás. A szakirodalmi kutatások szerint is szerint előállhat olyan eset is, hogy a hagyományos élelmiszeripar racionálisabb (olcsóbb, vagy inkább környezetbarát) megoldást kínál. (Benedit, 2014). Meglátásunk szerint a jól működő TЭСZ-ek, termelői csoportok, különféle szövetkezeti formák fenntartható, környezettudatos alternatívái lehetnek a közvetlen értékesítésnek. Az ilyen keretek között felvásárolt áruk (jellemzően zöldség, gyümölcs) szigorú minőségellenőrzésen esnek át, mely kiterjed

a különféle szermaradvány vizsgálatokra is. A termékek biztonságos, higiénikus, az élelmiszerbiztonsági előírásoknak megfelelő tárolása, csomagolása és szállítása általában megoldott. A termékek csomagolására felhelyezett címke tartalmazza az áruval vonatkozó fontos adatokat, ezáltal a vevő tájékoztatása is megtörténik. A termelői szerveződések tagjainak szigorú szabályokat kell betartaniuk a termesztés során, melyeket rendszeresen ellenőriznek is. Az áruk nyomon követhetősége jellemzően biztosított. Amennyiben a TЭСZ vagy termelői csoport olyan vevővel áll kapcsolatban, amely a felvásárlás helyétől nem nagy távolságra helyezi a termékeket a polcra, úgy a szállítással járó környezeti terhelés is minimalizálható.

A termelői szerveződések mellett jellemzően modernebb technológiákat, inkább környezetbarát, víztakarékosabb termelés-technológiai megoldásokat képesek kínálni a tagjaik számára, mely az EU nagyratörő klímavédelmi és éghajlat-politikai céljainak teljesülését inkább támogatja.

Összegezve a felvetésünkkel kapcsolatos megállapításainkat, annak megítélésére, hogy a rövid ellátási láncok mennyiben tudnak hozzájárulni az EU környezetvédelmi és éghajlat-politikai céljainak eléréséhez további vizsgálatok lennének szükségesek. Ennek érdekében célszerű lehet a felmérést nagyobb elemszámú mintán, több termelő bevonásával elvégezni, illetőleg azt esetlegesen kiterjeszteni a fogyasztói oldal vizsgálatára is.

Összefoglalás

A hagyományos élelmiszerrendszerben az utóbbi időben jelentős változások mentek végbe. Elindulni látszik egy folyamat, amely a túlzottan intenzív mezőgazdasági művelés, a termőföldek és az élővizek kizsákmányolása, a túlzott vegyszerhasználat visszafordítására törekszik. A klímaváltozás kézzel fogható környezeti hatásain túl, a túlzott méreteket öltő

fogyasztás is kihívások elé állítja a jelen kor agrárszakembereit. A COVID-19 hatására a helyi élelmiszer-ellátó rendszerekben a korábbi tendenciákhoz képest nagyobb hangsúlyt kapott a fogyasztásra szánt termékek minősége és származási helyének ismerete. A rövid ellátási láncok a megváltozott körülmények között – és a modern kiskereskedelemben úgy általánosságban – a fogyasztóknak vásárlási, míg a termelőknek értékesítési alternatívát nyújtanak.

Mivel a rövid ellátási láncok átfogó, minden lehetséges értékesítési csatornát érintő vizsgálata összetett, ezen tanulmány kereteit meghaladó munka lett volna, ezért a kutatási területet több szempontból is leszűkítettük. A felmérésünk során szerzett tapasztalataink és a termelők egyéni véleménye alapján, az alábbi javaslatokat fogalmaztuk meg:

- Nagyobb, sokrétűbb termékkínálat nagyobb keresletet hozhat. Ezért a termelők közötti összefogás erősítése, közös értékesítési pontok kialakítása, esetlegesen közösen szervezett logisztika jó megoldás lehet. A közreműködés erősítésére jó alkalom lehet a kistermelői értékesítési csatornák szervezett, összefogott reklámozása. Különböző csoportok szerveződtek ugyan a közösségi médiában, de egy tudatosan, kellő szakmaisággal létrehozott felület hitelesebb információt szolgáltathat az érdeklődők számára. Ezzel kapcsolatban felmerülhet az önkormányzatok és a járási hivatalok esetleges szerepvállalása is.
- A környezeti tudatosság erősítése mind a termelők, mind a fogyasztók oldaláról nagyon fontos. Ez egy tanulási folyamat, amelyben akár a helyi oktatási intézmények, művelődési házak, civil szervezetek is részt vállalhatnak, vagy az arra vállalkozó kedvű termelők is tarthatnak tematikus foglalkozásokat, kertbemutatókat. Az ehhez szükséges pénzügyi keret biztosítása akár helyi önkormányzati-, illetve kormányzati forrásból is történhetne. Oktatási intézmé-

nyeink oktatási és nevelési gyakorlatát úgy kellene meghatározni és megvalósítani, hogy azok a környezetéért felelősséget vállaló ember és társadalom felé való áttámasztást szolgálják.

- A helyi termékekkel szembeni bizalom erősítése érdekében, bizonyos tevékenységek végzését szakképesítéshez kellene kötni, melyek megszerzéséhez szükséges feltételeket szervezett formában biztosítani kell. Például a megkérdezett méhészek közül többen is a méhész szakképesítés feltételeinek szigorítását javasolták. Meglátásuk szerint a szakma túlzottan felhígult és ez veszélyeztetheti a többi méhész megítélését is. A termelők továbbképzésének biztosítása is elengedhetetlen. Ezáltal tájékozódhatnak az esetleges jogszabályváltozásokról, de az újdonságokról, lehetőségekről is.
- A pályaválasztás előtt álló fiatalok számára lehetőséget kell teremteni arra, hogy megismerjék a modern mezőgazdasági megoldásokat, az új technológiákat, ezáltal érdekesebbé tenni számukra az agráriumot. A generációváltás elősegítése érdekében vonzóvá kell tenni az agrárképzést. Esetlegesen már egészen kicsi kortól (óvoda, általános iskola) a tanulmányutakkal, kirándulásokkal lehetne közelebb hozni a kertművelést a gyerekekhez. Korábban az általános iskolai oktatás szerves része volt a kertművelés oktatása is. Mára sajnos ez kikopott a pedagógiai programokból.

Ahogy a fenti felsorolásból is kitűnik az összefogás erején túl a termelői és fogyasztói tudatosság kialakítását és annak növelését tartjuk a rövid ellátási láncok sikeréhez vezető egyik útnak. Ehhez bármely aspektusból közelítjük is meg, az oktatásra elengedhetetlenül szükség van. A gyermekek és a fiatalság a jövő záloga, ugyanígy a gyermekek és a fiatalság oktatása, nevelése is az.

Az annak megítélésére, hogy a rövid ellátási láncok mennyiben tudnak hozzájárulni az EU környezetvédelmi és éghajlat-politikai célja-

inak eléréséhez további vizsgálatok lefolytatása lenne célszerű. Érdemes lenne esetleg nagyobb elemszámú mintát választani, vagy a fogyasztói oldalt is bevonni a vizsgálatba.

Mindent egybevetve jelen kutatás rávilágít a közvetlen értékesítésben részt vevő gazdálkodók tevékenységével összefüggő nehézségeire, az őket hátráltató tényezőkre, és a rövid ellátási láncok esetleges sikerességének összefüggéseire is. Reményeink szerint az általunk tett javaslatok esetleges jövőbeni kutatások alapjául szolgálhatnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bakucs Z. – Fertő I. – Szabó G. (2012): Benefits of a marketing cooperative in transition agriculture: Mórakert purchasing and service co-operative. *Society and Economy* 34 (3) pp. 453-468.

Benedek Zs. – Baráth L. – Fertő I. – Tóth J. (2013): Hogyan kapcsolódhatnak a mezőgazdasági termelők a modern élelmiszerláncokhoz? A rövid ellátási láncok működésének hazai sajátosságai és lehetőségei: egy empirikus vizsgálat tapasztalatai, Vidékkutatás 2012-2013, MTA KRTK, Budapest. 53. p.

Benedek Zs. (2014): A rövid ellátási láncok hatásai. Összefoglaló a nemzetközi szakirodalom és a hazai tapasztalatok alapján. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. 48. p.

Benedek Zs. – Fertő I. (2016): A modern és a rövid élelmiszer-ellátási láncok kialakulása, működtetése, szerepe a vidékfejlesztésben. pp. 306-328. In.: Fertő I. – Mizik T. (szerk.) *Agrárgazdaságtan I. Mezőgazdasági árak és piacok*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 334. p.

Burns A. – Johnson D. N. (1996): *Farmers' Market Survey Report. Wholesale and Alternative Markets Program*. USDA Agricultural Marketing Service, Washington D.C. 17. p.

Canfora I. (2016): Is the Short Food Supply

Chain an Efficient Solution for Sustainability in Food Market? *Agriculture and Agricultural Science Procedia* 8 pp. 402-407.

Csikné Mácsai É. (2014): Közvetlen értékesítés a mezőgazdasági termékek piacán. Doktori (PhD) értekezés. Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Gödöllő. 200. p.

Fehér I. (2007): A közvetlen élelmiszerértékesítés marketing lehetőségei és vidékfejlesztési sajátossága. *A Falu* 22 (1) pp. 55-62.

Ferencz Á. – Komarek L. – Csiba A. (2022): A rövid ellátási lánc működésének vizsgálata egy vidéki térségben. pp. 43-53. In.: Hampel Gy. – Kis K. – Monostori T. (szerk.) *Mezőgazdasági és vidékfejlesztési kutatások a jövő szolgálatában 3*. Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottság Mezőgazdasági Szakbizottság, Szeged. 256. p.

Gombkötő N. – Vincze J. – Hegyi J. – Kacz K. (2017): Közösség által támogatott mezőgazdaság regionális vizsgálata. *Gazdálkodás* 61 (2) pp. 130-143.

Györe D. – Juhász A. (2012): A közvetlen termelői értékesítés gyakorlata és lehetőségei Magyarországon. pp. 184-191. In.: LIV. Georgikon Napok. A mezőgazdaságtól a vidékgazda(g)ságig (elektronikus dokumentum) Pannon Egyetem Georgikon Kar, Keszthely. 540. p.

Jaros L. (2008): The city in the country: Growing alternative networks in Metropolitan areas. *Journal of Rural Studies* 24 (3) pp. 231-244.

Juhász A. (2012): A közvetlen értékesítés szerepe és lehetőségei a hazai élelmiszerek piacrajutásában. *Agrárgazdasági Tanulmányok, Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest*. 121. p.

Kiss K. (2020.): A rövid élelmiszerlánc (RÉL) szerepe a budapesti agglomeráció és Heves megye hagyományos és termelői piacain. Doktori (PhD) értekezés. Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Gödöllő. 160. p.

Kujáni K. (2014): Fenntarthatósági és rövid ellátási lánc modellek alkalmazásának hazai vizsgálata. Doktori (PhD) értekezés. Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezés-tudományok Doktori Iskola, Gödöllő. 194. p.

Marsden T. – Banks J. – Bristow G. (2000): Food supply chain approaches: Exploring their role in rural development. *Sociologia Ruralis* 40 (4) pp.424-438.

Németh K. – László V. (2022): A koronavírus járvány hatása a KKV szektor gazdasági stratégiáira, fókuszban az élelmiszeripari kis- és őstermelők. pp. 65-81. In.: Kovács I. – Szőke V. (szerk.) Két év új normalitás – a koronavírus járvány gazdasági és társadalmi hatásai. Savaria University Press, Szombathely. 457. p.

Renting H. – Marsden T. K. – Banks J. (2003): Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development. *Environment and Planning* 35 (3) pp. 393-411.

Spiller A. – Zühlsdorf A. – Mellin M. (2007): Farmer-to-Consumer Direct Marketing: The Role of Consumer Satisfaction Measurement for Service Innovations. 1st International European Forum on Innovation and System Dynamics in Food Networks, Innsbruck-Igls, Austria. pp. 345-354.

Szabó D. (2017): A termelői piacok piac-szervezői, termelői és fogyasztói szempontú vizsgálata. Doktori (PhD) értekezés. Szent István Egyetem, Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, Gödöllő. 159. p.

Szabó D. (2019): REL Tematikus Alprogram eredményessége. Értékelés Agrárminisztérium részére. Field Consulting Services Zrt., Budapest.

Tudisca S. – Di Trapani A. M. – Sgroi F. – Testa R. (2015): Socio-economic assessment of direct sales in Sicilian farms. *Italian Journal of Food Science* 27 (1) pp. 101-108.

Vincze J. – Antal S. (2019): A hazai rövid ellátási láncok (rel) probléma-fa struktúrája, fejlesztési lehetőségének cél – és eszközrendszere. *Acta Carolus Robertus* 9 (2) pp. 199–211.

52/2010. (IV. 30.) FVM rendelet a kistermelői élelmiszer-termelés, -előállítás és -értékesítés feltételeiről

50/2017. (X. 10.) FM rendelet a zöldség-gyümölcs termelői szervezetekről

20/2021. (V. 17.) AM rendelet az élelmiszerek és az élelmiszerekkel rendeltetésszerűen érintkezésbe kerülő anyagok és tárgyak előállításáról és forgalomba hozataláról

A Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, mint érdekképviselői szerv a gazdák szolgálatában

- Gazdálkodói megítélések vizsgálata az új agrártámogatási időszak hajnalán

The National Chamber of Agriculture, as an
advocacy group in service of farmers

- Examining farmers' perceptions in the early
stages of the new agricultural support cycle

Makra Vivien – Rákóczi Attila

ABSZTRAKT

Az agrárium és vidékfejlesztés kulcsfontosságú területek a gazdasági növekedés és a fenntartható fejlődés szempontjából. A Nemzeti Agrárgazdasági Kamara (a továbbiakban: Agrárkamara, Kamara) érdekképviselői szervként működő, az agráriumban és a vidékfejlesztésben tevékenykedőket tömörítő szervezet. Segíti az európai uniós források lehívását, segítséget nyújt a gazdálkodóknak és támogatja a pályázati rendszerek működését,

e mellett jogszabály véleményező szervként is működik. A szervezet folyamatosan törekszik az intézményi hálózatának fejlesztésére, a szolgáltatásainak bővítésére. Tanulmányunk célja rövid szakirodalmi áttekintést tenni a Közös Agrárpolitika (KAP) elmúlt évtizedeinek fő állomásait bemutatva, benne kiemelni a legutóbbi reform lényegi elemeit. Továbbá célunk társadalomtudományi, kvalitatív módszertant használva mélyinterjúk útján megvizsgálni a Agrárkamara szerepét, megítélését, annak tagjait, a gazdálkodókat

megnyilatkoztatva. Arra keressük a választ, hogy a Kamara, az alapító okiratában vállalt, összetett eszközökkel végzett tevékenységét, működését hogyan ítélik meg a gazdálkodók. Hipotézisünk, hogy a NAK által nyújtott szolgáltatások, a partnerközpontú hozzáállás, a gazdák megítélése szempontjából eredményes munkát tükröznek. Eredményeink rávilágítanak arra, hogy a tagság jogszabály által ugyan kötelező, ám a Kamara szervezetének működése, a széles körű falugazdászálózat, a szakértői tanácsadás eredményesen segíti a gazdákat. A megkérdezettek válaszaiból kiderül, hogy az összetett agrártámogatási rendszer előírásainak teljesítésében jelentős szerep jut az Agrárkamara segítségének. Utóbbi fontosnak ítéltető a most indult 2023-2027-es agrár- és vidékfejlesztési támogatási ciklus hajnalán is. Kutatásunkból kiderül, hogy a jövő kihívásainak kezelésében (generációváltás, éghajlatváltozás, precíziós eszközök használata) is számítanak a gazdák a Kamara közreműködésére.

ABSTRACT

Agriculture and rural development are key areas for economic growth and sustainable development. The National Chamber of Agricultural Economy (hereinafter: Agricultural Chamber, Chamber) is the representative body of the agricultural and rural development sector. It helps farmers to access EU funds, provides assistance to farmers and supports the function of the tendering systems, as well as acting as a legislative opinion body. The organization is constantly seeking to develop its institutional network and expand its services. The aim of this study is to provide a brief literature review of the Common Agricultural Policy (CAP) over the last decades, highlighting the main elements of the recent reform. Furthermore, our aim is to examine through the use of social science

and qualitative methodology, by conducting in-depth interviews, the role and perception of the Chamber of Agriculture among its members and farmers. We seek to find out how farmers perceive the activities and operations of the Chamber, undertaken in its statutes and carried out by complex means. Our hypothesis is that the services provided by the Chamber, with its partner-oriented approach, are seen as effective by the farmers concerned. Our results reflect that even though membership is mandated by law, the organizational function of the chamber, the wide network of village economists and professional counsel is effective in helping the farmers. From the answers we received, we found that compliance with the provisions of the complex agricultural support system is significantly aided by support from the Agricultural Chamber. The latter can be determined to be important in the early stages of the 2023-2027 agricultural and rural development support cycle. From our research it is also apparent that the farmers are counting on the cooperation of the Chamber in managing the challenges of the future (generational change, climate change, use of precision farming).

Bevezetés

„Célunk segíteni a gazdálkodókat abban, hogy a változás felkészülten érje őket.”
/NAK küldetésnyilatkozat - részlet/

A mezőgazdaság mindig is jelentős szereppel bírt hazánk nemzetgazdaságában (Horváth – Komarek, 2016). Magyarországon a rendszerváltás előtt az agrárgazdaság mint ágazatnak számított. Akkoriban is a mezőgazdaság az innováció fontos területe volt (Béres, 2015). A rendszerváltás után kihívást jelentett a privatizáció, a nagyüzemek felaprózódása és az élelmiszergazdasági kulcsiparágakat meghatározó vállalatok külföldi tulajdonba

kerülése (Husti, 2008). Az Európai Unióba (a továbbiakban: EU, Unió) való belépésünk egy újabb jelentős fejezetnek tekinthető, hiszen a csatlakozás után a KAP-ot kötelezően be kellett vezetnünk, de az agrárium támogatása nagyobb hangsúlyt kapott az EU fejlesztési programjaiban a több ezer milliárd forintos kereteknek köszönhetően, ami ösztönözte az ágazat szereplőit az innováció felé. Az Unióhoz való csatlakozás tehát pozitívan befolyásolta a magyar agráriumot fejlődését (Vajda, 2014). Ugyanakkor e támogatások irányító hatósági előkészítése, a lehívási szabályok megalkotása, a források követelményeinek a betartása, a gazdák szakmai támogatása jelentős feladata az agrárkormányzatnak, az érdekképviseleti szervezeteknek, köztestületeknek, köztük az Agrárkamarának.

Irodalmi feldolgozás

A KAP kialakítása, korábbi reformok

A KAP az 1950-es és 1960-as évek fordulóján alakult ki, amikor az integráció még az alapvető mezőgazdasági termékekből sem volt önellátó, miközben az ágazat súlya többszöröse volt a mainak, akár a GDP-ben, akár a foglalkoztatásban mért szerepére gondolunk (Somai, 2014). Alapjait már a Római szerződés is tartalmazta. A KAP az EU egyik legfontosabb politikájaként évtizedek óta jelentős része a régió költségvetésének és hatással van a gazdaságokra (Komarek, 2012), a mezőgazdasági foglalkoztatásra, a vidék fejlesztésére (Rákóczi, 2022), a vidéki térségek együttműködésére (Farkas, 2021, 2003; Kassai – Farkas, 2002), a környezet- és természetvédelemre (Rákóczi, 2024a), valamint szélesebb körű gazdasági térre. A kezdetekben a fő célkitűzései: a mezőgazdasági termelékenység növelése, az agrárközösség tisztességes megélhetésének biztosítása, a gazdák jövedelmének növelése (Papadopoulos, 2015).

A KAP az EU költségvetésének jelentős

részből gazdálkodik mind a mai napig. Kezdetekben a „menyiségi szemlélet” jellemezte, hiszen a termelés támogatása, a kvóta rendszer és az ún. decoupling rendszere. A támogatási forrás az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalap volt. Utóbbiban a közvetlen kifizetések költségei meghaladták a források 70%-át. Az ezredfordulóhoz közeledve az Agenda2000 nevű KAP reform jelentős változásokat hozott, ekkortól lett kétpilléres a KAP, és a támogatási alap is kettévált Európai Mezőgazdasági Garancia Alap-ra és az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapra. Előtérbe kerültek a generációváltás mellett a fenntarthatósági, környezetvédelmi, természetvédelmi kérdések, azaz itt már „minőségi szemlélet” jellemezte e közös politikát. Az ezredforduló utáni első negyedszázadban az előzőeken túl már az ún. Green Deal és a Blue Deal határozzák meg a működését (Rákóczi – Barczy, 2014; Rákóczi 2024b).

A KAP 2023-27 támogatási rendszer jellemzői

Az EU Zöld Megállapodás legfőbb célja az üvegházhatású gázok kibocsátásának 55 százalékos csökkentése 2030-ra, majd a karbonsemlegesség elérése 2050-re (Magyar Természetvédők Szövetsége, 2022).

A KAP 2023-tól induló támogatási időszakának átfogó célkitűzései: a tudásátadás, az innováció és a digitalizáció. Ezen célok kulcsfontosságúak a mezőgazdasági ágazat hosszú távú fenntarthatósága és versenyképessége szempontjából. A digitalizáció segítségével könnyebben és hatékonyabban lehet kezelni a mezőgazdasági vállalkozásokat, például az adminisztrációs feladatokat és a termelési adatok nyomon követését (Lámfalusi et al., 2023).

Az Európai Bizottság 2022 novemberében fogadta el Hazánk uniós KAP-al összefüggő Stratégiai Tervét, amely meghatározza az agrárium és az élelmiszeripar területén nyújtható támogatások kereteit a 2023 és

2027 közötti időszakra. A döntéssel zöld utat kapott a magyar agrárium érdekeinek megfelelő támogatáspolitikája, ami megteremti az agrár-élelmiszeripar fejlesztésének és versenyképességének alapjait. A Stratégiai Terv a magyar költségvetési hozzájárulással együtt 2485 milliárd forintnyi közvetlen és ágazati agrártámogatás, valamint 2891 milliárd forintnyi vidékfejlesztési forrás felhasználásának feltételeit tartalmazza (MAGRO, 2024).

A magyar kormányzat az elmúlt több mint tíz évben jelentős lépéseket tett az agrárium és vidékfejlesztés területén. Kiemelendő, hogy a Közös Agrárpolitika 2023-2027 keretében a Kormány háromszorosára növelte a támogatásokat az előző időszakhoz képest, ami történelmi jelentősége révén egyedülálló az EU-ban az elmúlt 60 év távlatában is. Az öt éves költségvetés csaknem fele hazai forrás, amit a Magyar Kormány biztosít. A mintegy 2900 milliárd forintnyi II. pilléres támogatás közel 80%-át a nemzeti költségvetés adja (Pécskai, 2024). Ez az igen jelentős forrásnövelés azt mutatja, hogy a Magyar Kormány elkötelezett a vidék és az agrárium fejlesztése mellett, valamint kiemelkedő hangsúlyt helyez arra, hogy a vidék is részesüljön a gazdasági fejlődés és a fenntartható jövő előnyeiből, hiszen a költségvetés döntő többsége vidékfejlesztési támogatásokra fordítódik. Ez a jelentős nemzeti társfinanszírozás egy fontos üzenetet közvetít a vidék lakossága és vállalkozásai felé, miszerint Magyarország számít rájuk, elkötelezett a vidék fejlődése és fenntarthatósága mellett.

Az eddigi gyakorlattól eltérően a jelenlegi ciklusra egy terv keretein belül kellett megtervezni és felépíteni a közvetlen és a vidékfejlesztési támogatások rendszerét, célkitűzéseit. Mégpedig úgy, hogy a célok megfeleljenek az EU különféle irányelveinek, mint például a Zöld Megállapodásnak, a Termőföldtől az asztalig és a Biodiverzitás stratégiának. Ehhez egy speciális rendszert, az úgynevezett zöld felépítményt kellett létrehozni, amely egy egy-

másra épülő, komplex támogatási rendszer a környezeti állapot javításának és a természeti erőforrások fenntartható használatának elősegítésére (Lámfalusi et al., 2023).

A KAP I. pillérének (közvetlen kifizetések) teljes költségvetése 6,809 milliárd euró, azaz (365 forintos euróárfolyamon számolva) 2 485 milliárd forint. Ezen belül a közvetlen támogatásokra fordítható összeg 6,632 milliárd euró, azaz 2 421 milliárd forint, ami teljes egészében uniós forrásból érkezik (NAK, 2023).

Az alaptámogatás, hivatalos megnevezésén a fenntarthatóságot elősegítő, alapszintű jövedelemtámogatás az, amit első körben kapnak kifizetesként a gazdálkodók, kiegészülve fenntarthatósági feltételekkel. Az I. pillér keretében jelentős emelést kap a fiatal gazdálkodók részére nyújtott kiegészítő jövedelemtámogatás is. Az ún. redisztributív, azaz az újraelosztó támogatás a kis- és közepes méretű gazdaságok megemelt támogatását célozza, a közvetlen kifizetések 10 százalékát „újraelosztva” az 1 200 hektár alatti gazdaságok számára. A termeléshez kötött támogatások rendszere egyaránt változik, illetve az állattenyésztésben is új feltételekkel szabják meg a támogatásokat, valamint a vízvédelemre is nagyobb figyelmet fordítanak (Gönczi, 2022). Nagy jelentőséggel bírnak továbbra is a nemzeti közvetlen támogatások, melyeket a hazai költségvetésből a kormányzat biztosít a gazdák számára.

A KAP II. pillérének teljes forrása mintegy 2 900 milliárd Ft, amelyből 600 milliárd Ft uniós forrás és 2 300 milliárd Ft hazai társfinanszírozás. Ezen támogatás kiemelt lehetőséget jelent a vidékfejlesztésnek. Magyarországon valósul meg először ilyen kimagasló mértékű forrás biztosítása a vidéki területek fejlődésének előmozdítására, amely intézkedés egyértelmű üzenetet közvetít a vidék számára, tükrözi a vidékfejlesztésben lévő perspektívákat (Világgazdaság, 2024).

Hazánk a vidékfejlesztési források több mint felét (mintegy 1 500 milliárd forintot)

gazdaságfejlesztésre fordítja. Ez a 2014-2020-as időszakhoz képest négyszeres forrásnövekedés, amelyen belül kiemelt cél egyrészt az élelmiszeripar megújítása, másrészt az egy hektárra vetített hozzáadott értéket és a hatékonyságot növelő beruházások ösztönzése a mezőgazdaságban. Uniós elvárás volt a vidékfejlesztési összeg több mint harmadának a zöld jövőt szolgáló intézkedésekre való fordítása, így erre mintegy 1 000 milliárd forintot különítettek el, ami két és félszer több mint az előző ciklusban. Kiemelt figyelem irányul a mezőgazdaságban a tudásátadás fejlesztésére és az egész élelmiszergazdaság vonatkozásában az innováció elősegítését szolgáló támogatásokra (NAK, 2023). A vidékfejlesztés keretén belül is külön figyelmet kapnak a fiatal gazdák és a kistermelők. Az állattartók, a kertészek és az önellátásból kilépő östermelők számára pedig egyszerűsített pályázatok lesznek elérhetők, több mint 50 milliárd forint értékben. Utóbbi 10-20 ezer kistermelőnek biztosít lehetőséget a helyi élelmiszerellátásban (Kamarai Hírek, 2022).

Az agrártámogatások társadalmi és gazdasági megközelítése

Az agráriumban nyújtott támogatások gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon több szempontból is jelentősek. Gazdasági szempontból a támogatások segítséget nyújtanak a mezőgazdasági termelőknek a versenyképesség fenntartásában és a piaci változásokhoz való alkalmazkodásban. Az agrártámogatások biztosítják a stabil jövedelmet a gazdák számára, ami lehetővé teszi számukra, hogy befektetéseket hajtsanak végre a technológiai fejlesztésekben, a fenntartható termelési gyakorlatokban és a minőség javításában (Horváth, 2020).

Az agrárium egyik megoldandó feladata az idősödő gazdátársadalom, aminek egyedüli megoldása a generációváltásban rejlik. A fiatal gazdátársadalom egyre csökkenő tendenciájá-

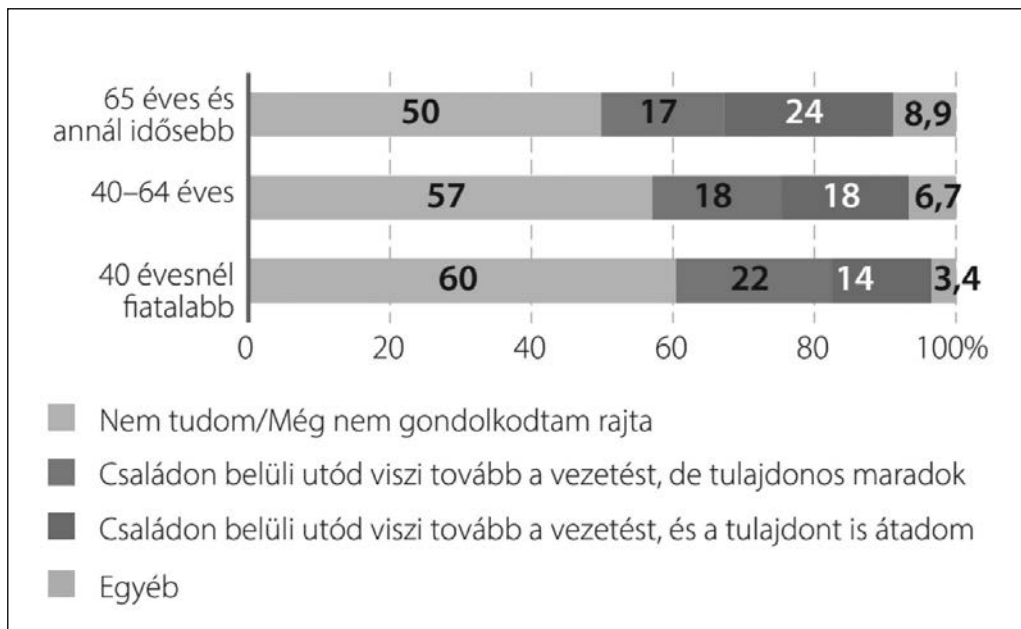
ban jelentős hatás Magyarország össznépesességének fogyása is. 2060-ra Magyarország lakossága optimista becslés szerint is 8 millió 590 ezer fő lesz. A pesszimista variációk 6 millió 920 ezer lakossal számolnak. A Népeségtudományi Kutatóintézet által végzett számítás a kettő közé, 7 millió 920 ezerre teszi a lakosság számát (Diószegi-Horváth et al., 2014).

A generációs megújulás fontos célja a KAP-nak, a tagállamoknak is kiemelt figyelmet kell fordítaniuk erre a területre. A 2021-2027 közötti pénzügyi ciklusban az Európai Bizottság javaslata alapján az egyes uniós tagállamoknak az elkülönített közvetlen kifizetések legalább 2%-át kell biztosítani a fiatal gazdák számára, ezzel elősegítve az új generációk bevonását és támogatva az agrárium jövőjét. A mezőgazdasági beruházások hosszú távú hatásait különféle életciklus-célok befolyásolják, ez különösen érvényes az életkorral összefüggő különbségekre (Privóczki, 2020).

A KSH (2023) Agrárium felmérése rávilágít arra, hogy 2020-ban a gazdálkodók jelentős része bizonytalan abban, hogy mennyi ideig tervez még gazdálkodni, amely jelzés értékű a generációváltás és a mezőgazdasági szektor jövője szempontjából. Minden ötödik gazdálkodó úgy nyilatkozott, hogy legfeljebb már csak 5 évig, minden negyedik pedig még több mint 10 évig tervez gazdálkodni (1. ábra).

A felmérés alapján az ágazatot jelenleg bizonytalanság jellemzi, azonban az is látszódik, hogy az agrártámogatások segítségével várhatóan egyre gördülékenyebbé válhat a generációváltás.

Társadalmi szempontból az agrártámogatások segítenek a vidéki közösségek fejlesztésében és hozzájárulnak a vidéki területek lakosságának megélhetéséhez, valamint munkahelyeket teremtenek a vidéki területeken, ami csökkenti a munkanélküliséget és segíti a vidéki lakosság megtartását. Fontos szereppel bír a vidéki kultúra és hagyományok megőrzésében, valamint a társadalmi összetartozás erősítésében (Törőné, 2012).

1. ábra: A gazdálkodók számának megoszlása életkor-kategóriák és aszerint, hogy hogyan képzei el a gazdaságuk jövőjét, 2020

Figure 1: Distribution of farmers by age categories and how they envision the future of their farms, 2020

Forrás: KSH, 2023

Az EU agrárpolitikájának fontos célkitűzései között jelenleg kiemelkedő fontosságú a környezetvédelem, a negatív környezeti hatások elleni küzdelem és a fenntartható fejlődés megvalósítása. Bár a mezőgazdasági termelés nem sorolható a legnagyobb környezeti terhelést okozó iparágak közé, közvetlen kapcsolata a környezettel mégis kiemeli a többi közül. A vízforrások korlátozottsága, a biológiai sokféleség csökkenése, a megújuló erőforrások alacsony szintű kihasználása, valamint egyes erőforrások, különösen a termőföld, nem fenntartható használata jelentik a legnagyobb kihívásokat (Buday-Sántha, 2002).

A mezőgazdasági kamarák története hazánkban

A kamarák egyik lényegi feladata (nemzeti és közösségi szinten is) az érdekérvényesí-

téshez kapcsolódik. A KAP szempontjából meghatározó az agrárium kamaráinak érdekvédelmi tevékenysége mind a szakmai, mind pedig a gazdasági típusú szervezetek vonatkozásában. Az ezredforduló előtt az agrárkamara gazdasági típusú kamaraként működött. Ezen időszakban a szakmai típusú kamarák (melyek egyes esetekben közhasznú feladatokat is ellátnak) közé soroltuk például a Vadászkamarát, az Állatorvosi Kamarát, vagy a Növényvédő Mérnöki és Növényorvosi Kamarát. A nemzeti szervezetek mellett azonban nagy jelentőségük van e szervezetek közösségi szintű szövetségeinek is. Ilyen például a Mezőgazdasági Szakmai Szervezetek Közösségi Szövetsége (COPA), a Mezőgazdasági Szövetkezetek Közösségi Szervezete COGECA), vagy a Fiatal Európai Farmer Szervezete (CESA) (Farkas-Csamangó, 2007).

Hazánkban a mezőgazdasági kamarák viszonylag későn, a mezőgazdasági érdekképviselletekről szóló 1920. évi XVIII. törvénycikk alapján alakultak meg, így 1922-ben alakult meg az Országos Mezőgazdasági Kamarán kívül a hét tájkörzeti mezőgazdasági kamara is. 1948-ban a civil szervezetekkel együtt megszüntették a Mezőgazdasági kamarákat is. Az 1985. évi XI. törvényerejű rendelet a magyar gazdasági kamara létrehozásáról rendelkezett, majd 1989-ben megalakult az egyesületi agrárkamara is. A rendszerváltást követően 1997-ben a CXXXVIII. törvénnyel módosították a kamarai törvényt, mely több közfeladatot határozott meg, és intézkedés történt a gazdajegyzői hálózat működéséről, közigazgatási feladatok ellátásáról is. 1999-ben önkéntes lett a kamarai tagság, nincs említés a közigazgatási feladatellátásról. A köztestület jelleg meghagyása mellett lényegében érdekképviselési szervezetté változtatták a gazdasági kamarákat. 2002-ben megindult a munka a törvény újabb módosításán és a Kormány kezdeményezésére 2003-ban ismételtelen módosították a gazdasági kamarákról szóló törvényt többek között az uniós csatlakozással, tagsággal kapcsolatos teendők miatt (Farkas-Csamangó, 2007).

A 2000-es évek végén vizsgáldott Csongrád megyei adatok és jellemzők alapján Komarek (2008) is.

Magyar Agrár-, Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Kamara megalakulása

2013. március 28-án országos küldöttgyűlés keretei között alakult meg a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara. Létrejöttét a Magyar Agrár-, Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Kamaráról szóló 2012. évi CXXVI. törvény rögzíti, amely szerint „az agrárkamara az agrárgazdasági tevékenységet végzők e törvény által létrehozott önálló jogi személyiséggel rendelkező önkormányzati és közfeladatokat ellátó köztestülete”, vala-

mint kimondja szerepét; „az agrár- és élelmiszergazdaság, valamint a vidékfejlesztés ágazatainak erősítése, a gazdák és gazdálkodók piacra jutásának elősegítése, az agrár- és élelmiszergazdaság szereplőinek széleskörű integrálása és összérdekének képviselése”. A Kamara fő feladata, hogy az agrárgazdasági tevékenységet végzők együttes érdekeinek érvényesítése céljából javaslatokat, véleményeket fogalmazzon meg, továbbá tájékoztassa a tagokat a vonatkozó jogszabályokról, kormányzati programokról, intézkedésekről. Mindezekkel elősegíti az agrárgazdaság fejlődését, szervezettségét, az üzleti forgalom biztonságának és a piaci magatartás tisztességének fenntartását (NAK, 2024).

A Kamara honlapján szereplő tájékoztatóból kiderül (<https://www.nak.hu/kamara/egyuttmukodo-partnerek>), hogy számos további szervezettel végzi a munkáját. Kiemelném itt a Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége (a továbbiakban: MAGOSZ), a magyar gazdák legnagyobb érdekvédelmi szervezetét, mellette a teljesség igénye nélkül továbbá a Baromfi Terméktanácsot, a Gabonatermesztők Országos Szövetségét, a Hegyközségek Nemzeti Tanácsát, a Magán Erdőtulajdonosok és Gazdálkodók Országos Szövetségét (MEGOSZ), a Magyar Dohánytermelők Országos Szövetségét (MADOSZ), Magyar Termelői Értékesítő és Szolgáltató Szervezetek/Szövetkezetek Együttműködését (HANGYA), a Országos Erdészeti Egyesületét (OEE), valamint a Országos Magyar Méhészeti Egyesületet (OMME) stb. (NAK, 2024).

A MAGOSZ aktívan képviseli a magyar gazdák és agrárvállalkozások érdekeit mind a hazai, mind az európai uniós szinteken. Emellett a szervezet jelentős hangsúlyt fektet a tanácsadásra és információs szolgáltatásra is. Gazdálkodóknak nyújt tanácsokat és segítséget, valamint széleskörű tájékoztatást biztosít az agrárgazdasági kérdésekben. Részt vesznek a kormányzati döntéshozatali folyama-

tokban, hogy a gazdák érdekeit hatékonyan képviseljék és érvényesítsék (MAGOSZ, 2024).

„Azt vállaltuk a MAGOSZ-szal közösen huszon-egynéhány évvel ezelőtt, hogy közösen képviseljük majd a magyar agrártársadalom érdekeit és értékeit fejlesztésekkel, segítségnyújtással vagy támogatással. Ebből a közös politikai akaratból született meg tulajdonképpen a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara – hangzott el Magyarország Miniszterelnöke beszédében a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara országos alakuló küldöttgyűlésén 2022. július 7-én Budapesten (Kormány.hu, 2024).

A NAK közel négyszázezer tagot számlál. Kötelező tagság mellett működik, azaz a hazai agrár- és élelmiszerszektor minden szereplője tagja a Kamarának az inputanyag-előállítóktól, a termelőkön, feldolgozókon át egészen az élelmiszer-nagykereskedőig. Mindezekbe beletartozik az őstermelőktől kezdve, a közepes családi vállalkozásokon keresztül a legnagyobb termelő és feldolgozó vállalkozások mindegyike. Érdekességét a piachoz való viszonyát tekintve viszonylagos egyedisége adja, hiszen kettős jogállással rendelkezik: egyszerre tartozik a Munka Törvénykönyvének hatálya alá, valamint lát el közfeladatokat. Köztisztviselői, hatósági jellegéből adódóan nem profitorientált, így a hatékonyság iránti igénye nem alapozható csupán az ilyen irányú pénzügyi mutatókra (Mátay, 2021). A NAK továbbá jogszabályi kezdeményező, jogszabályt véleményező funkcióval is rendelkezik. A jogszabályok, a pályázati kiírások még megjelenés előtt eljutnak a Kamarához, azokról lehetősége van véleményt alkotni és ezt általában figyelembe is veszik a döntéshozók. Többször kezdeményezett már a Kamara jogszabályi változást, mint például 2020-ban a családi gazdaságok őstermelői adózási környezetének az újragondolása során, amely a Kamara kezdeményezésére indult, majd kormányelőterjesztésként a parlament elé került, amelyet a Ház ellen-szavazat nélkül elfogadott (Agrotrend, 2021).

A szakmai szervezetek kapcsolatot képeznek a termelő fiatal gazdák és a kormányzati döntéshozók között. Bár törvényhozásban konkrét döntésszemponttal nem bírnak, de a törvényalkotási rendszerben parlamenti bizottsági munkájukon keresztül hozzászólási és javaslattevési lehetőséggel rendelkeznek (Privóczki, 2020). Országos szinten is kialakításra került a MAGOSZ Ifjú Gazda Tagozata, amely kifejezetten az ifjabb gazdanemzedék érdekeit képviseli nemcsak a Szövetségen belül, hanem a jogalkotásban és a szakmai egyeztetéseken is. Szintén országos hatáskörű a Gazdasszony Tagozat, melyet a gazdatársadalom, a gazdakörök hölgy tagjai alkotnak. Szakmai célkitűzéseik mellett fontosnak tartják a vidéki értékek, a családi gazdálkodás népszerűsítését is (MAGOSZ, 2024).

A Kamara a gazdák információval, tanácsadással történő ellátásában részt vesz mind a közvetlen támogatások, mind a vidékfejlesztési forrásokkal kapcsolatos szakértői munkában. szakmai kiadványokat készít, segédleteket alkot, képzéseket szervez, szakmai, ismeretterjesztő eseményeket/konferenciákat rendez, gazdálkodói segédleteket készít, működteti a falugazdász-hálózatot, és a szaktanácsadási szervezetet.

Az egyik legnagyobb feladata a Kamarának – mely legszélesebb gazdálkodói tagkört is érinti – az ún. egységes kérelmek (a továbbiakban: EK) beadása. Az EK keretein belül több mint 50 támogatási jogcímben igényelhetnek a gazdák támogatásokat mind a KAP I-es és II-es pilléréből. Az egységes kérelmek legszélesebb gazdálkodói kört érintő támogatásai a területhez és az állatokhoz kapcsolódó támogatások. Köztisztviselői szabály értelmében e kérelmeket minden év május 15-éig nyújthatják be a természetes és jogi személyiségű gazdálkodó szervezetek. A kisebb területtel (gazdaságokkal) rendelkező termelők jelentős része a Kamara falugazdászai segítségével adják be a kérelmüket a Magyar Államkincstár, mint a hazai kifizető ügynökség felé (1. táblázat).

Ennek a folyamata, hogy a termelők a beadás közeledtével megkeresik a körzetükhöz tartozó kamarai szakembert, akinek meghatalmazással kell rendelkeznie a gazdálkodó részéről, hiszen a kérelmek beadása kizárólag elektronikus úton, ügyfélkapu keresztül történik a megadott felületen (<https://e-kerelem.mvh.allamkincstar.gov.hu/enter/>). A belépést követően a beadó felületen ki kell választani a támogatási jogcímet, meg kell adni a tartott állatok azonosítóit, a területek azonosítóit, méreteit, a vetett növények fajtáját stb. A beadást követő időszakban a szakemberek a különféle adatszolgáltatási tevékenységekben (gazdálkodási napló, nitrát jelentés stb.) is támogatják a gazdák munkáját.

A táblázat adataiból látható, hogy ha-ravetítve mind országosan, mind Békés vármegyében az igényelt területek nagyjából 30%-át, míg az ügyfelek (kérelmek) számát tekintve 60% fölött működött közre a NAK 2024-ben.

A Kamara a KAP végrehajtásában és a magyar agrárszektor érdekeinek képviseletében az egyik kulcsszereplő. Mint a magyar agrárszektor érdekvédelmi és szolgáltató szervezete, szoros együttműködésben áll az Európai Bizottsággal és az Európai Parlamenttel a KAP alakítása során. A Kamara aktívan részt vesz az európai szintű döntéshozatali folyamatokban, képviselve a magyar mezőgazdasági termelők érdekeit és igényeit. Jelentős szerepet játszik a reformfolyamatokban, hozzájárulva a magyar mezőgazdasági ágazat hatékonyabb és igazságosabb működéséhez (Mátay, 2021).

Anyag és módszer

Kutatásunk fő célja nem a számszerű adatok összegzése (nem kvantitatív kutatás) vagy általános következtetések levonása egy nagyobb mintavétel alapján, hanem inkább a megkérdezettek motivációjának mélyebb feltárása, összefüggések megfigyelése (Merriam – Tisdell, 2015), tehát kvalitatív társadalomtudományi módszertant, azaz felig struktúrált mélyinterjút alkalmaztunk. A kvalitatív kutatási kisebb mintavételt feltételez, így a kapott eredmények csakis a vizsgált mintára vonatkoznak, ugyanakkor specifikus helyzetek vizsgálatára tud fókuszálni, mélyebb feltáró kutatásra alkalmas, ezáltal növelve a kutatás hitelességét (Patton, 2014). Az interjúkészítés segítségével az interjúalanyok sajátos érzései, élményei és nézőpontjai egyaránt megfigyelhetők, motiváltságuk feltárható a kutatási téma részletesebb kifejtéséhez (Denzin – Lincoln, 2011).

A fentiek alapján kutatómunkánk során Babbie (2003) és Kvale (2005), valamint Heltai és Tarjányi (1999) munkássága és módszertani előírásait követtük. Ugyanakkor az interjúk szervezésében, megtervezésében támaszt nyújtott számunkra Newing (2011) szakmai leírása, iránymutatásai is.

A beszélgetések során kiemelt figyelmet fordítottunk arra, hogy megtartsuk a kutató szerepét – az iránykérdések mentén történő vonalvezetés a fő feladatunk –, és ne befolyásoljuk a válaszadókat véleményekkel, érzések-

EK2024				
Kérelem adatok (db)		Területadatok (ha)	NAK által beadott (db/ha)	
Országos	159 551	4 980 768	104 477	1 646 208
Békés vármegye	12 389	432 763	7 799	149 224

1. táblázat: A 2024-es egységes kérelmek adatai

Table 1: Data of unified applications of 2024

Forrás: NAK, 2024a; NAK, 2024b

kel. Az interjúról hangfelvételt készítettünk, a megfigyeléseket pontosan és részletesen rögzítettük. A megkérdezettektől származó idézeteket használtuk a kutatási eredmények alátámasztására, ezzel növelve a megbízhatóságot és az objektivitást.

Agráriumban tevékenykedő, a témában érintett szakértőkkel és gazdálkodókkal készítettünk interjút. Az iránykérdéseket öt fő téma köré csoportosítottuk, amelyek a következők voltak:

- jelenlegi kihívások az agráriumban;
- támogatások igénybevétele;
- a Kamara szakemberei - feladatok és kihívások;
- a falugazdász és a gazdálkodó viszonya;
- a jövő a gazdálkodók segítése tekintetében, megoldásra váró feladatok.

Az interjúk elkészítését előzetes időpontegyeztetést követően, személyes találkozások során végeztük 2024 első negyedévében. Formáját tekintve félig strukturált interjúkat készítettünk, mely nyitott kérdéseket tartalmaztak.

Elsőkörben egy ún. szakértői interjúkat készítettünk, egyiket a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara országos elnökével, Győrfy Balázssal, aki egy átfogó képet vázolt fel számunkra a Kamara és az agrártámogatások összefüggéseiről. A másik szakértői interjút az Ifjú Gazdák Békés Vármegyei Gazdakörének elnökével, Vincze Dávid Edgárral folytattuk, aki a fiatal gazdák megközelítéséből osztotta meg a gondolatait és tapasztalatait a témáról.

Ezt követően hat fő gazdálkodóval készítettünk ún. érintettek interjút. A kiválasztásnál szem előtt tartottuk, hogy mindkét nem képviseltesse magát, valamint cél volt, hogy az interjúalanyok különböző korosztályokból kerüljenek ki. Így voltak közöttük mezőgazdasági vállalkozók és őstermelők is, akik általában Őstermelők Családi Gazdaságának (ŐCSG) tagjai is. A megkérdezett gazdálkodók releváns adatait az alábbi táblázatban foglaltuk össze (2. táblázat).

	keresztnev	életkor (év)	foglalkozás
1.	Attila	32	őstermelő
2.	Laura	39	őstermelő
3.	Tamás	47	mg.-vállalkozó
4.	Andor	27	őstermelő
5.	Ilona	56	őstermelő
6.	László	44	mg.-vállalkozó
	összesen:	6 fő	

2. táblázat: A megkérdezett gazdálkodók adatai

Table 2: Data of the surveyed farmers

Forrás: Feldolgozott adatok alapján saját szerkesztés

Az elkészült interjúkat tartalomelemzés alá vontuk. Az eredmények feldolgozása során a szakértői interjúkban elmondottakat ütköztetjük az érintettek interjúiban elhangzottakkal, a hipotézisünk vizsgálatát szolgáló öt főbb témakört körüljárva.

Eredmények és értékelésük

Kihívások

Az agrárium napjainkban számos kihívással szembesül, hiszen az elvárások szintje egyre jobban emelkedik a fogyasztók körében, amit a tájékoztatás és az élelmiszerbiztonság iránti növekvő igények alapján támasztanak az élelmiszer-előállítókkal szemben. Ezáltal egyre magasabb minőségű, fenntarthatóbb élelmiszereket várnak el. Ezen tényezők új feladatok elé állítják az agráriumban, megköveteli az ágazat résztvevőitől a folyamatos adaptációt és fejlesztést, különös tekintettel az állatjólétre, növényvédelemre, talajvédelemre és a környezet fenntarthatóságára. Ezen tényekre hívta fel a figyelmet a NAK országos elnöke is.

„Kihívás az, hogy képes-e alkalmazkodni az európai mezőgazdaság azokhoz az elvárásokhoz, amiket a fogyasztók bizonyos

érdekkörök tájékoztatása alapján elvárnak az élelmiszer-előállítóktól - itt értendő az állatjólét, a növényvédelem, a talajvédelem, különösen az állatokkal kapcsolatos kérdések és az ezzel kapcsolatos társadalmi elvárások -, biztos, hogy nehézséget jelentenek." /Györffy Balázs/

Az európai mezőgazdaság számára ma az egyik legégetőbb kérdés, hogy hogyan tud alkalmazkodni a fogyasztók által támasztott magasabb elvárásokhoz. A termelőknek és a szakembereknek egyaránt szembe kell nézniük ezen kihívásokkal a fenntartható és hatékony élelmiszer-előállítás érdekében, melyekre a mezőgazdaságnak reagálnia kell. A NAK elnöke interjújában kiemeli, hogy ezek a kihívások jelentős nehézséget jelentenek, hangsúlyozza a szükségességét az innovációknak és a hatékony válaszoknak a szektor jövőjének biztosításához.

Az európai uniós szabályozások szigorú követelményeket támasztanak az élelmiszerek előállítása és forgalmazása terén, ezáltal garantálva a fogyasztók számára a magas minőségű és biztonságos termékeket. Azonban, fontos kiemelni, hogy az uniós előírások nem automatikusan vonatkoznak az EU-n kívüli országokból érkező importtermékekre, így az EU-n kívülről importált élelmiszerek esetében nem garantált az elvárt minőségi és biztonsági szint. Az agrárium jelenlegi kihívásainak elemzésekor külön figyelmet kell fordítanunk arra, hogy az élelmiszerbiztonsággal és a minőségi előírásokkal kapcsolatos elvárások nem korlátozódnak csupán a belső termelésre, amely megközelítés kulcsfontosságú annak értékelése során, hogy hogyan biztosítható az EU piacának általános biztonsága és fogyasztóvédelme. Györffy Balázs elnök kiemeli:

„Nehézséget jelent, amivel most az elmúlt években találkozunk, hogy mi van akkor, hogyha ezeket az elvárásokat csak a belső előállításához, az Európai Unión belül előállított élelmiszerekre vonatkoztatják, és az importtermékekre nem.” /Györffy Balázs/

Kihívást jelent a magyar agrárium számára, hogy az EU-n kívüli országokból érkező importált élelmiszerekkel szemben nehezebb betartatni a minőségi és biztonsági követelményeket, mint az EU-n belüli termelők esetében. Ennek eredményeként az ilyen importtermékek fogyasztása kockázatos lehet a fogyasztók számára, valamint jelentős versenyhátrányt is jelenthet a hazai termelők számára, akiknek be kell tartaniuk a szigorú uniós szabályozásokat. Ennek fényében elengedhetetlen, hogy az uniós és nemzetközi szintű szabályozások folyamatosan felülvizsgálatra kerüljenek annak érdekében, hogy biztosítsák az egyenlő feltételeket a belső és külső piaci szereplők számára, valamint a fogyasztók magas szintű védelmét és biztonságát.

Támogatások igénybevétele

Az agrárium stabil működése és versenyképességének fenntartása szempontjából rendkívül fontos a támogatások megfelelő és hatékony felhasználása. Ezen kérdéskör elemzéséhez fontos megérteni az agráriumban nyújtott támogatások gazdasági és társadalmi hatásait, valamint azok hozzájárulását az ágazat fejlődéséhez és fenntarthatóságához. Az agráriumban tevékenykedők számára az elmúlt időszakban kiemelt kérdés volt, hogy ezek a támogatások mennyire tudtak hozzájutni a számukra címzett támogatási forrásokhoz. Az információkhoz, friss felhívásokhoz való hozzájutásban, a támogatások benyújtásában, elszámolásában tud segítséget nyújtani a NAK, ezzel is támogatva a gazdák munkáját.

Az interjúk során a gazdálkodók személyes tapasztalataik alapján osztották meg az agrár-támogatásokkal, a NAK által nyújtott segítséggel kapcsolatban a tapasztalataikat. Egyikük rámutatott, hogy a kiszámítható jövedelem, amit a támogatások biztosítanak, kiemelten fontos tényezővé vált az gazdák számára, főként az utóbbi évek nehéz időszakaiban.

Számára ez az eszköz jelent biztonságot és stabilitást az egyébként kiszámíthatatlan gazdasági környezetben, így hozzájárulva az agrárium fenntarthatóságához és a gazdálkodók megélhetésének biztosításához.

„Ebben a kiszámíthatatlan gazdasági környezetben ez a legkiszámíthatóbb jövedelem.” /Tamás, 47/

Az utóbbi években világszerte tapasztalt, a hazai agráriumot is erősen érintő kihívások, mint például az aszály vagy a geopolitikai feszültségek, egyre nagyobb nyomást gyakorolnak a mezőgazdasági szektorra. Az ilyen események hatására a termelők gyakran nehézségekkel küzdenek a termelés fenntartásában és a gazdasági stabilitás megőrzésében. Az agrártámogatások ennek tekintetében is kiemelt jelentőséggel bírnak, hiszen segítenek a gazdáknak abban, hogy átvészeljék az ilyen nehéz időszakokat és fenntartsák tevékenységüket. Volt olyan interjúalany, aki szerint a támogatások nélkül sok mezőgazdasági vállalkozás nehezen lenne képes túlélni az ilyen válságos helyzeteket, ami súlyos következményekkel járna mind gazdasági, mind társadalmi szempontból.

„Az elmúlt 2 évben ezzel a támogatási összeggel talán nullás az eredménye a gazdaságnak, tehát legalább nem veszteséges számunkra. Az előtte lévő években még az agrártámogatások jelentették az extra profitot.” /Attila, 32/

Amikor a termelők szembesülnek ezen kihívásokkal, mint az aszály vagy a háborús helyzet, az agrártámogatások lehetnek az a védőháló, amely megakadályozza őket a teljes csőd szélén állástól. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján ezek a támogatások jelentették azt a bevételt a mezőgazdasági termelők számára, ami stabilizálta tevékenységüket és lehetővé tette, hogy a válságokat átvészelve továbbra is jelen legyenek a piacon. A támogatások hiánya vagy csökkenése súlyosan érintené a mezőgazdasági szektor működését és hozzájárulna az ágazat gazdasági és társa-

dalmi stabilitásának veszélyeztetéséhez. Ezen okból kifolyólag az agrártámogatások továbbra is jelentősek lehetnek a mezőgazdasági szektor fenntarthatóságának és fejlődésének szempontjából.

Az agrárium támogatásainak elemzésekor kiemelt figyelmet kell fordítanunk az adminisztratív terhek kérdésére is, amelyek gyakran jelentős mértékben befolyásolják a gazdálkodók számára elérhető támogatások hatékonyságát és felhasználását. Ezen teendők elvégzésében is segíti a termelőket a Kamara. Az interjú során felvetődött az adminisztratív terhek magas szintje, amelyek összefüggésben állnak az agráriumhoz kapcsolódó támogatási rendszerrel. A következő interjúalanyunk által elmondottak alapján általában elégedett a támogatások mértékével, azonban aggályokat fogalmazott meg az adminisztratív teher túlzott nagyságát illetően, amelyek gyakran aránytalanul sok időt és erőforrást igényelnek.

„A mértékével elégedett vagyok, a hozzá kapcsolódó adminisztratív terhek viszont magasak, indokolatlanul sok.” /Ilona, 56/

Az agrárium fenntarthatóságra és környezetvédelemre való áttérésének fontossága egyre inkább előtérbe kerül a globális kihívások és a társadalmi elvárások hatására. Az interjúk során kifejtett vélemények alapján látható, hogy bár a fenntarthatóság és környezetvédelem fontos célok, azok elérése gyakran szigorú keretek közé helyezi a gazdálkodókat, ezáltal további adminisztrációs feladatokat rónak rájuk. Andor (27) így vélekedett a kérdésben:

„A fenntarthatóság, környezetvédelem mint célkitűzés előremutató, de a szigorú keretek közé helyeznek minket, melyek még szigorúbb adminisztrációs feladatokat rónak ránk.” /Andor, 27/

Mindezekkel párhuzamosan azonban felmerül a kérdés, hogy ezen intézkedések milyen mértékben vezetnek az ágazat egyoldalú függéséhez a támogatási forrásoktól. Ez az erős függés gyakran korlátozza a

gazdálkodók rugalmasságát és képességét a piaci változásokhoz való alkalmazkodásra, amely hosszú távon veszélyeztetheti az ágazat versenyképességét és fenntarthatóságát. Elengedhetetlen, hogy az agrárium szereplői folyamatosan értékeljék és optimalizálják a támogatások hatékonyságát és eredményességét. Ennek részeként fontos a támogatások egyensúlyának megteremtése, hogy segítsék a gazdálkodókat abban, hogy önállóan és hatékonyan működjenek a piaci környezetben. Csak így lehet biztosítani az agrárium hosszú távú fejlődését és fenntarthatóságát a magyar mezőgazdaság jövője szempontjából.

A Kamara szakembereinek feladatai

A Kamara nemcsak a gazdálkodók összefogását segíti elő, hanem fontos szerepet tölt be az információáramlásban is. Naprakész információk biztosítása a mezőgazdasági termelők számára alapvető fontosságú ahhoz, hogy hatékonyan tudjanak reagálni a piaci változásokra, az új technológiákra és a környezeti kihívásokra. Az agrárkamara által biztosított információk és lehetőségek segítséget nyújtanak a gazdálkodók számára, hogy naprakészen és hatékonyan vezessék gazdaságukat, ezzel hozzájárulva az ágazat fejlődéséhez és fenntarthatóságához. Képesek összefogni és támogatást nyújtani az ágazat komplex kihívásainak kezelésében, aminek eredményeként nőhet a mezőgazdasági termelés hatékonysága és versenyképessége Magyarországon. Vincze Dávid Edgár elnök, egyik szakértői interjúalanyunk a következőképpen vélekedik:

„Mindenféleképpen szükséges, hogy legyen egy ilyen ernyőszervezete a gazdálkodóknak, amely összefogja és kicsit rendszerbe fésüli a gazdaságot, illetve a gazdálkodási egységeket, amikből adódik a mezőgazdaság. Folyamatosan szükség van rá, hogy az információkat naprakészen biztosítsák a gazdálkodók irányába.” /Vincze Dávid Edgár/

A NAK – az együttműködő szakmai szervezetekkel egyeztetve – aktívan részt vett a Stratégiai Terv kialakításában, annak érdekében, hogy az intézkedések minél hatékonyabban legyenek, jobban megfeleljenek az ágazat elvárásainak. A falugazdászok a jövőben is szakmai és technikai segítséget fognak nyújtani minden gazdálkodónak, hogy sikeresen felkészülhessenek a következő időszak kihívásaira, megfeleljenek az új elvárásoknak, és a legjobb döntéseket hozzák meg a támogatások igénylésekor.

Az agrártámogatásokhoz kapcsolódó adminisztrációs terhek és kötelezettségek folyamatos növekedése komoly kihívást jelent a gazdálkodók számára. A Nemzeti Agrárgazdasági Kamara szakembereinek feladatai közé tartozik a gazdálkodók támogatása az adminisztratív terhek kezelésében, az egyre bonyolultabb adminisztratív feladatokkal küzdő gazdátársadalom számára ez egyfajta mentális és szakmai segítséget is jelent. A NAK igyekszik egyre nagyobb létszámban rendelkezésre bocsátani a szükséges szakmai tudást, hogy a gazdálkodók hatékonyan tudjanak reagálni az új szabályokra és követelményekre. A falugazdászok képzése és támogatása ebben az összefüggésben kiemelt fontosságú, hiszen ők képviselik azt a szakmai hátteret, amely segíti a gazdálkodókat az adminisztratív terhek kezelésében és a szabályoknak való megfelelésben. Ez derül ki az országos elnök által elmondottakból:

„Alapvetően a falugazdász-hálózat a Közös Agrárpolitika támogatási forrásainak a lehívásában segít a gazdálkodóknak, a munkájuknak egy nagyon nagy részét ez teszi ki az egységes kérelmek kitöltése apropóján. Ezt az adminisztrációs terhet kell, hogy átvállalják a gazdálkodóktól, úgy, hogy felkészülten és szinte rutinból oldanak meg problémákat.” /Györffy Balázs/

Ezeknek a forrásoknak a lehívása és megfelelő kezelése azonban gyakran összetett adminisztratív feladatokat jelent a gazdálkodók

számára. Ebben a folyamatban kiemelkedő szerepet játszik a falugazdász-hálózat, amely segítséget nyújt a gazdálkodóknak a kérelmek kitöltésében és az ehhez kapcsolódó adminisztratív feladatokban.

„Nem véletlenül veszünk fel most több mint 100 falugazdászt, tehát egész egyszerűen olyan adminisztrációs teher hárul a gazdátársadalomra, amit külső segítség nélkül egy jelentős részük nem tud megoldani. A 2023-as évben is már szinte szétfeszítette a rendszert, hogy megfeleljünk ezeknek az elvárásoknak, 2024-ben további kötelezettségek fognak majd bejönni, ezért is igyekszünk egyre nagyobb létszámban rendelkezésre bocsátani azt a szakmai tudást falugazdászok formájában, ami képessé teszi a gazdálkodókat arra, hogy megfeleljenek ezeknek a szabályoknak.” / Györfly Balázs/

A NAK szakembereinek munkája nem csupán a hazai agrárium belső dinamikájára korlátozódik, hanem szélesebb körű hatást gyakorol nemzetközi szintén is, véleményekkel és konkrét elképzelésekkel járulnak hozzá a nemzetközi agrárszabályozás alakításához. Azáltal, hogy részt vesznek a nemzetközi fórumokon és egyeztetéseken, lehetőségük van befolyásolni az agráriumra vonatkozó jogi keretek kialakítását és továbbfejlesztését, így hozzájárulnak a hazai gazdálkodók versenyképességének és fenntarthatóságának javításához is, hiszen a nemzetközi jogi környezet alakításával lehetőséget teremtenek a magyar agrárium számára kedvezőbb feltételek kialakítására és a nemzetközi piacokhoz való jobb hozzáférésre.

„A Kamara szakembereinek sok esetben proaktívnak kell lenni, akár a hazai, akár - amire azért kisebb ráhatásunk van - a nemzetközi jogszabályi környezet alakításában ötletekkel, véleményekkel, konkrét elképzelésekkel. Kell tudnunk alakítani azt a jogi környezetet, ami körülvesz bennünket.” / Györfly Balázs/

A falugazdász és a gazdálkodó

Az agrárium szereplői számára az adminisztrációs feladatok gyakran jelentős kihívást jelentenek, mivel a szabályozások és követelmények egyre bonyolultabbak és sokszor nehezen áttekinthetőek. A gazdálkodók számára fontos segítséget nyújt a falugazdászok szakértelme és támogatása, akik képesek eligazodni az adminisztrációs feladatok között, és segítenek a gazdálkodóknak a jogszabályi követelményeknek való megfelelésben. A falugazdászok szerepe ezért nélkülözhetetlen a gazdaságok zökkenőmentes működése és a szabályozási követelmények hatékony kezelése szempontjából.

„Nagyon sok az adminisztrációs teher, sokszor nem tudok eligazodni az útvesztőben, ezért veszem igénybe a falugazdászok segítségét, hiszen nélkülük szinte lehetetlen lenne működtetni a gazdaságomat.” / Laura, 39/

A falugazdász-hálózati rendszer, amely a támogatások lehívását szabályozza és segíti, alapvetően arra épül, hogy az adminisztratív terheket, vagy legalább azok egy részét átváljalja a gazdálkodóktól.

„Ez a rendszer arra lett kiépítve, hogy alapvetően az adminisztratív terheket vállalja át a gazdálkodóktól, hogy ne veszítsenek egyetlen egy forintnyi európai uniós forrást sem.” / Györfly Balázs/

A rendszer nemcsak a gazdák támogatását szolgálja, hanem biztosítja azt is, hogy az európai uniós források hatékonyan jussanak el az agrárium szereplőihöz, segítve ezzel az ágazat fenntartható fejlődését és versenyképességét. Az agrárium dinamikus világa és az aktualitásoknak való megfelelés számos kihívással és komplexitással jár, amellyel összefüggésben a falugazdászok szerepe kiemelendő, hiszen ők nyújtanak szakmai támogatást és irányítást a gazdálkodók számára.

„Mostmár nélkülözhetetlen a támogatás felvételéhez az elektronikus ügyintézés.

A támogatás adminisztratív bonyolultsága miatt igénybe veszek falugazdász segítséget, de azért rendelkezem internettel és az adminisztrációhoz szükséges eszközökkel. Folyamatosan figyelemmel kísérem a tájékoztatókat, Facebook csoportokban vagyok benne, amelyek ezzel foglalkoznak.” /László, 44/

A támogatások igényléséhez és hatékony felhasználásához nélkülözhetetlen az elektronikus ügyintézés és az okos eszközök használata. Az elektronikus ügyintézés lehetővé teszi a mezőgazdasági termelők számára, hogy gyorsan és egyszerűen nyújtsák be támogatási kérelmeiket, valamint azt, hogy könnyen nyomon tudják követni a támogatási folyamatokat és az elszámolásokat. Az okos eszközök, mint például a távérzékelés vagy a műholdas képalkotás, segítségével a mezőgazdasági termelők pontosabb és hatékonyabb adatokhoz juthatnak a termőföld állapotáról és terméséről, amelyek alapján pontosabb döntéseket hozhatnak a termelési folyamatok optimalizálásában és a támogatások igénylésében. E folyamatokat támogatja a kifizető ügynökség által kifejlesztett ún. MobilGazda alkalmazás is, mely bárki számára ingyenesen letölthető és használható, ezzel is segítve a gazdát a hivatallal történő kapcsolattartásban.

„A falugazdászok nagyban segítik a gazdálkodók munkáját, és az biztos, hogy nélkülük még nagyobb fejtörést okozna minden gazdálkodónak, még a fiataloknak is. Bármilyen szakmai kérdésben számíthatunk rájuk, bármiben segítséget tudnak nyújtani, amiben kérdés van, akár a szabályokról, előírásokról, irányzatokról, támogatásokról. Én személy szerint heti rendszerességgel kommunikálok a falugazdászommal.” /Vince Dávid Edgár/

Az előttünk álló jövőről

Az agrárium jövőjének tervezése és előre tekintése során fontos figyelembe venni a változó környezeti és gazdasági tényezőket,

valamint azok potenciális hatásait az ágazatra. Az előrelátható és tervezhető elemek mellett számos olyan kihívás is felmerülhet, amelyek váratlanul és hirtelen jelentkeznek, ezzel odafigyelést igényelnek a gazdálkodók és az agrárium szereplői számára.

„Azt látni kell, hogy vannak a mezőgazdaságnak előrelátható és tervezhető elemei a jövőt illetően, és vannak olyan problémák, amik egyszerűen csak beesnek az ablakon. Senki nem számolt a koronavírussal, senki nem gondolt arra, hogy az orosz-ukrán háborúnak ilyen energiaár-emelő hatása lesz, az inflációval, a beáramló ukrán gabonával.” /Györfly Balázs/

A megjelenő kihívások és változások miatt az agrárium szereplői kénytelenek a jelenlegi helyzetben a túlélésre, a lehető legkisebb mértékű veszteségre koncentrálni. Az állattenyésztéssel foglalkozó gazdálkodók számára ez elsősorban az állatállomány megtartását jelenti, amelyet különböző tényezők, mint például a betegségek, az időjárási viszonyok vagy a piaci változások veszélyeztetnek. A túlélési stratégiák kidolgozása és alkalmazása kiemelkedő fontosságú az állattenyésztők számára, hogy fenntartsák gazdaságaikat és stabilizálják helyzetüket a jelenlegi környezetben.

„Jelen pillanatban a túlélés a közeli cél, az állatállomány megtartása. A hosszú távú cél pedig e támogatások igénybevétele mellett a környezet szempontjából kevésbé terhelő állattenyésztési gyakorlat megvalósítása.” /Attila, 32/

Ugyanakkor a gazdálkodók számára a hosszú távú cél is fontos szempont, amely a támogatások igénybevétele mellett a fenntartható és környezetbarát állattenyésztési gyakorlat megvalósítását jelenti. A környezet szempontjából kevésbé terhelő állattenyésztési módszerek és technológiák fejlesztése és alkalmazása, az efféle gyakorlatok bevezetése lehetőséget teremt a fenntarthatóság és az állatjólét javítására, ezzel hozzájárulva a

környezetvédelemhez és az erőforrások fenntartható kezeléséhez.

Az agrárium jövőjét és kilátásait illetően számos kihívással kell szembenézni, amelyek hatással lehetnek az ágazat fejlődésére és fenntarthatóságára.

„Megoldásra váró probléma a vízgazdálkodás, a gazdaságadás, ami jelenleg is zajlik, és a jövőben is nagy feladat lesz, valamint a piacok rendezése, védelme, illetve az adminisztrációs terhek csökkentése, ami ideális lenne a gazdálkodók részére.” /Vincze Dávid Edgár/

Az egyik ilyen megoldásra váró helyzet a vízgazdálkodás, amely létfontosságú a mezőgazdasági termelés szempontjából. Az éghajlatváltozás és az időjárás szélsőséges változékonysága miatt azonban egyre nagyobb kihívást jelent a vízgazdálkodás hatékony kezelése, beleértve a vízhiány és a túlzott nedvesség problémáit is. Ezen kívül fontos kérdés a gazdaságadás és a generációváltás, amely jelenleg is folyamatban van, és a jövőben is további jelentős feladatot jelent majd az agrárium számára. Emellett kiemelt fontosságú a piacok rendezése és védelme, a piaci szereplőknek biztosítani kell a stabil és előre tervezhető piaci feltételeket, hogy megfelelően tudják tervezni és fejleszteni gazdaságaikat. Ez magában foglalja a piacok átláthatóságának növelését, az árak stabilizálását és a tisztességes kereskedelmi gyakorlatok elősegítését és fenntartását. Ugyancsak fontos szempont az adminisztrációs terhek csökkentése, hiszen az adminisztrációs feladatok és kötelezettségek sokszor túlzott terhet jelentenek a gazdálkodók számára, amelyek jelentősen lekötik az időt és erőforrásokat, ezáltal hátráltathatják a termelést és a fejlődést az ágazatban.

A fiatal gazdálkodók számára nyújtott támogatások és pályázati lehetőségek kiemelt szerepet játszanak az agrárium jövőjének alakításában és a gazdaságok versenyképességének növelésében. Ezek a beruházások gyakran célzott költségcsökkentést tesznek lehetővé, amelyek révén alakíthatók a termelési költségek és nőhet a gazdaságok hatékonysága.

Az új technológiák, gépek és termelési módszerek bevezetésével lehetőség nyílik a hatékonyabb termelésre és a magasabb minőségű termékek előállítására.

„Céloom a fiatal gazda pályázat révén és a beruházások által költségcsökkentést elérni, és a versenyképességet növelni.” /Andor, 27/

Az agráriumot érintő változó piaci környezetben és gazdasági feltételek között az alkalmazkodóképesség kulcsszereppel bír a gazdálkodók számára ahhoz, hogy sikeresen működtessék gazdaságukat és fenntartsák versenyképességüket.

„A legfontosabb az alkalmazkodóképesség, tehát az, hogy képesek legyünk a környezetünkben fakadó változásokra gyorsan, jó válaszokat adni. Ez a gazdaságszervezés, és általában a gazdaságra is igaz, hogy kell tudni alkalmazkodni a környezethez. Vagy a környezetet alakítod a saját elvárásaidhoz, ami szerintem keveseknek adatik meg, mint lehetőség, vagy nekünk kell tudni alkalmazkodni a körülöttünk lévő környezeti kihívásokhoz.” /Györfly Balázs/

Az alkalmazkodóképesség révén a gazdálkodók képesek lehetnek megfelelni a változó körülményeknek és kihívásoknak, ami hozzájárul az agrárium stabilitásához és fejlődéséhez.

„Ha komoly segítséget szeretnénk nyújtani a tagoknak és megkérdeznék, hogy mi az, ami-
ben, ha a magyar mezőgazdaság előrelépne, és bennem a legnagyobb elégedettséget okozná, akkor azt mondanám, hogy ha a magyar mezőgazdaság a világ legalkalmazkodóképebb agrárágazata lenne, akkor azt gondolom, hogy nyugodtan nézhetnénk a jövőbe.” /Györfly Balázs/

Következtetések

Az agrárium területén tevékenykedőket az agrárkormányzaton kívül számos szakmai és érdekképviselői szerv segíti, ez igaz az

agrártámogatások lehívására is. E szervezetek közül kiemelendő Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, hiszen a vonatkozó jogszabályi háttér miatt a kötelező tagság következtében a legnagyobb számú tagsággal bír. Ugyanakkor számos szolgáltatással segíti a termelőket, a feldolgozókat a Kamara. Kutatási hipotézisünk beigazolódott, hiszen az elkészített interjúk feldolgozásából, a vizsgálatunkba vont interjúalanyok által elmondottakból kiderül, hogy a NAK kiemelkedő szerepet játszik a gazdálkodók támogatásában, a friss információk eljuttatásában, a gazdák érdekeinek képviselésében. A megkérdezettek összességében elégedettek a Kamara által nyújtott szolgáltatásokkal. Ugyanakkor eredményinkből kiderül, hogy a jövő agrár-kihívásainak kezelésében is számítanak a gazdák a Kamara közreműködésére.

„A több mint 60 éve fennálló közös agrárpolitikában történelmi lehetőség előtt állnak a magyar gazdák a 2023-tól kezdődő támogatási ciklusban.”

/Kozsuch Kornél, a NAK és a MAGOSZ Békés vármegyei elnöke/

FELHASZNÁLT IRODALOM

Agrotrend (2021): Interjú Györffy Balázssal a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara elnökével. Agrotrend YouTube-csatorna. <https://www.youtube.com/watch?v=ON2RIosZ1n0>, letöltés dátuma: 2022. 10. 27.

Babbie E. (2003): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest. 690. p.

Béres L. B. (2015): Innovációs képesség a magyar agráriumban. Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar. 39. p.

Buday-Sántha A. (2002): Környezetgazdálkodás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 240. p.

Denzin N. K. – Lincoln Y. S. (2011): The Sage handbook of qualitative research. Sage. 766. p.

Diószegi-Horváth N. – Nagy B. Gy. – Szabó K. (2014): Hová fog Magyarországra? https://www.vasarnapihitek.hu/fokusz/hova_fogy_magyarorszag, a letöltés ideje 2024. augusztus 13.

Farkas Cs. E. (2007): Köztisztviselők az agráriumban. Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica Et Politica 70 (3) pp. 1-24.

Farkas T. (2003): A kistérségek a vidékfejlesztés és a területfejlesztés hálójában. pp. 19-38. In.: Nemes Nagy J. (szerk.) Kistérségi mozaik. ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék. MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport. 144. p.

Farkas T. (2021): The Role of the Social Capital in Rural Development. Case Study Analysis of Village Research Camps in Romania and Hungary. European Countryside 13 (3) pp. 584-598.

Gönczi K. (2022. 11. 18.): Így változnak az alaptámogatások és a termeléshez kötöttek. MezőHír. <https://mezohir.hu/2022/11/18/agrar-alaptamogat-as-termeleshez-kotott-tamogat-as-mezogazdasag/>, letöltés dátuma: 2024. február 03.

Heltai E. – Tarjányi J. (1999): A szociológiai interjú készítése. TÁRKI, Budapest. 34. p.

Horváth P. (2020): Az agrár-és vidékfejlesztési támogatások megítélése és hatása a Dél-Alföldi régióban. Economica 11 (1-2) pp. 49-59.

Horváth J. – Komarek L. (2016): A világ mezőgazdaságának fejlődési tendenciái. Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Hódmezővásárhely. 270. p.

Husti I. (2008): A hazai agrárinnováció lehetőségei és feladatai. pp. 605-616. In.: Mézes M. (szerk.) Bulletin of the Szent István University. Special Issue – Part II., Gödöllő. 689. p.

Kamarai Hírek (2022): A NAK segíti tagjait a támogatások minél eredményesebb lehívásában. Nemzeti Agrárgazdasági Kamara honlap. <https://www.nak.hu/tajekoztatasi-szolgaltatas/koz-os-agrarpolitika/105132->

a-nak-segiti-tagjait-a-tamogatasok-minel-eredmenyesebb-lehivasaban-2, letöltés dátuma: 2023. december 10.

Kassai Zs. – Farkas T. (2012): Participation in local rural development partnerships. *Annals of The Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists* 14 (6) pp. 104-108.

Komarek L. (2008): A Dél-Alföld agrárszerkezetének sajátosságai. Csongrád Megyei Agrár Információs, Szolgáltató és Oktatásszervező Kht., Szeged. 143. p.

Komarek L. (2012): A magyar ipar makroszintű specializációjának kérdései. Doktori (PhD) értekezés. Nyugat-Magyarországi Egyetem, Sopron. 193. p.

Kormany.hu (2022): Magyarország Miniszterelnökének beszéde a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara országos alakuló küldöttgyűlésén 2022. július 7-én Budapesten. <https://kormany.hu/beszedekek-interjuk/miniszterelnok/orban-viktor-beszede-a-nemzeti-agrargazdasagi-kamara-orszagos-alakulo-kuldottgyulesen>, a letöltés dátuma 2024. február 11.

Központi Statisztikai Hivatal (2023): Agrárium 2023. – Gazdaságszerkezeti összefűrés. Mezőgazdaságról a mezőgazdaságért. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 9. p.

Kvale S. (2005): Az interjú. Jászöveg Műhely Kiadó, Budapest. 288. p.

Lámfalusi I. – Hámori J. – Rózsa A. – Goda P. (2023): Környezeti fenntarthatóság a Közös Agrárpolitikában és az EU-taxonómiában. *Gazdálkodás* 67 (1) pp. 3-30.

Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége (2024): A MAGOSZ-ról. <https://magosz.hu/a-magosz-rol/>, a letöltés dátuma 2024. február 11.

MAGRO (2024): Közel 20 milliárd forint az állattartóknak, 2485 milliárd közvetlen ágazati támogatás a teljes szakmának. <https://www.magro.hu/agrarhirek/kozel-20-milliard-forint-az-allattartoknak-2485-milliard-kozvetlen-agazati-tamogatas-a>

teljes-szakmanak/, letöltés dátuma: 2024. január 27.

Magyar Természetvédők Szövetsége (2022): Az új KAP: vajon a Közös Agrárpolitika elér az Európai Zöld Megállapodás célkitűzéséhez? Magyar Természetvédők Szövetsége, Brüsszel. 18. p.

Mátay O. (2021): Út az innovatív szervezet felé – A Nemzeti Agrárgazdasági Kamara értékelése innovációs szempontok alapján. Budapesti Corvinus Egyetem, Vezetéstudományi Intézet.

Merriam S. B. – Tisdell E. J. (2015): Qualitative research: A guide to design and implementation. John Wiley & Sons. 320. p.

Newing H. (2011): Conducting research in conservation – A social science perspective. Taylor & Francis, Abingdon. 367. p.

NAK kiadvány (2023): Közös agrárpolitika 2023-2027. Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, Budapest. 11. p.

Nemzeti Agrárgazdasági Kamara (NAK) (2024a): Harminc éve a gazdák szolgálatában a falugazdász-hálózat. <https://nak.hu/sajto/sajtokozlemenyek/107513-harminc-eve-a-gazdak-szolgalataban-a-falugazdasz-halozat>, a letöltés ideje 2024. augusztus 13.

Nemzeti Agrárgazdasági Kamara (NAK) (2024b): Nemzeti Agrárgazdasági Kamara: ró-lunk. <https://www.nak.hu/kamara/rolunk>, a letöltés ideje 2024. augusztus 12.

Papadopoulos A. G. (2015): The impact of the CAP on agriculture and rural areas of EU member states. *Agrarian South Journal of Political Economy* 4 (1) pp. 22-53.

Patton M. Q. (2014): Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice. Sage publications. 690. p.

Pécskai I. (2024): 2900 milliárd forint jut a magyar mezőgazdaság fejlesztésére. GyőrPlusz. <https://www.gyorplusz.hu/gyor/2900-milliard-forint-jut-a-magyar-mezogazdasag-fejlesztesere/>, letöltve: 2024. március 10.

Privóczi Z. I. (2020): A Dél-Alföldi fiatal

gazdálkodók társadalmi-gazdasági helyzete, különös tekintettel az igénybe vett támogatások hasznosulására. Doktori (PhD) értekezés. Szent István Egyetem, Kaposvári Campus, Gazdaságtudományi Kar. 153. p.

Rákóczi A. – Barczy A. (2014): Védett tájelemek az Európai Unióban, a 73/2009 EK rendelet hatásai a magyar kunhalmok állapotára. Tájökológiai Lapok 12 (1) pp. 95-105.

Rákóczi A. (2022): A vidékfejlesztést szolgáló kormányzati intézkedések komplex végrehajtása a területi közigazgatásban. Polgári Szemle 18 (1-3) pp. 66-79.

Rákóczi A. (2024a): Adatok a növény- és állatalapú nemzeti közvetlen támogatások igényléseiről Békésben 2010 és 2023 között. A Falu 39 (1) pp. 39-50.

Rákóczi A. (2024b): Az agrártáj változásai és a közvetlen támogatások összefüggései 2009 és 2023 között Békésben. Tájökológiai Lapok 22 (1) pp. 85-100.

Somai M. (2014): Agrártámogatások az Európai Unióban. https://real.mtak.hu/17418/1/Somai_Agr%C3%A1rt%C3%A1mogat%C3%A1sok....pdf

Törőné Dunay A. (2012): Az EU agrártámogatási rendszerének változásai és a csat-

lakozás hatása a mezőgazdasági vállalkozásokra. Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola Ökonómiai Tanulmányai. 193. p.

Vajda L. (2014): Elvárások, realitások, lehetőségek–A magyar agrárgazdaság tíz éve az Európai Unióban. Gazdálkodás 58 (3) pp. 200-210.

Világgazdaság (2024): Az agrárpénzeket nem érinti a brüsszeli konfliktus: 2900 milliárd érkezik. Világgazdaság. <https://www.vg.hu/vilaggazdasag-magyar-gazdasag/2023/11/az-agrarpenzeket-nem-erinti-a-brusszeli-konfliktus-2900-milliard-erkezik>, letöltés dátuma: 2024. március 02.

1920. évi XVIII. törvénycikk a mezőgazdasági érdekképviseltről

1985. évi XI. törvényerejű rendelet a magyar gazdasági kamaráról

2007. évi CXXXVIII. törvény a befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdei szolgáltatókról, valamint az általuk végezhető tevékenységek szabályairól

2012. évi CXXVI. törvény a Magyar Agrár-, Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Kamaráról

A Kisteleki járás társadalmi-gazdasági jellemzői különös tekintettel a külterületi (tanyai) gazdaságokra

The socio-economic characteristics of the Kistelek district with particular regard to the rural (farmstead) economies

**Szamosköziné Kispál Gabriella –
Korom Annamária – Fekete Rita –
Komarek Levente – Lábás Kata Sára –
Kovács Helga**

ABSZTRAKT

A tanulmány célja a Kisteleki járás és az ott található öt település – Balástya, Csengele, Kistelek, Pusztaszer és Ópusztaszer – társadalmi és gazdasági jellemzőinek átfogó elemzése, különös tekintettel a külterületi (tanyai) gazdaságokra. Az elemzés során szót ejtünk a Kisteleki járás demográfiai adatairól, a gazdasági tevékenységek szerkezetéről, valamint a külterületi gazdaságok infrastrukturális ellátottságáról.

Saját empirikus kutatásként kérdőívezést végeztünk a mintaterületen, 2022 szeptemberétől 2023 decemberéig, több hullámban. Szekunder forrásként a KSH adatait és a TEIR adatbázisában elérhető adatokat használtuk a térség mélyebb megismerése érdekében. A kapott eredmények alapján javaslatokat fogalmaztunk meg a jövőre nézve, különös tekintettel a tanyai gazdaságok fenntartható fejlődésének támogatására, valamint a járás társadalmi-gazdasági helyzetének javítására.

ABSTRACT

The aim of the study is to comprehensively analyze the socio-economic characteristics of the Kistelek district and its five settlements – Balástya, Csengele, Kistelek, Pusztaszer, and Ópusztaszer – with particular regard to the rural (farmstead) economies. The analysis covers the demographic data of the Kistelek district, the structure of economic activities, and the infrastructural supply of the rural economies. As part of our empirical research, we conducted surveys in the sample area from September 2022 to December 2023, in several times. Secondary sources included data from the Hungarian Central Statistical Office (KSH) and the TEIR database to gain a deeper understanding of the region. Based on the results, we formulated recommendations for the future, with a special focus on supporting the sustainable development of farmstead economies and improving the socio-economic situation of the district.

Bevezetés

A tanya az Alföldön kialakult mezőgazdasági jellegű sajátos települési forma volt, amely egyszerre volt az ott élő népesség lakó- és munkahelye. A történelem átalakította ezen településforma társadalmát és funkcióit is: egyes települések külterületén megjelentek a hátrányos helyzetű csoportok, akik a megélhetési költségek miatt költöztek ki külterületre, ugyanakkor egyes településeken tehetősebb társadalmi csoportok is kiköltöztek, hogy „luxus” palotákban valósítsák meg a megálmodott otthonukat. A külterületi népesség átalakul és a külterületen zajló tevékenységek már nem feltétlenül az agrárszektorhoz kötődnek. A magyar geográfia, szociológia és településfejlesztés is egyfajta „unicum”-ként tekint az alföldi tanyavilágra és törekvés van arra, hogy a „klasszikus” tanyavilág magvait megőrizzük, hiszen egyszerre szolgálják az élelmiszer-termelést és a tájfenntartást, bővülve a tanyasi turizmus elemeivel.

Célkitűzések	Kérdések
A vizsgált terület demográfiai elemzése	1/a Igaz-e, hogy előregedett a tanyán élők többsége? 1/b A tanyán élők többsége folytat mezőgazdasági tevékenységet? 1/c A fiatal gazdák aránya alacsony?
A vizsgált terület tanyaépületeinek felmérése	2/a Előregedtek a tanyaépületek? 2/b Mennyire közművesítettek a tanyák? 2/c Hányan tervezik a tanyaépületek felújítását, korszerűsítését?
Megvizsgálni a mezőgazdaságot folytatókat, hogy milyen formában űzik ezt a tevékenységet	3/a Melyik gazdálkodási formában folytatják a termelést a legtöbben? 3/b Mely gazdasági ágazatok a leginkább hangsúlyosak ezen a területen? 3/c Mennyire elégedettek a gazdák a jövedelmükkel?
Megvizsgálni azt, hogy a jövőben hogyan alakulhat a térség tanyavilága	4/a Mennyien gazdálkodnak a tanyasi lakók közül? 4/b Mennyien tervezik folytatni a tanyasi életet? Mennyien tervezik folytatni a gazdálkodást hosszútávon? (öröklés)

1. táblázat: A kutatást megelőzően felvázolt céljaink és kérdéseink

Table 1: Our objectives and questions outlined before the research

Forrás: saját szerkesztés

Kutatócsoportunk úgy véli, hogy a kisteleki járás településeinek, külterületi tanyáinak, tanyasi gazdaságainak vizsgálata során feltárjuk mi jellemezi napjainkban e gazdaságok társadalmát, gazdaságát, túlélési stratégiáit és jövőképét (1. táblázat).

A Kisteleki járást 2013-ban hozták létre [1]. A járás „újnak” tekinthető abban az értelemben, hogy az 1983-ban felszámolt közsépszintű közigazgatási rendszerben nem volt előzménye, területének egésze a szegedi járáshoz tartozott. Területfejlesztési tekintetben előzménynek tekinthető az 1994 és 2013 között létezett Kisteleki kistérség, amely településeinek mindegyikét magába foglalta. A járás településeinek többsége (Baks kivételével) 33% fölötti külterületi népességgel rendelkezik. A 2022-es KSH felmérés alapján itt egészen alacsony volt a népsűrűség (44,3 fő/km²), amely a térség döntően vidékies karakterét jelzi. Vizsgálatunk szempontjából fontos, hogy a járás településeinek egyike sem tartozik a KSH által 2014-ben lehatárolt szegedi nagyvárosi településeggyütteshez. A járás esetében nem kell az összefüggő településtest kialakulásának eshetőségével, illetve a városias életkörülmények és életmód széles körű terjedésével számolni. A nagyvárossal való lazább kapcsolatok miatt kevésbé jellemzőek a városkörnyéki tanyás területeken olyan jelentős hatást gyakorló jelenségek, mint az ingázás, a második otthonok létesítése, vagy a városi szegények kitelepülése.

A tanyasi életvitel jelenleg a köztudatban egyfajta reneszánszát éli. A fő trend továbbra is az urbanizáció, főként annak szuburbanizációval jellemezhető szakasza, ugyanakkor zajlik az ellenurbanizáció és a dezurbanizáció is (Kovács – Vida, 2019). Ezen folyamatok hajtóereje a vállalkozások esetében a pénzügyi racionalítás, míg az egyén szintjén a városok drágasága, a zöldfelületekhez való hozzáférés nehézsége, a komfortszint hiánya. A vidéki élet olcsóbb és általában nyugodtabb. A pandémia következtében elterjedt távmun-

ka is ezt segíti elő, egyre többen tudnak otthonról dolgozni, így ritkábbá válik a beutazás a városba.

„A regionalitás és a lokalitás ugyanolyan fontossá válik, mint a globalizáció.” – mondja Orbán Balázs 2019-ben [2]. Ezt segíti elő az is, hogy minden településtípusra van fejlesztési program is.

Szakirodalmi háttér

A tanyás térségek Magyarország síkvidéki területein, az Alföldön terjedtek el, ahol a nagy kiterjedésű mezőgazdasági területek lehetővé tették a tanyák kialakulását. A tanya régóta élő fogalom a köznyelvben, melyet számos tudományterület (szociológia, néprajz, településföldrajz) vizsgál. „A tanya a Magyar Alföld egyedi és Európa más tájain szokatlan jelensége, míg a tanyasi életforma a nemzet kulturális örökségének szerves része. A tanya már pusztá épületként is a nemzeti vagyoni része, de ennél jóval értékesebb azon „szolgáltatások” összessége, amelyet a tanya nyújt. Tanyáink egyszerre kínálnak természetközeli otthont, munkahelyet, kapcsolódási lehetőséget. A tanyasi lakosság tartja fenn a jellegzetes alföldi kultúrtáját” (Becsei, 2015, p. 6.).

A tanya fogalmát számos szakember igyekezett már meghatározni, valamilyen szempontból megmagyarázni vagy éppen kategorizálni. Általánosságban a tanya szó hallatán a „települések központi, zárt és sűrűn beépített részétől elkülönülő, a mezőgazdálkodás valamelyik ágával foglalkozó emberek lakó- és munkahelyét” értjük (Csatári, 2019, p. 94.). Gálné (2014, p. 30-31.) szerint „a tanya a városok és falvak külterületén létrejött magányosan álló lakó- és gazdasági épületegyüttes, melyhez kisebb-nagyobb földterület, háztáji is tartozik.” Gálné (2014) és Duró (2019) egyetért abban, hogy a tanya a zárt településtől távol eső településforma, ahol általában mezőgazdasági termeléssel

foglalkoznak. Báráth – Szilágyi (1982) szerint a „tanya, az alföldi városok és falvak határában szétszórta álló, rendszerint egy lakóépületet és néhány hozzá tartozó gazdasági épületet magába foglaló, paraszti használatú állandóan lakott magános telep”.

A Kormány 90/2023. (III. 22.) Korm. rendelet alapján a tanya fogalma a következőképpen alakul: „Tanya a település külterületén, mezőgazdasági területen fekvő, legalább 1500 m², legfeljebb 10 000 m² nagyságú olyan földrészlet, amelyhez a föld mellett növénytermesztés és állattenyésztés, továbbá az ezekkel kapcsolatos termékfeldolgozás és terméktárolás célját szolgáló lakó- és gazdasági épület, illetve ilyen épületcsoport is tartozik. A tanya területén vendéglátást szolgáló épület is elhelyezhető” [3].

A tanya szó hallatán sokszor negatív (elmaradott, kényelmetlen, fejletlen infrastruktúra) jelzőket társítunk. Romány (1973) megfogalmazásában összetettebb „tanyasi” képpel találkozunk: „A lakóházak nem kényelmes villák, amelyek infrastrukturális szempontból minden igényt kielégítenek. A tanya olyan településforma, ahol az ember kölcsönhatásban él együtt a természettel, amely nem minden esetben a kényelmes életmódot vagy a zárt településhez hasonlót jelenti”. Azonban napjainkban ez sok esetben már nem így van. Számos olyan tanyával, tanyás térséggel találkozhatunk, ahol az infrastruktúra, az emberek életkörülménye magas színvonalat mutat, nem nélkülöznek, valamint a tanyán található épületek modernnek és minden igényt kielégítenek.

„A tanya rendkívül differenciált módon fejlődő, átalakuló településforma” (Csatári, 1989, p. 17). Ennek köszönhetően a modern kor előrehaladtával a tanya mind szerkezetileg, mind funkciójában változott, és folyamatosan változik. A tanya bizonyos adottságokat megőriz, miközben a kor gazdasági és társadalmi változásaihoz alkalmazkodik (Csatári, 1989).

A tanyák külső képe is átalakult. Az épületek állapota elárulja, hogy „van-e állandó lakójuk vagy csupán időszakosan használják őket a tulajdonosaik, s hogy tehetősek vagy épp ellenkezőleg: szegénységben élnek-e az emberek” (Ágoston – Duró, 2011, p. 8.).

A 20. században a tanya hagyományos szerepei (lakóhely és mezőgazdasági termelés) voltak mérvadóak, Erdei (1976) szerint három ismervét lehet megállapítani a tanyáknak:

- 1 magános telep, olyan épület, vagy épületcsoport, amely kívül esik a városok vagy falvak zárt tömbjén,
- 2 mezőgazdasági, ill. általánosabb östermelői célt szolgál, tehát állattartásnak, földművelésnek, erdőgazdálkodásnak, vagy halászatnak a színhelye,
- 3 az illető termelésben foglalkozónak a tartózkodási helye, vagy rövidebb, vagy hosszabb időre, de semmi esetre sem egyszerűen a települési hely.

Azonban a tanya már nem csak a mezőgazdaságból élők lakóhelye (Ágoston – Duró, 2011). A XXI. századra új szerepek, új funkciók jelentek meg. Ezeket Székely – Kotosz (2018) csoportosította:

- lakó-és munkahely (mezőgazdasági termelés) funkcióval rendelkező tanyák,
- lakó-és turisztikai funkcióval (szálláslehetőség, hagyományos eszközök készítése, egyéb szolgáltatás) rendelkező tanyák,
- lakófunkcióval rendelkező és társadalmi közcélokat (öregok otthona) ellátó tanya,
- kizárólag tárolás funkcióval rendelkező tanya,
- másodlagos lakóhelyfunkcióval rendelkező tanya (kizárólag a nyári szezonban használja a tulajdonos).

Bizonyos tanyák olyan sajátos lakóhellyé alakulnak, ahol a mezőgazdasági termelés nem, vagy csak kisebb mértékben jelenik meg. Nagyobb hangsúlyt kapnak azok az új szerepek (tanyai turizmus, gasztronómiai szolgáltatások, lovagoltatás), amelyek hozzájárulnak vagy hozzájárulhatnak a tanyák, a

tanyagazdaságok jövedelemtermelő képességének javításához (Bray – Kovács, 2021).

A klasszikus tanya a gazdaság és a társadalom többszöri átalakulásával lényegében teljesen megszűnt vagy maga is átalakult. Jelen dolgozatunkban ezért a tanya kifejezés alatt olyan településformát értünk, amely távol esik a zárt és beépített településtől, a mezőgazdaság valamelyik ágazatával foglalkozik, és lakóik számára egyszerre jelent lakó- és munkahelyet. Kutatásunkban elsősorban azokra a tanyákra koncentráltunk, amelyek még mindig a hagyományos – lakó- és munkahely – funkcióval rendelkeznek.

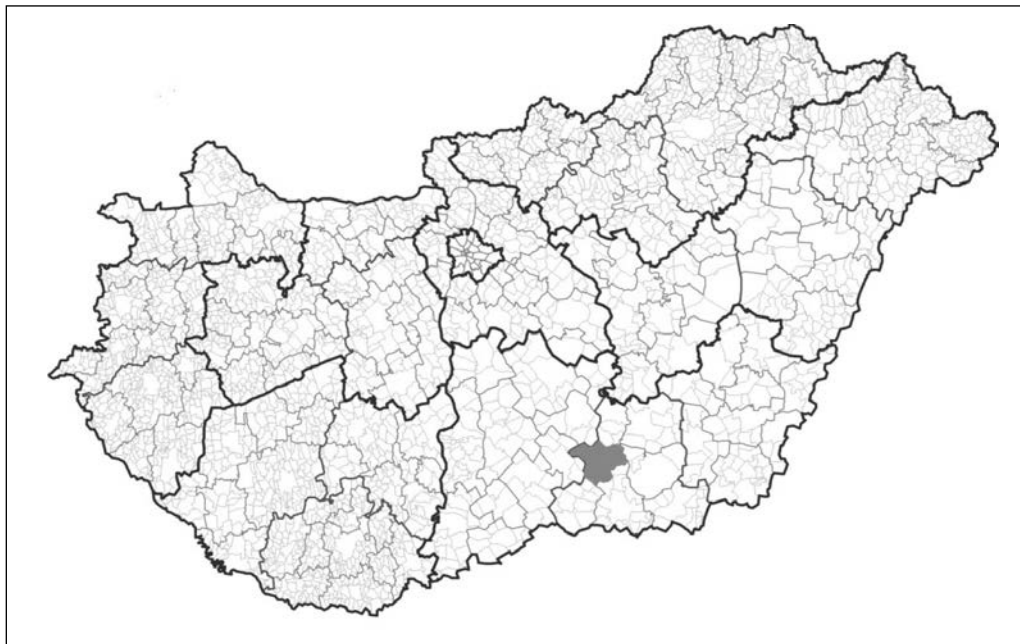
A mintaterület főbb jellemzői

A kutatásunk területe a Kistéleki járást érinti, amely a Dél-Alföldi régióban, Csongrád-Csanád vármegye északnyugati részén helyezkedik el (1. ábra). Területe 410,2 km².

A 2022-es népszámlálás adatai szerint a Kistéleki járás népessége 17 160 fő volt. [6]

A Kistéleki járásban hat település található, melyből egy rendelkezik városi ranggal, Kistélek. A többi település jogállása község, melyek a következők: Baks, Balástya, Csengele, Kistélek, Ópusztaszer és Pusztaszer. A járásban Balástya a legnagyobb közigazgatási területű, míg a legtöbb lakója az 1989-ben városi rangra emelkedett Kistéleknek van. A kutatásunk során Baksot kiemeltük a mintaterületből, ugyanis a külterületi népessége igen alacsony (2011. népszámláláskor 20 fő volt, 2022-ben 11 fő) és nincsenek gazdálkodó tanyák a külterületén.

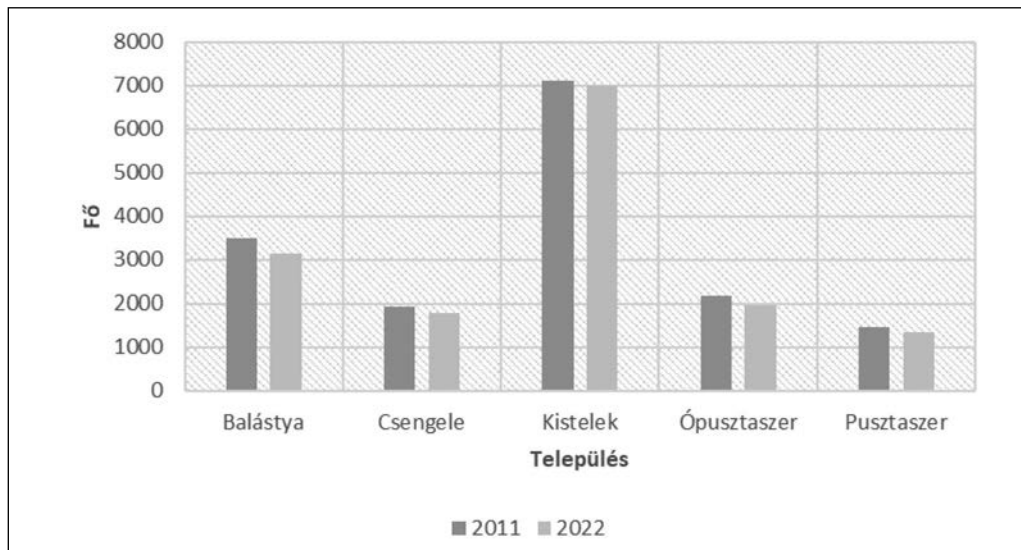
A lakosságszám mind az öt településen csökkent 2011 óta (2. ábra). A Kistéleki járás népessége 3,4%-kal csökkent, amivel a Csongrád-Csanád vármegye járásait tekintve a 3. helyet képviseli (egyedül a Mórahalmi járás pozitív, 0,6%-kal és a Szegedi -2%-kal a máso-

1. ábra: Kistéleki járás földrajzi elhelyezkedése

Figure 1: Location of Kistélek district

Forrás: KSH alapján a szerzők szerkesztése [4]

2. ábra: A minta terület településeinek lakosság számának alakulása 2011-ben és 2022-ben

Figure 2: Population trends in the settlements of the study area in 2011 and 2022

Forrás: a 2011-es és a 2022-es népszámlálás adatai alapján a szerzők szerkesztése [5]

dik helyezett), míg a Szentesi járás (-10,7%) és a Csongrádi járás (-9,2%) vesztett a legtöbbit a népességéből. Ez vélhetően a településeken található munkahelyek csekély számának, az elöregedésnek, valamint a fiatalok elvándorlásának tulajdonítható.

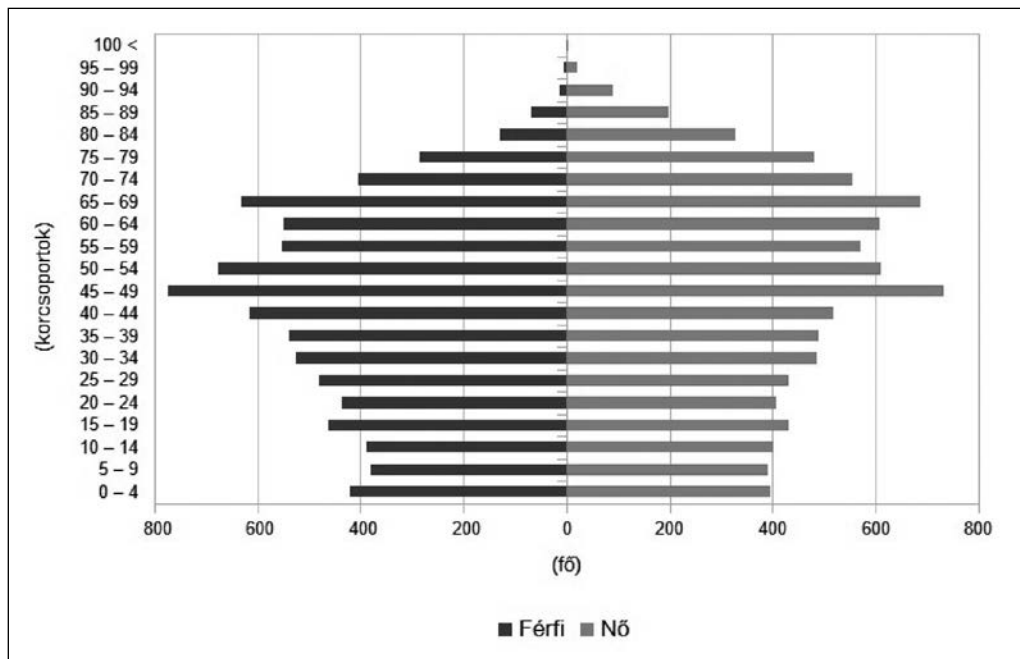
A Kisteleki járás korfája az országos és vármegyei korfához hasonlóan öregedő korstruktúrát mutat. A férfiak és a nők aránya a vármegyei és országos korfához hasonlóan alakul: az 50-55 éves korcsoportban megfordul a férfi-nő arány a nők javára. Ugyanakkor a 0-4 korcsoportban a korábbiakhoz képest, vélhetően az utóbbi évtized népesedéspolitikai intézkedéseinek köszönhetően csekély növekedés figyelhető meg (3. ábra).

A Kisteleki járás tanyás térség, 2022-ben a külterületen élők száma 3796 fő (22,7%) volt. A tanyasiak számottevő aránya különösen Csengelére (52,7%) és Balástyára (50,2%) jellemző (4. ábra). A Kisteleki járás gazdaságát elsősorban a mezőgazdaság határozza meg. A termékeny talaj és az Alföldre jellemző éghajlati viszonyok kedveznek a növényter-

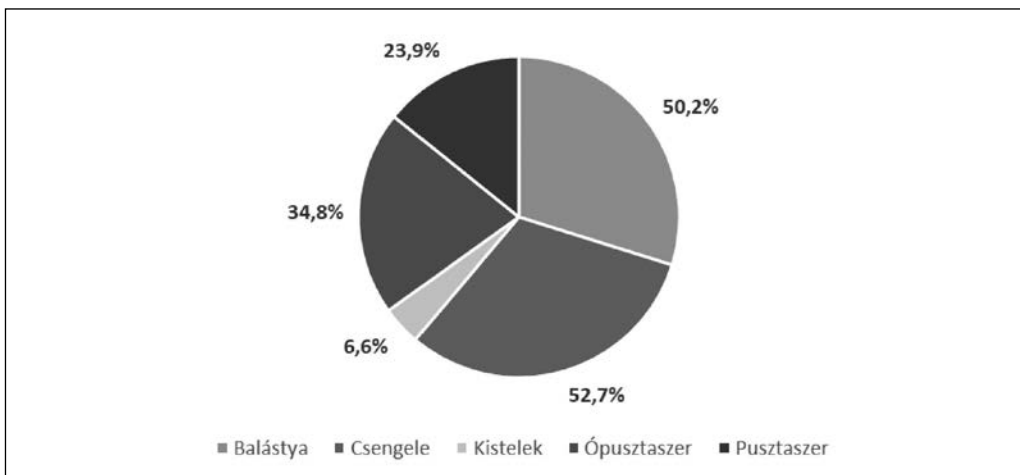
mesztésnek és az állattenyésztésnek. A járásban termesztett főbb növények közé tartozik a gabona, a napraforgó és a zöldségek. Az állattenyésztés szintén fontos szerepet játszik, különösen a szarvasmarha- és a sertésenyésztésében.

Felhasznált anyag és alkalmazott módszertan

A szekunder források feltárása során elsősorban a tanya, mint településforma jellemzéséhez és fejlődéstörténetéhez, átalakulásához kapcsolódó szakirodalmakat kerestünk, másodsorban a Kisteleki járás külterületének jellemzőinek feltárására koncentráltunk. Ez utóbbi témában Ágoston Magdolna és Duró Annamária (2011) készített összegző elemzést, amely a Kisteleki kistérség akkori társadalmi-gazdasági jellegzetességeit mutatják be komplex módon. További szekunder forrásként használtuk a 2022. évi népszámlálás Kisteleki járásra vonatkozó adatait, valamint a TEIR-ben elérhető adatokat.

3. ábra: A Kisteleki járás kor és nem szerinti megoszlása 2022. december 31-én
Figure 3: Age and sex distribution of the Kistelek district on 31 December 2022
Forrás: a KSH adatai alapján a szerzők szerkesztése [5]

4. ábra: A mintaterület településeinek külterületi népességének megoszlása 2022-ben
Figure 4: Population distribution in the suburbs of the settlements of the study area in 2022
Forrás: a TEIR adatai alapján a szerzők szerkesztése [7]

Saját empirikus kutatásként személyes kérdőívezést végeztünk a mintaterületen. A mintaterületből kiemeltük Baksot, mivel nincsenek gazdálkodó tanyák a külterületén. A kérdőívezés gyakori eszköze a települési folyamatok vizsgálatának. Esetünkben azért választottuk ezt az eljárást, mert kutatásunkhoz olyan adatokra volt szükségünk, amelyek más adatforrásokból nem elérhetők, bizonyosan az adott területhez kötődnek, illetve egy beszélgetés során megszerezhetők.

A kérdőívezés 2022 szeptemberétől 2023 decemberéig több hullámban zajlott. Az egyes településeken a falugazdászok adataira támaszkodva kerestünk fel olyan gazdákat, akik nem csak önellátásra, de piacra is termelnek. A falugazdákkal folytatott beszélgetések során körvonalazódott, hogy kik azok, akik hajlandók egy személyes beszélgetés során adatot szolgáltatni számunkra. A gazdák tartózkodásának az oka az őket folyamatosan monitorozó intézmények (NAK, NAV) iránti bizalmatlanság, illetve a kérdőív hossza. A falugazdák javaslatára első körben e-mailben kerestük meg a gazdákat, majd a falugazdák segítségével, személyes megkereséseivel jött létre az a gazdacsoport, ami végül a kutatási mintát alkotta.

Település	Lekérdezés ideje	Lekérdezett kérdőív
Balástya	2022.02.	26 db
Pusztaszer	2022.05.	26 db
Kistelek	2023.04.	14 db
Csengele	2023.04.	11 db
Ópusztaszer	2023.11.	14 db

2. táblázat: A személyes lekérdezés adatai

Table 2: Data from the personal survey

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Összesen 91 gazdaság került így a kutatásunk fókuszába (2. táblázat). A lekérdezéseket a Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági

Karának Gazdálkodási és Vidékfejlesztési hallgatói végezték előzetes szakmai felkészítés után.

A kérdőívet a kutatócsoport tagjai állították össze, 66 kérdésből állt és a demográfiai adatokon túl öt téma köré csoportosult:

1. a tanya épületére vonatkozó kérdések,
2. a tanyán végzett mezőgazdasági tevékenységhez kapcsolódó kérdések,
3. a digitalizációra vonatkozó kérdések,
4. a tanyán élők jövőjükkel kapcsolatos kérdések,
5. valamint az ökológiai gazdálkodással kapcsolatos kérdések.

Jelen tanulmányunk fókuszában a mintában szereplő gazdaságok társadalmi, gazdasági jellemzőit, valamint a gazdaságok jövőjére vonatkozó megfigyeléseket helyeztük középpontba.

A kérdéscsoportok többsége zömében zárt kérdésekből állt, választható opciókkal, esetenként több válasz is jelölhető volt. A mezőgazdasági tevékenységek és a klímaváltozás kapcsán, valamint az ökológiai gazdálkodás és a tanya jövőjével kapcsolatos kérdéscsoportban több nyílt kérdés is megfogalmazásra került, hogy árnyaltabb képet kapjunk a gazdák véleményéről, terveiről.

A kérdőívek adatait Excel táblázatokba vittük fel, a hallgatók segítségével, majd sor került az adatok tisztítására és kódolására, hogy a kutatási céljainknak megfelelő statisztikai módszerek elvégzését megkezdhesük. Az adatok tisztítása során olyan problémákba ütköztünk, hogy a kérdezőbiztos jelenléte ellenére adódtak olyan kérdések, melyekre nem kaptunk értékelhető választ. Egyes kérdéseknél a gazdák nem kívántak válaszolni.

Az adatok feldolgozásánál általános leíró statisztikai módszereket alkalmaztunk. Az eredményeinket pedig összevetjük a KSH 2022. évi népszámlálási adataival, a TEIR-ben fellelhető adatokkal, valamint az Ágoston és Duró (2011) kutatási eredményeivel is.

Eredmények

A tanyán élők demográfiai jellemzői és a tanyák általános állapota

A megkérdezett tanyán élők életkorának megoszlása hasonlóan alakult a Kisteleki járás korösszetételéhez. A 45-54 év közötti korcsoportba tartoztak a legtöbben, illetve az 55-64 éves korosztályba. A 91 megkérdezett családból összesen 15 fő 11 év alatti, míg 37 fő 12-24 év közötti életkorú a vizsgált tanyákon. A 12-24 év közöttiek a harmadik legnépesebb korcsoport, ami nagyon kedvező képet vetít előre a jövőre nézve. Az 55-64 éves és a 65 évestől idősebbek 70-en vannak összesen a kutatásba bevont 235 főből, ami azt jelenti, hogy az idősebbek közé a megkérdezettek közel 30%-a tartozik. A családfők tekintetében a 25-34 év közöttiek összesen 4-en, a 35-44 év közöttiek 14-en vannak. Míg korábban a 35 év alatti gazdák számítottak fiatalnak, jelenleg a 40 évnél fiatalabbakat sorolják ebbe a kategóriába. A családfők esetén a legnépesebb korcsoport a 45-55 év közöttiek, ahol összesen 31-en vannak az értékelhető 90 válaszból. Egy esetben nem derül ki a kérdőívek alapján a családfő életkora. Az agrárcenzus ehhez kapcsolódó 2020-as adatai a gazdaságirányítók életkoránál

azt mutatják, hogy 55%-uk 40-64 év közötti és 35 %-uk 65 éves vagy idősebb, ehhez képest a kutatásunk szerint a 65 éves vagy idősebb kategóriában ez az arány csak 23% volt, tehát kedvezőbb a jövőre tekintve (3. táblázat).

A felmérésben szereplő tanyasi épületek építési éve igen változatosan alakult. A legidősebb épületek 1899 előtt épültek. A legtöbb ingatlan építési éve 1950 és 1980 közé esik (5. ábra). A lakáskörülményeket tekintve Ágoston és Duró (2012) tanulmánya szerint a határban található tanyaépületek többsége a XIX. század végéről, és a XX. század elejéről való. Ennek oka, hogy a külterületi építési tilalom idején nem lehetett új tanyát építeni; a meglévőt felújítani is csak úgy, ha a régi tanya falainak egy részét is felhasználták. A felmérésünk alapján a kétezres évek után összesen 16 tanya épült. Megjelentek a 4-5 tanyatelket is magába foglaló újonnan épült tanyák, lovardákkal, tavakkal, játszótérrel, melyek gyakran luxus igényeket is kielégítenek. Vannak olyan tanyák, ahol magas szinten specializált iparszerű mezőgazdaság folyik, például számítógépek által vezérelt üvegházak, fólia sátrak, és előfordult a saját finanszírozásban készült aszfaltozott utak (Ágoston – Duró, 2012).

A terepbejárás során a saját tapasztalata-

Év	A tanyán élők életkor (fő)	A tanyán élők életkorának megoszlása (%)	Családfő életkorának megoszlása (fő)	A családfők életkorának megoszlása (%)
-11	15	6,35	0	0%
12-24	37	15,74	0	0%
25-34	25	10,64	4	4%
35-44	34	14,47	14	16%
45-54	54	22,98	31	34%
55-64	38	16,17	20	22%
65-	32	13,62	21	23%
Összesen	235		90	

3. táblázat: A megkérdezettek korának megoszlása

Table 3: Age distribution of respondents

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

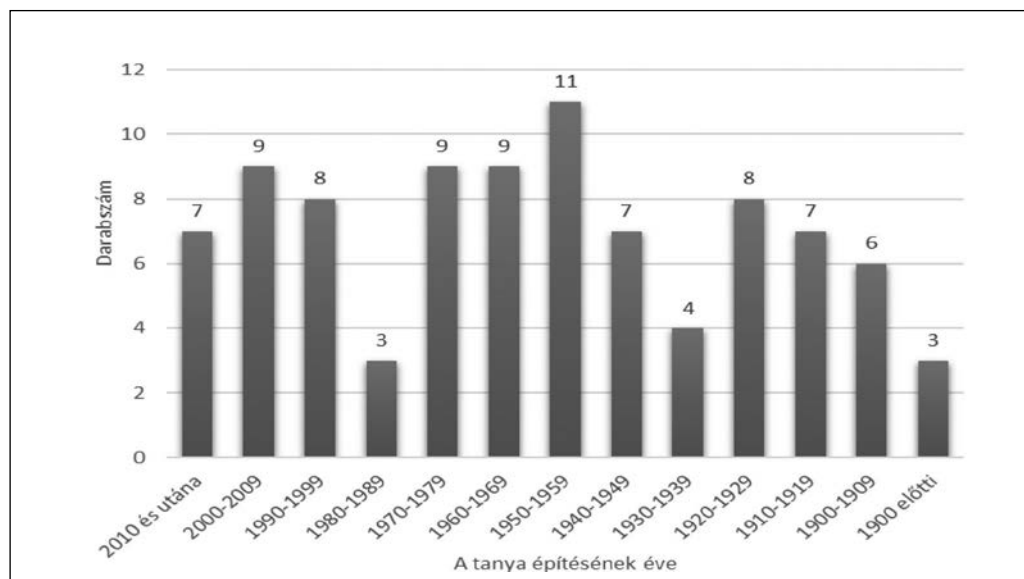
ink is azt mutatták, hogy nagy a kontraszt a tanyasi épületek állapotát illetően. Az új, fényűzőnek mondható tanyák mellett igen sok régi építésű tanyával is találkoztunk, melyek vert falú vagy vályogtégglából épült házak voltak, karbantartásuk pedig elmaradt az alacsony jövedelmek és a hozzá nem értés miatt. A megkérdezettek közül csak 11-en terveznek felújítást a tanyasi épületek tekintetében. A felújítások jellemzően vonatkoznának a teljes épületre, fürdőszobára, nyílászárókra és tetőcserére. A 91 vizsgált tanyából, 80 esetben nem terveznek felújítást, korszerűsítést, ami a jövő szempontjából kedvezőtlen képet vetítheti előre, hogy a következő generáció elhagyni kívánja a szülői házat, nem terveznek tanyán élni. A terepbejárás során viszont tapasztaltuk, hogy a megkérdezettek egy része már túl van a tanya felújításán, korszerűsítésén és pont ezért nem tervezi azt a közeljövőben nagyobb mértékben.

A kutatásunk során felmért tanyák közmű infrastruktúráját tekintve 2 tanya esetében

egyáltalán nincs víz, 23 tanya esetében egyáltalán nincs gáz, 8 helyen pedig egyáltalán nincs internet, 4 tanyán pedig jelenleg nincs fürdőszoba. Az ivóvíz esetében a fúrt kút a legjellemzőbb, melyekkel a probléma, hogy vizének magas az ásványianyag-tartalma – nitrát, nitrit, vas, arzén –, ami például tönkre teheti a mosógépeket (Ágoston – Duró, 2012). A főzéshez palackos gázt használnak a legtöbb helyen. 47 tanyán megoldott a központi fűtés, míg a többi helyen olajkályha, cserépkályha, kemence biztosítja a meleget. A tanyasi épületekhez jellemzően tartoznak további önálló épületek, leggyakrabban garázs, műhely és disznóól.

A gazdák jövedelmére és a mezőgazdasági vállalkozására vonatkozó adatok

A megkérdezett 91 gazda közül 67 család esetében a mezőgazdaság a fő tevékenység. A gazdák közel 19%-a alkalmazottként is dolgozik, 26%-a pedig nyugdíjas. A megkér-

5. ábra: A megkérdezettek épületeinek építési év szerinti megoszlása
Figure 5: Distribution of respondents' buildings by year of construction
Forrás: a szerzők saját szerkesztése

Megnevezés	Balástya	Csengele	Kistelek	Ópusztaszer	Pusztaszer
Település közigazgatási területe (hektár)	10 995,0	6 065,0	6 915,8	5 950,3	4 891,6
Települési térség (hektár)	486,3	98,8	1 343,9	258,9	205,6
Mezőgazdasági térség (hektár)	8 994,6	4 616,6	3 751,5	3 996,2	3 676,4
Erdőgazdálkodási térség (hektár)	1 285,7	1 338,4	1 790,9	1 674,1	822,8
Tájképvédelmi terület övezete (hektár)	2 789,9	212,2	130,2	3 198,6	1 854,7

4. táblázat: A mintaterület területi mérlege, 2019

Table 4: Spatial balance of the study area

Forrás: a TEIR adatai alapján a szerzők szerkesztése

dezetek 12%-ának egyéb vállalkozásból is származik jövedelme, mint például a mezőgazdasággal kapcsolatos szolgáltató tevékenység, egyéb ipari, kisipari tevékenység, kereskedelem, áru fuvarozás, idegenforgalmi tevékenység.

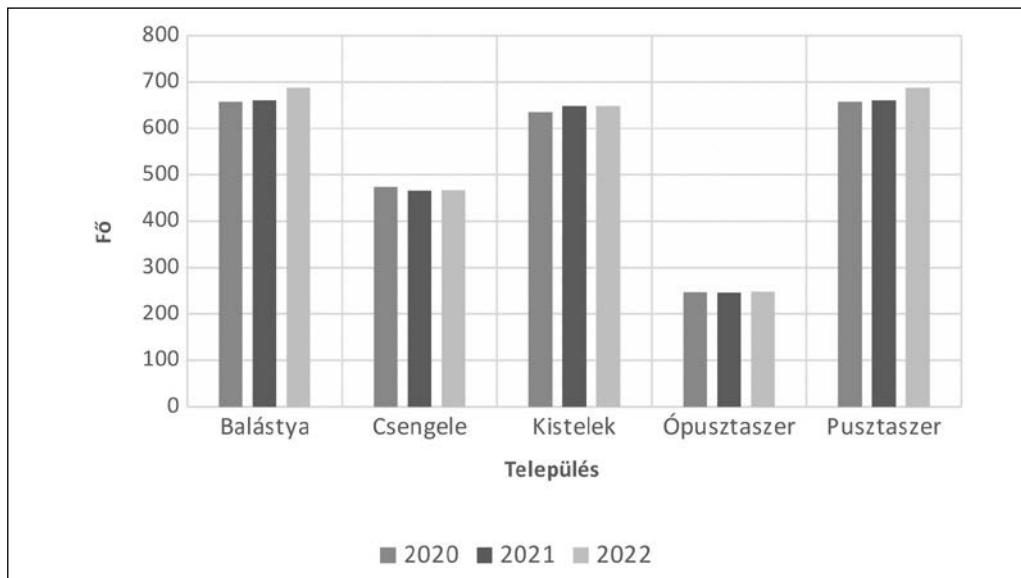
A Kisteleki járás területi mérlegét tekintve a települések között Balástya rendelkezik a legnagyobb mezőgazdasági térséggel és a legnagyobb közigazgatási területtel is (4. táblázat). Az arányokat tekintve Balástyán (81%) a legnagyobb arányú a mezőgazdasági térség a települések közigazgatási területén belül. Balástyát Csengele (76,1%), Pusztaszer (75,2%), Ópusztaszer (67,2%) követi, a sort pedig a járás egyetlen városi ranggal ellátott települése Kistelek (54,3%) zárja. Összességében a járásban 73,4% a mezőgazdasági térség aránya míg, ha a Csongrád-Csanád vármegyei adatokat nézzük 80%. A mezőgazdasági tevékenységet jelentősen meghatározza és befolyásolja a tájvédelmi területek aránya. Ópusztaszeren a tájvédelmi terület övezetének aránya közel 54%, Pusztaszeren pedig közel 38%. Balástyán a tájvédelmi terület övezetének aránya 25,4%, míg Csengele (3,5%) és Kistelek (1,9%) esetében elenyésző. A Kisteleki járásban a tájvédelmi terület aránya összesen 31,9%, míg Csongrád-Csanád vármegyében 28,1%. Bakstól eltekintve összesen 25 035,3 hektár a Kisteleki járásban a mezőgazdasági térség.

A megkérdezett gazdák összesen 2730 hektáron gazdálkodnak a Kisteleki járás öt vizsgált településén, amiből 2086 hektár saját, míg 644 hektár bérelt terület. A megkérdezett gazdák a Kisteleki járás mezőgazdasági térségének 10,9%-án végzik mezőgazdasági jellegű gazdasági tevékenységüket. A 90 válaszadó közül 87 folytat mezőgazdasági tevékenységet, és közülük 67-en végzik ezt fő tevékenységként.

A mezőgazdasági tevékenységet részletezve a válaszadók több tevékenységet is jelölhettek, aszerint, hogy mit végeznek. A kutatásunk szerint 52 család kertészkedik, 46 család foglalkozik állattenyésztéssel, 40 család szántóföldi növénytermesztéssel és 5 család folytat erdőgazdálkodást. Az adatokból tehát az is kiderül, hogy néhány válaszadó többféle mezőgazdasági jellegű tevékenységet is végez párhuzamosan. A kertészkedés kapcsán a leggyakrabban termelt növény a paprika, a szántóföldi növények esetében a gabonafélék termelése a jellemző, míg az állattenyésztésben a sertéshízlalás és a szarvasmarhatartás dominál leginkább.

A gazdasági tevékenységet a gazdák közel 75%-a östermelőként folytatja, de jellemző volt a családi gazdaság és az egyéni vállalkozás is. Összesen három esetben talákoztunk társas vállalkozással.

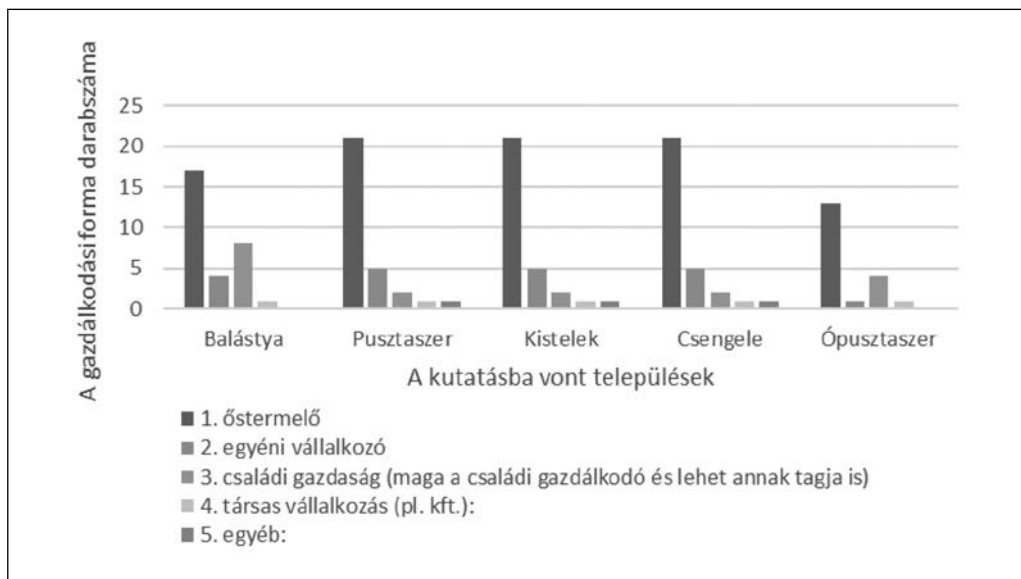
2022-ben összesen 2849 fő östermelőt

6. ábra: A mintaterület őstermelőinek száma, 2020-2022 (fő)

Figure 6: Number of farmers in the study area

Forrás: a TEIR adatai alapján a szerzők szerkesztése

7. ábra: A kutatásba vont gazdaságok gazdasági forma szerinti bemutatása, 2022-2023

Figure 7: Breakdown of farms surveyed by economic form 2022-2023

Forrás: a kérdőív adatai alapján saját szerkesztés

regisztráltak a Kisteleki járásban, Bakstól eltekintve összesen 2739 fő volt (6. ábra). A járásban regisztrált őstermelők közül összesen 2,5%-kal sikerült kérdőívet készíteni. Itt fontos megjegyezni, hogy kizárólag a tanyasi gazdaságokra fókuszáltunk. A 7. ábra jól szemlélteti, hogy minden bevont település esetén az őstermelés a leggyakrabban alkalmazott gazdasági forma a mezőgazdasági tevékenység végzésére, ezt pedig az egyéni vállalkozás követi.

A megvizsgált tanyasi gazdaságok esetén a 91 gazdaságból mindössze 40 helyen alkalmaznak állandó és/vagy szezonális munkavállaló is. A válaszadók alapján 18 esetben alkalmaznak állandó munkavállalót, összesen 63 főt, míg 22 tanyán összesen 71 fő a szezonális munkavállalók száma, aki segíti a mezőgazdasági termelés folyamatosságát és gördülékenységét. A települések között Balástyán van a legtöbb mezőgazdasági alkalmazott, itt 90 fő lát el mezőgazdasági tevékenységet, a második helyen Kistelek van 16 fővel, míg az utolsó dobogós helyet Csengele tudhatja magáénak a válaszok. Ezek az adatok azt mutatják, hogy jellemzően a mezőgazdasági tevékenység nem ad munkát az adott településen/térségben élőknek, a gazdák általában családon belül oldják meg a feladatokat. Fontos megjegyezni továbbá a helyi munkaerő-piaci helyzet kapcsán, hogy a járásba szervezeten szállítanak vállalkozók mezőgazdasági napszámósokat jellemzően Romániából. Ezek az emberek jellemzően 20-25%-kal is kevesebb bérért dolgoznak, mint a magyar napszámósok, így alkalmi időnymunka lehetőségét is elveszik a helyi, más tevékenységet elvégezni nem tudó, alacsony iskolai végzettségű emberektől (Ágoston – Duró, 2012).

A tanyasi gazdaságok jövője

A gazdák a vállalkozás jövedelmezőségét az elmúlt öt évben úgy ítélték meg, hogy jellemzően átlagos bevételt realizáltak, ami

egy részről pozitív tényezőként értékelhető, a termelést nehezítő tényezők mellett, másrészt pedig negatív tekintve azt, hogy a gazdák a vállalkozásban a tevékenységeket jellemzően családon belül oldják meg, így nem biztos, hogy minden költség felszámolásra kerül.

A tanyasi gazdaságok jövője rendkívül biztató, hiszen a 91-ből összesen 3 gazda gondolja azt, hogy leépíti a gazdaságát, 49-en szinten szeretnék tartani, míg 39 család inkább a fejlesztés felé fordul. A fejlesztési tervek között a leggyakrabban a mezőgazdasági gépvásárlás (27 eset), a termőföldvétele (22 eset), az állattállomány-bővítés (16 eset) és a gazdasági épület építése (15 eset) szerepel. A gazdák nyitottak az új dolgokra is, hiszen a fejlesztések között szerepel az új állatfajták tenyésztése és a biogazdaságra való áttérés is. A gazdaság átvételét tekintve 53 esetben van, olyan személy a családban, aki átveszi, tovább viszi a mezőgazdasági tevékenységet, jellemzően az utódok, gyerekek. 37 esetben nem látnak esélyt a gazdák a gazdaság átadására, míg egyetlen fő volt, aki még nem tudja, hogy mi lesz később a gazdaságával. A tanyasi életforma választása viszont, nem túl kedvező képet mutat a jövőre vonatkozóan, hiszen a gazdák csak 11 esetben terveznek felújítást, korszerűsítést, ami azt a tényt vetítheti előre, hogy a következő generáció elhagyni kívánja a szülői házat.

Következtetések és javaslatok

Az első kérdéscsoport a vizsgált terület demográfiai jellemzésére vonatkozott. Viszonylag nagy arányt képviselnek a válaszadók között a 12-34 év közöttiek (akik fiatal gazdák vagy azok lehetnek), ők összesen több, mint 25%-t tesznek ki a válaszadókból. A középkorúak vannak túlsúlyban a saját kutatásunkban és az előregedés a megkérdezettek kevesbé jellemző, de az elemszám miatt ebből nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket.

A 2000-es évek elején működött tanya-kollégium által veszélyként meghatározott előregedés a gazdálkodó tanyák esetében megállt. Az önálló háztartásokat vezető tanyasiak átlagos életkora nem emelkedik tovább, a járási tanyákon pedig megjelentek a fiatalabb gazdálkodók.

A fiatalabb korcsoport aktivitása kifejezetten kedvező a gazdálkodás modernizációja, intenzív technológiák és új jövedelemtermelő képességek kiépítése tekintetében.

Segíteni kell, hogy a fiatalok, akik igénybe vehetik a fiatal gazdák támogatásait, azok éljenek a lehetőséggel. Megfelelő pályázatírási feltételek mellett biztosítani kell a szükséges információkat mind a pályázati feltételekről, mind azokról a pályázatírókról, aki segít végig vinni a pályázat és megvalósítás teljes időtartamát.

Úgy gondoljuk, hogy a középkorúak nagy tapasztalattal rendelkeznek és még sok energiával, tehát a gazdaságátadást érdemes előnyben részesíteni, annak minden szakmai tudásával együtt, hogy a fiatal generáció is megtalálja számításait a mezőgazdaságban és perspektívát lásson.

A mezőgazdasági tevékenység jövedelmezősége várhatóan továbbra is a tanyai gazdaságok létezésének kulcsát jelenti majd. A sokat emlegetett több lábón állás akkor lehetséges, csak akkor lehet eredményes, ha a háztartás mezőgazdasági lába erős.

A kutatás második kérdéscsoportjának eredményeként megállapítottuk, hogy a tanyaépületek többsége 1950 és 1980 között épült, tehát legalább 43 évesek, de akadnak több, mint 100 éves épületek is. Van, ahol a víz, van, ahol a gáz, van, ahol az internet helyzete nem megoldott, pedig manapság már a mezőgazdasági adminisztrációhoz az is elengedhetetlen. A megkérdezettek közül a korszerűsítést 11 gazda tervezi, mely tetőcserére, fürdőszobára vagy nyílászáróra, esetleg a teljes épületre vonatkozik. Ehhez az is hozzátartozik, hogy több tanya esetén

már a kutatás előtt megtörtént a fejlesztés, mely csökkenti ezt az arányt. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a tanya és a hozzá tartozó épületcsoport és infrastruktúra nagy szélsőségek között mozog a felszereltséget és a feltételeket tekintve.

Véleményünk szerint a kérdőívekből ki-rajzolódó kép kedvezőbb, mint a tanyavilág egészére vonatkozó kép. Ennek oka lehet, hogy a gazdálkodó tanyák gazdái képesek fejleszteni lakóhelyüket, illetve eleve a kedvezőbb fekvésű és műszaki állapotú tanyákon kezdenek vállalkozásokba. Felvetődik, hogy a tanyák gazdasági aktivitásának növelésével, a jelenleg alacsony intenzitással használt tanyák gazdasági tevékenységbe való bevonásával a tanyavilág, ezáltal pedig az egész alföldi társadalom kedvezőbb állapotba kerülhet, illetve képessé válhat a legalább középtávú gazdasági önfenntartásra. Mindehhez pedig elengedhetetlen a korszerűsítés, többek között az internet kiépítése, valamint a gazdák összefogása is sikeresebbé teheti az adott térséget.

A következő kiemelt témánk a mezőgazdasági tevékenység formájára és tevékenységeire vonatkozott. Eredményeink azt mutatják, hogy a mezőgazdaságot a legtöbben östermelőként végzik a megkérdezettek közül. Van példa arra is, hogy több gazdasági forma együttesével működik a tanyasi gazdaság. A vizsgált területen a válaszadók között többen vegyes gazdálkodást folytatnak, de a legtöbben állattenyésztéssel és szántóföldi növénytermesztéssel foglalkoznak jelenleg. A gazdák jövedelmét illetően az átlagos jövedelem a jellemző, mely a mostani változó világban és szélsőséges időjárás mellett kedvező, azonban nem elegendő a fejlesztéshez és újításhoz, mely szükséges a hosszútávú fennmaradáshoz.

A gazdák körében már látható az a törekvés, hogy az egymásra épülő tevékenységek-ből minél többet maguk végezzenek, mivel a kereskedelemben van a legfőbb haszon és ott lehet az átlagnál nagyobb profitokkal számol-

ni. Az átlagnál nagyobb nyereség esetén sem lehet helyben maradni, fontos a folyamatos fejlesztés és alkalmazkodás a körülményekhez és a kor igényeihez. A szélsőséges időjárás hátrányait érdemes csökkenteni újabb típusú növényekkel, újabb fajtájú állatokkal, melyek tűrőképessége magasabb a hagyományos fajtáknál, ráadásul a megtermelt értéke is magasabb. A kockázatmegosztást az is jelentheti, hogy hagyományos mellett újabb fajtákat is kipróbálnak a gazdák vagy, hogy több tevékenységet folytatnak egyszerre (vegyes gazdálkodás). Így, ha az egyik terület veszteséges, a másik még hozhat annyi profitot, amiből fenntartható és fejleszthető a gazdaság (Marselek, 2006; Simonyi – Zsótér, 2020).

Az utolsó kérdéscsoport a tanyavilág jövőjét vette górcső alá. A vizsgált terület jövőjét tekintve pozitív, hogy a megkérdezettek több, mint felénél van olyan, aki tovább tudja vinni a gazdaságot, azonban negatívum, hogy az esetek több, mint harmadánál a gazdaságvezetők nem tudják, hogy mi lesz a gazdasággal a jövőben, ha ők már nem bírják megfelelően vezetni azt.

Fontos, hogy a gazdák hosszútávon és stratégiákban gondolkodjanak, amihez egyúttal jó szakemberekre is szükség van, akik tudják segíteni a gazda munkáját (pl.: pályázatíró, könyvelő...stb.). Érdemes megmutatni a tevékenységek előnyét és hátrányait a fiataloknak egyaránt és több verzióval is számolni a jövőben. Fontos, hogy az értékmegőrzést és -fenntartást is lássa a következő generáció és el tudjon köteleződni a tanyasi lét vagy a mezőgazdaság mellett, ezáltal megmaradjon a színes tanyai világ, mint érték és ezáltal a természetszeretet és természetvédelem is előtérbe kerüljön.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozunk a SZTE Mezőgazdasági Kar támogatásáért, a Gazdálkodási és Vidékfejlesztési intézet vezetőjének, Dr.

Komarek Leventének, aki nem csak anyagilag támogatta a munkánkat, de oktatási dékánhelyettesként lehetővé tette, hogy hallgatókat is vigyünk magunkkal, akik a terepen is megtapasztalhatták a magyar, vidéki térségek helyzetét.

Köszönjük a hallgatóknak is az aktív és lelkes részvételt!

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ágoston M. – Duró A. (2012): A" kintvaló nép" a Kisteleki kistérség településein. *Acta Sana* 7 (1) pp. 7-18.

Bárth J. – Szilágyi M. (1982): Magyar néprajzi lexikon. V. Kötet. Akadémia Kiadó, Budapest. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/tty-73D7D/tanya-73DED/> (letöltés dátuma: 2024.06.01.)

Becsei J. (2015): A tanyaprobléma ma. *Településföldrajzi Tanulmányok* 4 (2) pp. 5-23.

Bray Á. – Kovács T. (2021): Alföldi tanyák és tanyapolitikák a múltban és a jelenben. *Acta Sociologica - Pécsi Szociológiai Szemle* 7 (1) pp. 4-38.

Csatári B. (1989): A tanyarendszer és a modernizálódó településhálózat viszonya. pp. 13-21. In.: Csatári B. (szerk.) *Tanakodás a tanyákról*. MTA RKK Településkutató Csoport, Bács-Kiskun Megyei Tanács, Kecskemét. 168. p.

Csatári B. (2019): A tanyák. *Metszetek* 8 (4) pp. 93-109.

Duró A. (2019): Gondolatok a tanyakutatósról. pp. 75-82. In.: *Alföldi Kaleidoszkóp – A magyar vidék a XXI. században*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete, Kecskemét. 341. p.

Erdei F. (1976): *Magyar tanyák*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 270. p.

Gálné Horváth I. (2014): *A Hódmezővásárhelyi környéki tanyák és tanyaközpontok*

vizsgálata a tér és idő összefüggésében. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola. 197. p.

Kovács Z. – Vida Gy. (2019): Urbanizáció. SZTE EFOP-3.4.3.-16-2016-00014 – elektronikus tananyag, 217. p.

Marselek S. (2006): Környezeti állapot, mezőgazdaság, fenntartható fejlődés. Gazdálkodás 50 (15) pp. 12-27.

Romány P. (1973): A tanyarendszer ma. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 125. p.

Simonyi P. – Zsótér B. (2020): A fenntartható fejlődés, a fenntarthatóság értelmezési kérdései a megvalósítás érdekében. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok 15 (1-2), pp. 55-67.

Székely A. – Kotosz B. (2018): Kognitív térkép a dél-alföldi tanyák jövőképéről. Területi Statisztika 58 (3) pp. 225-249.

[1]Magyar Közlöny 2012. évi 107. szám (letöltés: 2024.06.15.)

[2]<https://www.vg.hu/vilaggazdasag-magyar-gazdasag/2019/03/sokan-azert-koltoznak-videkre-mert-trendi-masok-menekulnek-a-varosokbol> (letöltés: 2024.06.28.)

[3]Kormány 90/2023. (III. 22.) Korm. rendelet. <https://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK23041.pdf#page=4> (letöltés: 2024.06.30.)

[4]<https://www.ksh.hu/kereses?q=kisteleki+j%C3%A1r%C3%A1s> (letöltés: 2024.06.15.)

[5]<https://nepszamlalas2022.ksh.hu/> (letöltés: 2024.06.22.)

[6] <https://www.oeny.hu/oeny/teir/#/tablo/5> (letöltés: 2024.06.15.)

A fekete katonalégylárva szerepe az élelmiszerhulladékok hasznosításában

The role of black soldier fly larvae in the utilization of food waste

Dér Lilla – Süli-Zakar Tímea

ABSZTRAKT

Az élelmiszerpazarlás és a szerves hulladékgazdálkodás gyorsan növekvő, nehezen megoldható probléma. Amellett, hogy hozzájárul az éghajlat változásához, az erőforrások pazarlásához, óriási költségekkel is jár, mivel ugyanannyi erőforrást igényel egy hulladéként kezelt élelmiszer előállításához, mint egy olyané, amelyet végül elfogyasztunk.

Az elmúlt években jelentős figyelmet kapott a rovarok tenyésztése és hasznosítása mind a humán fogyasztásban mind az állatok takarmányozásában. Az egyik ilyen rovarfaj, a fekete katonalégylárva (*FKL, Hermetia illucens*) két globális probléma megoldására is lehetőséget kínálhat: az élelmiszer hulladékok feldolgozására, ártalmatlanítására, illetve a növekvő

fehérjeszükséglet kielégítésére. A 999/2001/EK rendelet elsősorban víziállatok takarmányozása céljából engedélyezte a rovarokból nyert feldolgozott állati fehérje felhasználását az Európai Unióban. A tenyésztett rovarfajok közül a fekete katonalégylárva (*FKL, Hermetia illucens*) lárváját használják leggyakrabban takarmányozási célra. A kutatásunkban a növényi eredetű élelmiszerhulladékok alkalmazásának potenciálját vizsgáltuk a fekete katonalégylárva (*FKL, Hermetia illucens*) takarmányozásában, a lárvák növekedését, teljesítményét és beltartalmi értékeit. A méréseink során választ kaptunk arra, hogy a fekete katonalégylárva (*FKL, Hermetia illucens*) lárvák hatékonyan képesek feldolgozni az élelmiszerhulladékokat, és ezzel fontos szerepet tölthetnek be azok ártalmatlanításában.

ABSTRACT

Food waste and organic waste management are problems that are increasing and can be solved in a difficult way. Besides contributing climate change and wasting natural resources, it has very high expenses as the same amount of resources needed to produce food that is consumed and food that is wasted.

Recently breeding and utilization of insects for human consumption and feeding animals have had more and more important roles. One of the species of insects, black soldier fly (BSF, *Hermetia illucens*) can offer solutions for two global problems: processing food waste and satisfaction of increasing protein need. Regulation 999/2001/EC authorized the use of processed animal protein obtained from insects in the European Union, primarily for the purpose of feeding aquatic animals. Among the cultivated insect species, the larva of the black soldier fly (BSF, *Hermetia illucens*) is most often used for feeding purposes. In our research, we examined the potential of using plant-derived food waste in the feeding of the black soldier fly (BSF, *Hermetia illucens*), the growth, performance and content values of the larvae. During our measurements, we found that the larvae of the black soldier fly (BSF, *Hermetia illucens*) can efficiently process food waste and thus can play an important role in its disposal.

Bevezetés

Napjainkban egyszerre van jelen az élelmiszerpazarlás a fejlett országokban, még a fejlődő térségekben az élelmiszerhiány és az éhezés okoz problémákat. Az ENSZ Környezetvédelmi Programjának tanulmánya szerint 2019-ben globálisan 931 millió tonna élelmiszerhulladék keletkezett, melynek 61%-a

a háztartásokból, 26%-a az élelmiszer-szolgáltatásból és 13%-a a kiskereskedelemről származott, amely azt jelenti, hogy az élelmiszertermelés 17%-a az élelmiszer-ellátási lánc ezen szakaszaiban megy kárba, becslések szerint ugyanebben az évben nagyjából 690 millió ember éhezett (UNEP, 2021). A problémát fokozza, hogy a hulladék ártalmatlanítása a környezetre is káros hatással lehet, hiszen a szerves hulladék nem megfelelő kezelése hozzájárul az üvegházhatású gázok kibocsátásához, illetve a talaj és a vízkészletek szennyezésével közvetlen veszélyt jelent a környezetre.

A fenti adatok jól szemléltetik, hogy az élelmiszerhulladék gazdálkodás fenntartható és innovatív megoldásainak szükségessége kiemelkedő jelentőségűvé vált.

A fekete katonalégy (*Hermetia illucens*) jó adaptációs képességekkel rendelkezik, a takarmányok széles skáláján képes fejlődni, így tenyésztése egy olyan szerves hulladékgazdálkodási módszer lehet, amely során a lárvák a feleslegesnek vélt élelmiszerhulladékot értékes, fehérjében gazdag biomasszává, illetve tápanyagokban gazdag komposztá, rovartrágyává alakítják. A fekete katonalégy (*Hermetia illucens*) alkalmazása a szerves hulladékgazdálkodásban hozzájárul a körforgásos gazdasághoz, csökkentve a hagyományos fehérjeforrásoktól való függésünket, így fontos szerepet tölthet be a jövőben az élelmiszerellátásban is (Hetényi et al., 2022; Siddiqui et al., 2022).

A kutatásunkban a fekete katonalégy (FKL) takarmányozása során a növényi eredetű élelmiszerhulladékok alkalmazásának potenciálját vizsgáltuk. A kísérletek során egy kontrollcsoportot is felállítottunk, amelyben a lárvák jó beltartalmi értékekkel rendelkező takarmányt kaptak. Ezzel vetettünk össze az élelmiszerhulladékot különböző arányban tartalmazó szubsztrátokat.

A fekete katonalégység hasznosítása és tenyésztésének környezeti igényei

A világ népessége 2050-re várhatóan 9,7 milliárdra fog növekedni, mely az élelmiszertermelés 70%-os növekedésének szükségességét jelenti, ahhoz, hogy a lakosság igényeit ki lehessen elégíteni. Az élelmiszerellátás jelenleg is az energiafogyasztás, illetve az üvegházhatású gázok kibocsátásának 1/3-ért felel, így hosszú távon nem fenntartható. A népességnövekedéssel különösen az állati eredetű termékek, hús- és tejtermékek iránt nőhet a kereslet, így a haszonállatok ellátásához nagy mennyiségű takarmányra lesz szükség, amely új művelésre váró földek bevonását fogja eredményezni. A hagyományos növénytermesztés és állattenyésztés kapacitásának növekedési potenciálja azonban korlátozott, hiszen az egyes erőforrások, mint a víz, művelhető talaj korlátozottan állnak rendelkezésre (Ángyán, 1991; Fróna, 2018). A rovarok egy új alternatívaként szolgálnak a növekvő népesség növekvő élelmiszerigényére, hiszen amellet, hogy számos faj emberi fogyasztásra is alkalmas, a haszonállatok takarmányszükségletének kielégítésében a hagyományos fehérjetakarmány-összetevők, mint pl. szójaliszt és halliszt helyett is használhatók, mint fenntartható fehérjeforrás.

„Az Európai Unióban 2017. június 1-től – az élelmiszertermelő állatok közül elsőként – a halak és más víziállatok számára is engedélyezett a tenyésztett rovarokból és azok lárváiból nyert feldolgozott állati fehérje felhasználása. Jelenleg 8 rovarfaj engedélyezett erre a célra, melyek az alábbiak: fekete katonalégység (*Hermetia illucens*), lisztkukac, (*Tenebrio molitor*), házilégy (*Musca domestica*) alombogár (*Alphitobius diaperinus*), házi tücsök (*Acheta domestica*), sávós tücsök (*Gryllodes sigillatus*) és földi tücsök (*Gryllus assimilis*)” (Hetényi et al., 2022).

Az állati melléktermékekre vonatkozó egészségügyi előírások megállapításáról az

Európai Parlament és Tanács 1069/2009/EK rendelete szól, amelynek értelmében, takarmány alapanyag előállítására kizárólag a 1069/2009/EK rendeletben leírt állati melléktermékek használhatóak fel. Az Európai Bizottság 2021/1372 RENDELETE szerint 2021. augusztus 17-től a rovaralapú takarmányok prémes állatok, vízi állatok, kedvtelésből tartott állatok, valamint baromfik mellett már sertések takarmányozására használhatók [1]. A rovarok tenyésztése kis helyen vertikálisan megoldható, így nem igényel termőföldet, kevesebb erőforrás felhasználásával hatékonyabb a takarmányhasznosításuk, illetve a hulladékhasznosításban és kezelésben is fontos szerepet játszanak, melyet a következő fejezetben részletesebben is kifejtünk. Számos kutatás bizonyítja, hogy a rovarok jó hatással vannak a haszonállatok teljesítményére. A brojlcersirkék esetében a könnyű emésztetőség mellett, például testtömeg növekedést, a húsmínőség és a hús ízének javulását eredményezte (Gasco et al., 2020; Koppányné – Jánosi, 2023).

A fekete katonalégység lárvája már Európa szerte is takarmányozási célokra a leggyakrabban tenyésztett rovarok közé tartozik. A katonalégység lárvája magas (nyersfehérje tartalma 38-57% szárazanyagban) fehérjetartalommal bír, aminosavprofilja tekintetében lizinben gazdag, azonban célállattól függően metioninból kiegészítést igényel a takarmányban. A lárvák emellett laurinsavban és kitinben is gazdagok, így antimikrobiális tulajdonságokkal rendelkeznek, azaz képesek csökkenteni a baktériumok, gombák számát (Hetényi et al., 2022; Koutsos, 2021).

Emellett fontos kiemelni, hogy a rovarok nem fehérje eredetű nitrogén tartalma jelentős lehet, ezért a valódi fehérjetartalmuk túlbecsült (Janssen et al., 2017).

A környezeti feltételek közül a megfelelő hőmérséklet biztosítása a legfontosabb a katonalégység életciklusának különböző szakaszaiban, hiszen nem csak a fejlődés ütemére,

de az egyes fázisokban történő túlélési rátára, a termelékenységére, a nemek arányára és az állomány folyamatos fenntartására is hatással lehet.

Általánosságban 25 °C és 30 °C közötti hőmérséklet szükséges egy teljes sikeres életciklushoz, azonban a különböző életciklusok esetében jelentős eltéréssel találkozhatunk, míg a legyek szaporodásához nélkülözhetetlen a LED világítás:

- A peték kikeléséhez legideálisabb hőmérséklet nagyjából 30-35 °C közé tehető, kikelési idejük a hőmérséklet csökkenésével arányosan meghosszabbodhat, illetve a túl magas hőmérséklet is negatívan hathat rájuk.
- A lárvák optimális körülmények között történő 13-18 napos fejlődési ideje, túl alacsony (15 °C) hőmérséklet mellett akár 65 napra is elnyúlhat, míg magas (40 °C) hőmérséklet mellett túlélési arányuk a töredékére csökkenhet.
- 37 °C-on a bábok megközelítőleg csupán 20%-a eredményez életképes felnőtt egyedeket

A hőmérséklet mellett a relatív páratartalom is fontos szerepet játszik a katonalegyek életciklusa során, hiszen légzés közben nedvességet vesztenek, melyet a kiszáradás elkerülése érdekében pótolniuk kell. Az ideális páratartalmi tartomány szélesebb skálán mozog, mint az ideális hőmérséklet, a pete, valamint lárva stádiumok 65-75%, míg a felnőtt egyedek esetében 60-70% közötti páratartalom mellett biztosítható a konstans, hatékony termelés (Chia et al., 2018; Hetényi, 2022).

A fekete katonalegy,
mint hulladékkezelési lehetőség

A globalizáció és a fogyasztói szokások hatására növekvő élelmiszerhulladék mennyiséis komoly társadalmi, gazdasági és környezeti problémát jelent. Miközben a világban több millió ember éhez, a fejlett országokban

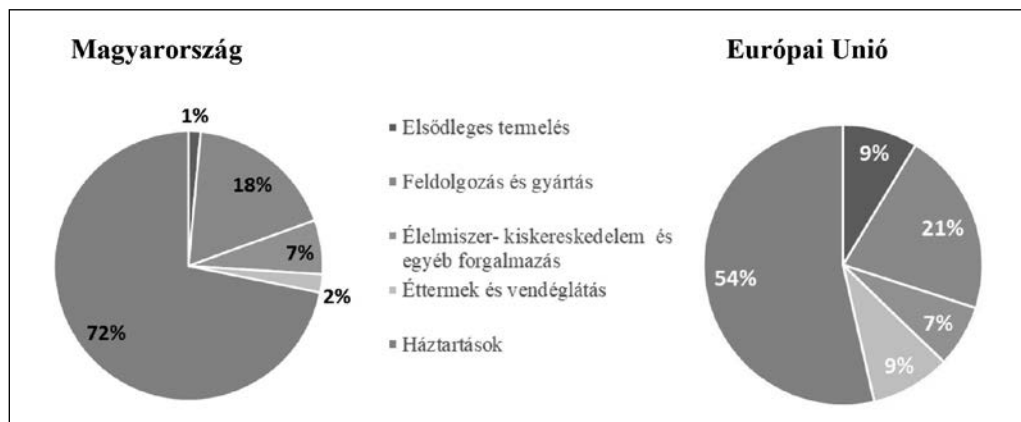
óriási mértékeket ölt a háztartásokban vagy az élelmiszertermelés során keletkezett élelmiszerhulladék, melynek egyrészt előállítás, majd ártalmatlanítása is komoly költségekkel és környezeti terheléssel jár, hiszen rengeteg energiát vagy vizet igényel, illetve az üvegházhatású gázok termelésével is jár (Gustavsson et al., 2011).

„A biohulladék: a 2012. évi CLXXXV. törvény 2. §-a szerint, a biológiailag lebomló, parkokból származó vagy kerti hulladék, háztartásokban, éttermekben, étkeztetőknél és kiskereskedelmi tevékenységet folytató létesítményekben képződő élelmiszer- és konyhai hulladék, valamint az ezekhez hasonló, élelmiszer-feldolgozó üzemekben képződő hulladék” Élelmiszerhulladék kapcsán beszélhetünk élelmiszervesztésről, illetve élelmiszerpazarlásról, míg utóbbi jellemzően az élelmiszerlánc végén következik be, a kiskereskedelmi üzletláncokban vagy a fogyasztóknál, előbbi a termelési vagy feldolgozóiparban realizálódik, azonban mindkét esetben emberi fogyasztásra szánt élelmiszertömeg csökkenést jelent (FAO, 2011).

Az 1069/2009/EK rendelet alapján az állati takarmányozásra vonatkozó szabályok alkalmazandók. Ennek értelmében a rovarok takarmányozása céljából tilos kérődzőkből származó állati fehérje, étkezési hulladék, hús- és csontliszt, valamint trágya felhasználása.

Az 1. ábrán a Magyarországon, illetve az Európai Unióban 2021-ben keletkezett élelmiszerhulladék megoszlása látható a keletkezés helye szerint. Magyarországon a 2021-es felmérések szerint 883 486 tonna, míg az Európai Unióban összesen 58 400 000 tonna élelmiszerhulladék keletkezik évente.

Mindkét esetben a háztartásokban, tehát a végfogyasztóknál keletkezik az élelmiszerhulladékok jelentős része, Magyarországon ez több mint kétharmad részt, 73%-ot jelent, míg az Európai Unióban valamivel több, mint az élelmiszerhulladék feléért, 54%-ért felelnek a háztartások. A második helyen a

1. ábra: Az élelmiszerhulladék megoszlása keletkezési hely szerint, 2021

Figure 1: Distribution of food waste by place of origin, 2021

Forrás: Eurostat, 2021 adatok alapján saját szerkesztés [2]

feldolgozóipar szerepel, 18%-os aránnyal Magyarországon és 21%-os aránnyal az Európai Unióban. Magyarország esetében elmondható, hogy a termelés során, illetve az éttermekben, vendéglátásban keletkezik a legkevesebb élelmiszerhulladék 1, illetve 2%-kal, ezek az arányok Európai Unió szinten valamivel jelentősebb 9-9%-ot jelentenek. A kiskereskedelmi láncok gyakran próbálnak akciókkal, illetve adományozással küzdeni az élelmiszerek leselejtezése ellen, azonban mind Magyarországon, mind az Unióban 7%-át a megtermelt élelmiszerhulladéknak ebben a szakaszban keletkezik.

A fenti adatok is megerősítették, hogy a keletkező élelmiszerhulladék csökkentésére megoldást kell találni, mely ideális esetben a megelőzés lenne, de amennyiben az nem megoldható, a lehető legfenntarthatóbb módon kell semlegesíteni azt. A fekete katonalégylárvák az élelmiszerhulladékot amellet, hogy semlegesítik még hasznosítani is képesek, így hatékonyan alkalmazhatók a hulladékgazdálkodásban, az EU-ban engedélyezett alapanyagokkal. Az FKL lárvák polifág életmódjuknak köszönhetően képesek a szubsztrátok széles skáláját, például mezőgazdasági, állati vagy növényi eredetű melléktermékeket el-

fogyasztani és hasznosítani (Hoc et al., 2019; Mahmood et al., 2021; Meneguz et al., 2018).

A lárvák esetében egy biokonverziós folyamat során az élelmiszerhulladékokból, romlott gyümölcsökből, zöldségekből, mezőgazdasági vagy élelmiszeripari hulladékból értékes biomasszát állítanak elő, mely képességgel a feleslegesnek vélt melléktermékek értékét megnövelik, illetve visszahelyezik az élelmiszerláncba azzal, hogy fehérjében gazdag alternatív takarmányalapanyagként szolgálnak haszonállatok és társállatok számára (Hopkins et al., 2021).

Anyag és módszer

A kísérletből begyűjtött lárvákat fehérje-, zsír- és hamutartalom mérés céljából a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal által akkreditált laboratórium vizsgált be.

A takarmányozási kísérleteiben gyakran alkalmaznak baromfitápot, hiszen alapvetően a lárvák számára kielégítő beltartalmi értékkel rendelkeznek, így a kísérletben kontroll szubsztrátként az egyszerű kezelhetőség és a beltartalom változatlansága miatt egy indító csirketápot alkalmaztunk, amelyet vízzel kevertünk el a megfelelőnek tekint-

hető 70%-os nedvességtartalom eléréséhez. A táp beltartalmi értékei 20% nyersfehérje, 3% nyerszsír és 6,12% nyersrost voltak.

A kísérletben felhasznált élelmiszerhulladék olyan gyümölcsöket és zöldségeket, valamint pékárut tartalmazott, amelyek szavatossági ideje lejárt, esetleg minőségi/esztétikai hibásak voltak. A felhasznált pékáruk esetében fontos kritérium volt, hogy megfelelően legyen a tenyésztett rovarok takarmányozására vonatkozó Európai Unió előírásoknak, és ne tartalmazzanak olyan alapanyagokat, mint a hús vagy hússzármazékok.

Az 1. táblázat a szubsztrátban található élelmiszerhulladék arányát mutatja be a kontrolltakarmánnyal szemben:

Kísérlet
A – 0 % élelmiszerhulladék
B – 20 % élelmiszerhulladék
C – 30 % élelmiszerhulladék
D – 50 % élelmiszerhulladék
E – 100 % élelmiszerhulladék

1. táblázat: Az élelmiszerhulladék takarmányösszetételének arányai

Table 1: Ratios of feed composition of food waste

Forrás: saját szerkesztés

Az A (standard szubsztrát) nem tartalmaz élelmiszerhulladékot, kizárólag a lárvák számára optimális takarmányalapanyagból áll, míg az E 100%-ban élelmiszerhulladékot tartalmaz. A különböző bekeverési arányú csoportok célja az volt, hogy feltárjuk az eltérő összetételű takarmányok hatását, olyan adatokra és mérőszámokra, amelyek fontosak a lárvák sikeres felnevelése szempontjából. Az élelmiszerhulladékok kicsomagolását követően további feldolgozást végeztünk a megfelelő állagú és szencsemazetű takarmány eléréséhez, hogy a katonalégység lárvák hatékonyan el tudják fogyasztani. A zöldségek (53,89%), gyümölcsök (26,63%) és pékáru

(19,48%) pépesítését és darálását követően a megfelelő 70%-os nedvességtartalom eléréséhez esetenként vizet adtunk a takarmányhoz. A kísérlet során a lárvák szubsztrátjának nedvességtartalmát minden nap ellenőriztük és a szubsztrát kiszáradása esetén minimális mennyiségű, néhány ml vízzel egészítettük ki.

A bekevert szubsztrátot 1 literes műanyag edényekbe helyeztük. Minden edénybe 500 db 5 napos lárvát porcióztunk, majd a szubsztrátra helyeztük. A lárvák átlagos súlya 0,00244 g volt. 1-1 edénybe 500 db lárvát került, illetve a kísérlet végén az összes lárvát súlya valamivel kevesebb, mint 10 g volt.

A vizsgálat összesen 24 napot vett igénybe, ez idő alatt kísérletenként 12-12 nap telt a lárvák nevelésével. Egy 12 napos ciklus ideje alatt a lárvákat 3 alkalommal, az 1., 5. és 8. kísérleti napon etettük meg 0,2 g/nap/lárvát súlyú takarmánnyal, azonban a napi megfigyelések során ellenőriztük és szükség szerint pótoltuk a tartályokban a takarmányt. Így előfordult, hogy a nevelési fázis végére minimális eltérések lettek a felhasznált takarmány tekintetében az egyes csoportoknál.

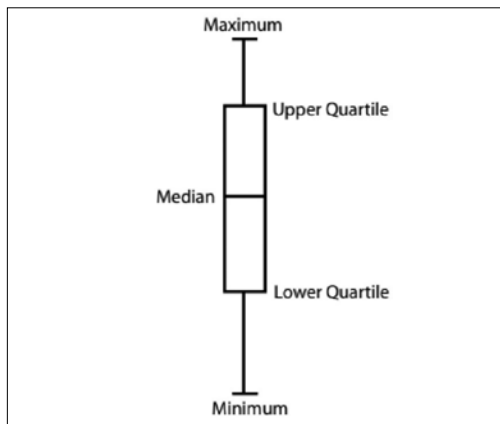
A megfelelő páratartalom, illetve hőmérséklet folyamatos fenntartása kulcsfontosságú a fekete katonalégység lárvák (*Hermeta illucens*) neveléséhez, ezen értékek ingadozása negatívan befolyásolhatja a lárvák növekedését. Ennek érdekében elszeparált, zárt teret alakítottunk ki, ahol a megfelelő mikroklímát folyamatosan biztosítottuk a lárvák számára: a hőmérsékletet a kísérlet során 23-25 fok között tartottuk, míg a páratartalom 60-70 % között mozgott, amely megteremtette a lárvák neveléséhez optimális körülményeket. A nevelés során naponta többször ellenőriztük a hőmérséklet- és páratartalom mérő segítségével az értékeket.

A sorozatok végén számos paramétert megmértünk, ami lehetővé tette a különböző összetételi arányok értékelését. Az adatokat mind a termelés, mind a hulladékkezelés szempontjából elemeztük:

2. ábra: Példa kísérleti csoportokra
Figure 2: Example of experimental groups
Forrás: saját kép

- Lárva átlagsúly: a lárvák átlagos súlya a 12 napos nevelési fázis végén az egyes csoportokra vonatkozóan.
- Lárva össztömeg: a szeparálást, a visszamaradt trágya eltávolítását követően a lárvák összes súlya a nevelési fázis végén az egyes csoportokra vonatkozóan.
- Takarmányhasznosítás hatékonysága, melyet az alábbi képlet alapján számoltam ki:
Az elfogyasztott táplálék átalakításának hatékonysága (ECD = Efficiency of Conversion of the Ingested food) = $B / (W - R)$,
ahol B = teljes lárva biomassza (g); W = a takarmány teljes mennyisége; R = a visszamaradt takarmány súlya (trágya).
- Trágya súlya: A rovarok esetében az ürülék, illetve az el nem fogyasztott takarmány keverékét jelenti.
- Élelmiszerhulladék-csökkentési index, melyet az alábbi képlettel számoltam ki:
 $(WRI) = (W - R / W) / \text{a nevelési fázis hossza (d)} \times 100$,
ahol W = a takarmány teljes mennyisége; R = a visszamaradt takarmány súlya (trágya)
- Szubsztrát csökkentési index = $W - R / W \times 100$,
ahol, W = a felhasznált takarmány teljes tömege, R = a megmaradt takarmány a nevelés végén (Jucker et al., 2020).
Az eredményeket boxplotok, dobozdiagramok segítségével ábrázoltuk (3. ábra). A boxplotok kiválóan alkalmasak az adatok eloszlásának vizualizálására, különösen akkor, ha több csoportot vagy változót szeretnénk összehasonlítani. Emellett segíthetnek az adatok közötti különbségek és szélsőségek felismerésében.
A boxplotokról általában 5 különböző érték olvasható le: a megjelenítés alapja az első kvartilis, a dobozok alsó értéke, a medián, tehát az adatsor középső elemének értéke, amelyet a dobozban egy fekete vonal mutat, és a harmadik kvartilis, a dobozok felső értéke. A kiugró értéket (outlier) a diagramon pontokkal jelöljük, ezek olyan értékek amelyek jelentősen alacsonyabbak vagy magasabbak, mint a többi adat értéke az adathalmazban (Potter, 2006).

3. ábra: Boxplot diagramok felépítése
Figure 3: Construction of boxplot diagrams
Forrás: Potter, 2006

Eredmények

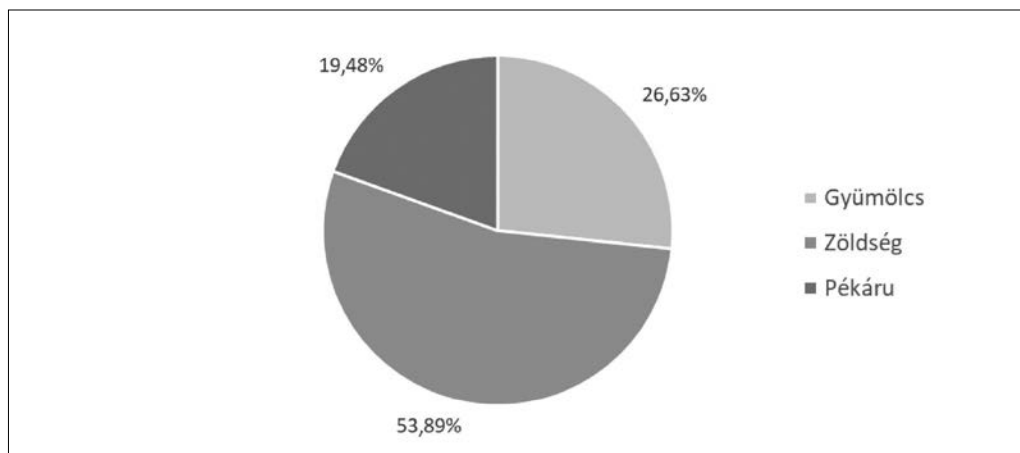
A 4. ábra a lárvák takarmányozására felhasznált élelmiszerhulladékok típusának megoszlását mutatja. A kísérlet során összesen 20 kg élelmiszerhulladékot dolgoztunk fel és igény szerint a megfelelő szubsztrát állag eléréséhez vízzel egészítettük ki őket.

Legnagyobb arányban 53,89 %-ban zöldségek kerültek felhasználásra, a gyümölcsök

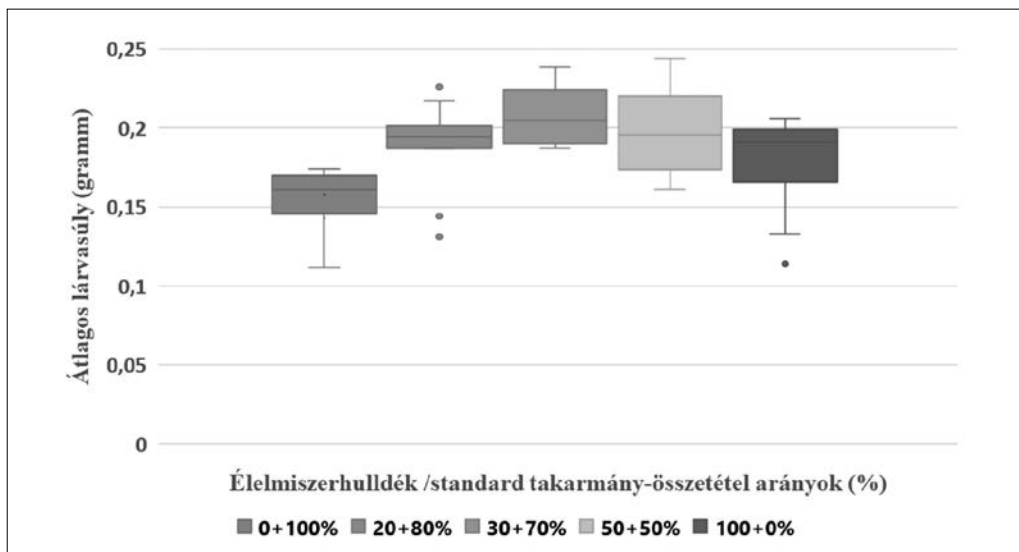
az élelmiszerhulladékok 26,63 %-át tették ki, a pékáruból 19,48%-ot használtunk fel. A zöldségek esetében zömmel paprika, paradicsom, tökfélék, uborka, burgonya és saláta, míg a gyümölcsök körében görög-dinnye, banán, alma, őszibarack és szőlő került a lárvák szubsztrátjába. A pékáru általában kenyér vagy zsemle volt, illetve alkalmanként péksütemények is kerültek a szubsztrát alapanyagok közé. Fontos, hogy a felhasznált élelmiszerek mindegyike valamilyen minőségi problémával rendelkezett, a zöldségek és gyümölcsök jelentős része erjedésnek indult.

Az élelmiszerhulladék hatása a lárvák átlagos tömegére

Az 5. ábra bemutatja, hogy a lárvák milyen átlagos tömeget értek el a nevelési időszak alatt a különböző szubsztrátokon. Egy harranggörbe mintázatot láthatunk, az egyedek átlagos tömegének enyhe növekedése figyelhető meg az élelmiszerhulladék bekeverési arányának növekedésével. Az egyes esetekben a 0,25 grammhoz közelített a lárvák átlagos tömege.

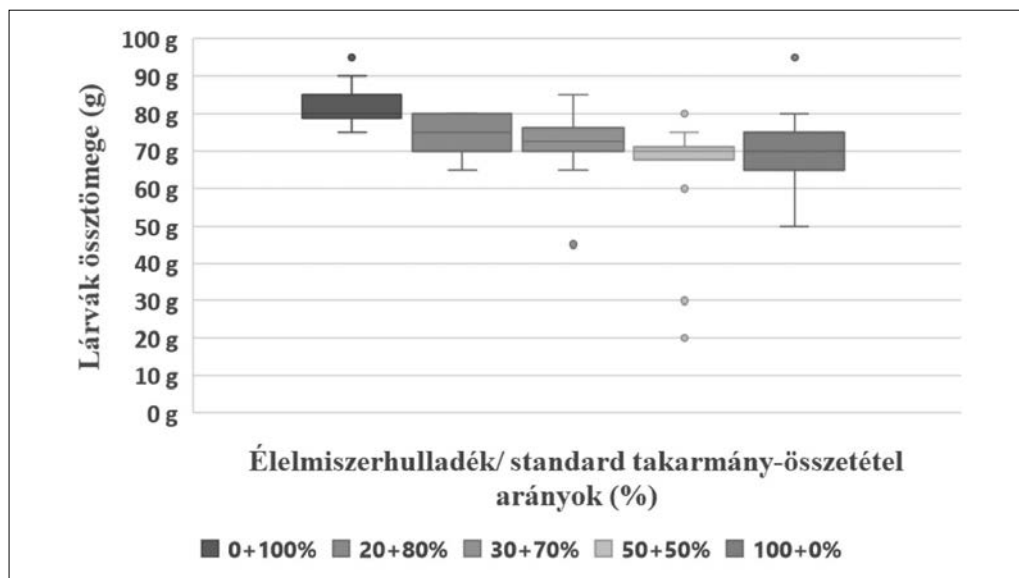
4. ábra: Felhasznált élelmiszerhulladékok típusának megoszlása (%)
Figure 4: Distribution of types of food waste used (%)
Forrás: saját szerkesztés

5. ábra: Az élelmiszerhulladék hatása az átlagos lárvatömegre (g)

Figure 5: Effect of food waste on average larval weight (g)

Forrás: saját szerkesztés

6. ábra: Az élelmiszerhulladék hatása a lárvák összömege (g)

Figure 6: The effect of food waste on the total weight of larvae (g)

Forrás: saját szerkesztés

A lárvák takarmányhasznosításának hatékonysága

Az élelmiszerhulladék hatása a lárvák össztömegére

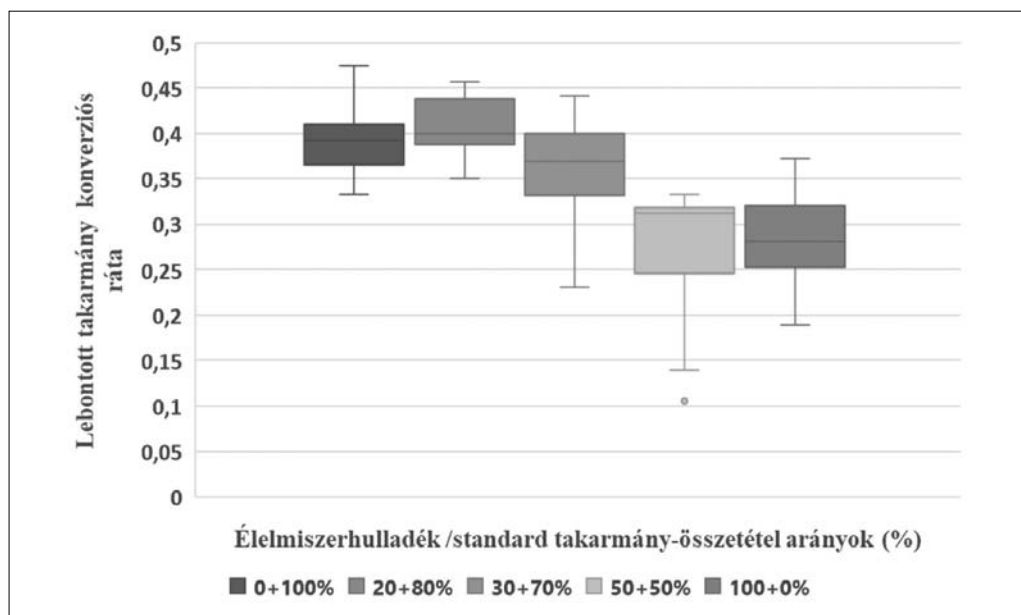
A 6 ábrán a nevelési fázis végén gyűjtött lárvák össztömegét láthatjuk grammban kifejezve. A termelt össztömeg csökkenését megfigyelhetjük a takarmányban lévő élelmiszerhulladék-összetétel arányának növekedésével. A lárvák még a legmagasabb élelmiszerhulladék felvételi arányok mellett is képesek voltak növekedni és túlélni, és alapvetően jó össztömeggel rendelkeztek, ami remekül bizonyítja a különböző takarmányforrásokhoz való nagyfokú alkalmazkodóképességüket.

A 7. ábrán a lárvák takarmányátalakításának hatékonyságát (ECD = Efficiency of Conversion of Ingested food) láthatjuk. A 100%-ban standard takarmánnyal etetett lárvák eredménye magas volt. 0,34 és 0,47 közötti értékeket mérhettünk. A takarmányátalakítás hatékonysága az élelmiszerhulladék összetételi-arányok növekedésével arányosan csökkent.

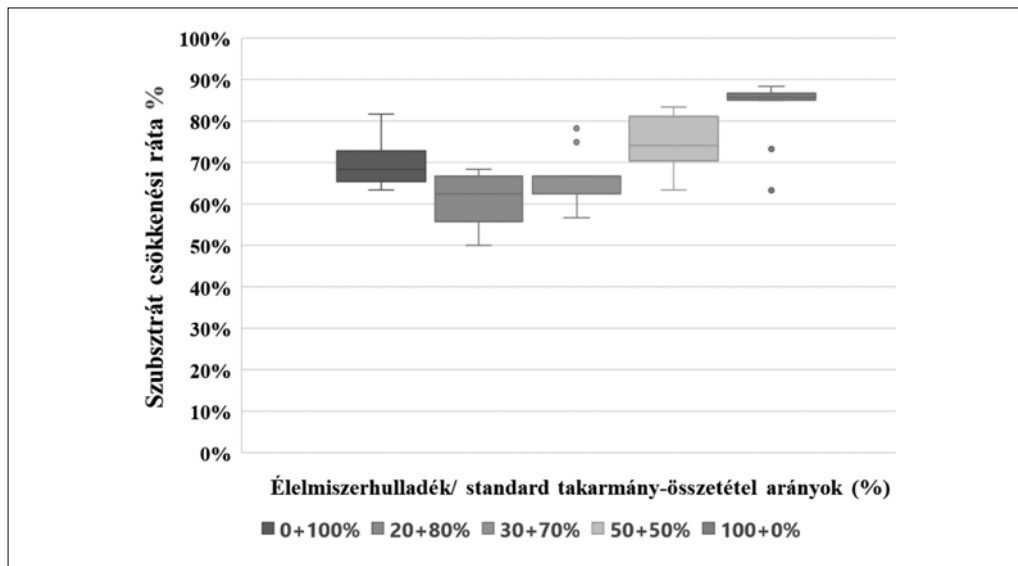
Az élelmiszerhulladék- csökkenési index

A 8. ábrán a szubsztrát csökkenési ráta (SR) látható, amely megmutatja, hogy a 12 napos nevelési ciklus során a lárvák a szubsztrátjukat milyen hatékonysággal tudták elfogyasztani és feldolgozni. A lárvák az élelmiszerhulladékot tartalmazó kísérletben a kontrollcsoport-hoz hasonlóan hatékonyan tudták feldolgozni és hasznosítani a szubsztrátjukat.

A feleslegesnek vélt élelmiszerhulladék hasznosításával értékes, fehérjében gazdag takarmányalapanyagot állíthatunk elő, miközben csökkentjük a hulladék mennyiségét. A hulladékcsökkentési index (WRI) nemcsak a teljes anyagcsökkentést veszi figyelembe, hanem azt is, hogy a lárváknak mennyi időre van szükségük ahhoz, hogy ezt a hulladékmennyiséget csökkentsék. A hulladékcsökkentési index esetében minél magasabb az érték, annál nagyobb a lárvák képessége az élelmiszerhulladék csökkentésére.

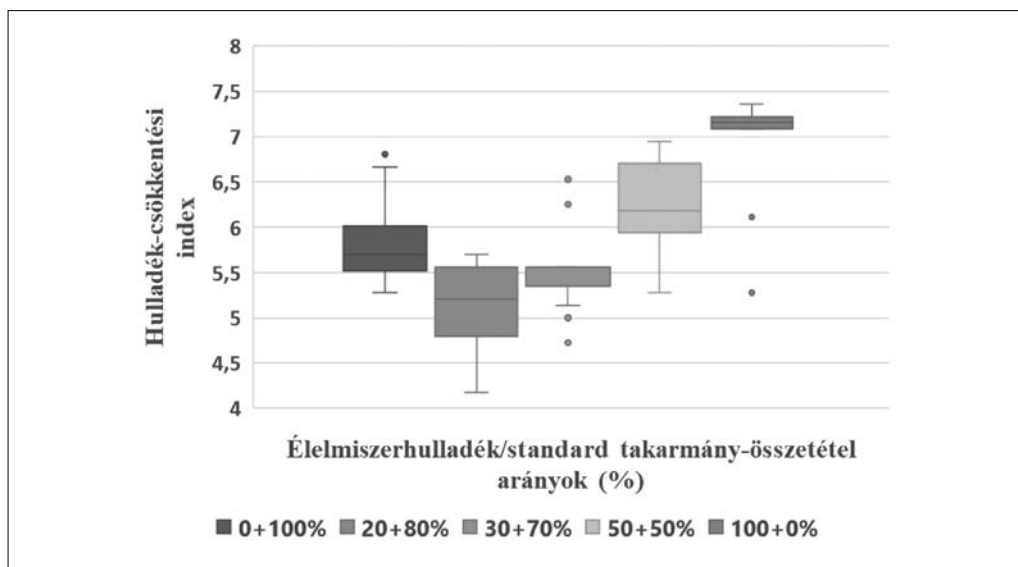
7. ábra: A lárvák takarmányátalakításának hatékonysága
Figure 7: Feed conversion efficiency of larvae
Forrás: saját szerkesztés

8. ábra: Szubsztrát csökkenési ráta

Figure 8: Substrate reduction rate

Forrás: saját szerkesztés

9. ábra: Hatás az élelmiszerhulladék-csökkentési indexre

Figure 9: Impact on Food Waste Reduction Index

Forrás: saját szerkesztés

A lárvák csak egyetlen tétel esetében kaptak kizárólag élelmiszerhulladékot takarmányként, így ebben az egy esetben beszélhetünk valódi hulladékcsökkentési indexről. A 9. ábra esetében $20 + 80\%$ -os arány, amely az átlagos lárvátömeg és az összes lárvasúly paraméterek tekintetében jól teljesített, a hulladékcsökkentési index esetében alacsony teljesítményt nyújtott.

A hulladékcsökkentési indexhez a megmaradt trágya súlyának vizsgálata alapján megállapítható, hogy az alacsonyabb hulladékcsökkentési mutatóval rendelkező csoportok magasabb trágyatömeget eredményeztek mindkét kísérleti csoport esetében.

A lárvák nevelése során fontos az egyensúly kialakítása, hogy ne etessük túl őket, hiszen azzal felesleges trágyát termelünk, azonban a szubsztráttal az optimális és szükséges mennyiséget és tápanyagokat biztosítjuk. A fekete katonalégy (*Hermetia illucens*) lárvák esetében egyébként a trágyát nem hulladéknak, hanem értékes mellékterméknek kell tekinteni. A rovartrágya nagyon hasonló tulajdonságokkal rendelkezik, mint a hagyományos NPK (nitrogén, foszfor és kálium) műtrágyák, javítják a talajéletet és növelik a növények ellenálló képességét a betegségekkel és kártevőkkel szemben (Guidini et al., 2022).

Az élelmiszerhulladék hatása a fekete katonalégy lárvák beltartalmi értékeire

A fehérjetartalom csökkenő tendenciája figyelhető meg az élelmiszerhulladék takarmány keverékbe történő keverésének arányá-

nak növelésével. A zsírtartalom esetében ennek ellenkezője történik, a zsírtartalom nő, ha a szubsztrátokban több élelmiszer-hulladék van, hiszen ebben az esetben a legmagasabb zsírtartalom érték $13,9\%$ volt, míg a kontroll szubsztrát esetében $12,8\%$. Összességében pozitív eredményt mutat az élelmiszerhulladékok hatékonysága, hiszen a legmagasabb fehérjetartalom a $0+100\%$ -os beépítési aránynál $12,5-13,2\%$ között volt, a legalacsonyabb pedig a $100+0\%$ -os beépítési aránynál $9,6-12,4\%$ között, amely mindössze maximum $2,9\%$ -os különbséget jelent (2. táblázat).

Következtetések és javaslatok

A fekete katonalégy lárvák minden arányú élelmiszerhulladékot tartalmazó szubsztráton növekednek és túlélnek, élelmiszerhulladékon is hatékonyan fel tudnak nőni. A 12 napos nevelési ciklus során megfelelően tudták hasznosítani szubsztrátjukat. Ez a hatékonyság tovább javítható, mivel több generáció alatt a lárvák mikrobiomja alkalmazkodik a takarmányforráshoz, így jobban tudják hasznosítani azokat. A 100% -ban standard szubsztrátot tartalmazó kezelések jobb teljesítménye valószínűleg a jobb P:C (fehérje-szénhidrát) arálynak és a teljes P+C tartalomnak köszönhető.

Összességében elmondható, hogy a kiegyensúlyozottabb takarmányok több biomasszát termeltek, amely a tápanyag optimalizálás jelentőségére hívja fel a figyelmet.

Kiemelném, hogy néhány esetben kifejezetten jobban teljesítettek az élelmiszerhul-

Beltartalmi érték	100% élelmiszerhulladékot tartalmazó szubsztrát	0% élelmiszerhulladékot tartalmazó szubsztrát (kontroll)
Nyersfehérje	9,6 - 12,4%	12,5 - 13,2%
Nyerszsír	9,5 - 13,9%	10,9 - 12,8%
Hamutartalom	1,3 - 1,5%	1,20%

2. táblázat: Fekete katonalégy lárvák beltartalmi értéke az egyes szubsztrátok esetében

Table 2: Content value of black soldier fly larvae for each substrate

Forrás: saját szerkesztés

ladékok tartalmazó szubsztrátok a kontroll-csoporthoz képest.

Az élelmiszerhulladékot tartalmazó szubsztráton nevelt lárvák beltartalmi értékei (fehérje, zsír) nem térnek el jelentősen az optimális takarmányon nevelt csoportoktól.

A fekete katonalégység lárvákból készült liszt kapcsán a fehérjetartalom kiemelkedő fontosságú a piacon, hiszen a magasabb fehérjetartalom jobb minőségű rovarlisztet jelent, azonban a kísérletem szempontjából kifejezetten jó eredménynek ítélem meg az élelmiszerhulladékot nevelt lárvák beltartalmát. Fontos kiemelni még emellett, hogy az alacsonyabb élelmiszerhulladék-arányú szubsztrátok esetében nem történt mérés, így előfordulhat, hogy a szubsztrát egy részét jó minőségű takarmánnyal pótoljuk, akkor javítható a lárvák beltartalma.

A fekete katonalégység lárvák hatékonyan képesek feldolgozni az élelmiszerhulladékot, és ezzel fontos szerepet tölthetnek be azok ártalmatlanításában.

Az élelmiszerhulladékon történő hízalálással a fehérjében gazdag takarmányalapanyag előállítása mellett egy másik fontos küldetés az élelmiszerhulladék csökkentése. A kutatás során több mérés segítségével vizsgáltuk az élelmiszerhulladékok felhasználásának eredményességét, ilyenek voltak a trágya súlya, a szubsztrát hasznosítási ráta, illetve a hulladékcsökkentési-index.

Amennyiben nem vesszük figyelembe a hulladékcsökkentési-indexre vonatkozó adatok esetén a kontroll csoportot, úgy elmondható, hogy a nagyobb arányban élelmiszerhulladékot tartalmazó csoportok esetében magasabb az élelmiszerhulladék csökkentési index, amely azt jelenti, hogy a lárvák a 12 napos nevelési fázis során képesek voltak nagy hatékonysággal csökkenteni és hasznosítani az élelmiszerhulladékot tartalmazó szubsztrátjuk tömegét. A legmagasabb értéket a 100%-ban élelmiszerhulladékot tartalmazó szubsztrátok esetében mértük 7,5-höz közeli értékekkel (9. ábra).

A kísérletben a testtömeggyarapodás kapcsán vizsgáltuk a nevelési fázis végén a lárvák átlagsúlyát, illetve össztömegét is. Általánosságban elmondható, hogy a lárvák tömege az élelmiszerhulladékok bekeverési arányának növelésével csökken, azonban voltak kivételek. Az az átlagos lárvasúly esetében az élelmiszerhulladékot tartalmazó szubsztrátok jobb átlagsúlyt eredményeztek a kontrollcsoportnál. Az átlagos lárvasúly minden élelmiszerhulladék összetételi-arány esetében 0,11 gramm felett volt és a legmagasabb érték az 50%-ban élelmiszerhulladékot tartalmazó szubsztrát esetében a 0,24 grammot is elérte (5. ábra).

A lárvák testtömeggyarapodása a 12 napos nevelési ciklus során minden élelmiszerhulladék arány esetében kielégítő volt, illetve a termelés szempontjából fontos kiemelni, hogy a lárvák átlagsúlya kevésbé meghatározó abban az esetben, ha biomasszára termelünk, tehát feldolgozásra kerülnek a lárvák és nem tenyészállományként szeretnénk őket hasznosítani.

A katonalégység lárvák beltartalmi értéke az élelmiszerhulladékkal takarmányozott lárvák esetében is kielégítő, a legtöbb élelmiszerhulladékot tartalmazó étrend a vátrnál jobban teljesített. A legjobban teljesítő takarmány a csirketápot tartalmazó standard szubsztrát volt, azonban fontos megjegyezni, hogy ez volt a referencia arra, hogy egy erősen optimalizált, jó minőségű takarmány hogyan teljesít, és ehhez hasonlítottuk az élelmiszerhulladékok teljesítményét. A standard étrend jobb teljesítménye valószínűleg a jobb P:C arálynak és a P+C tartalomnak köszönhető. Amennyiben a többi takarmány P:C arányát és P+C tartalmát is optimalizálnák, a teljesítményük tovább növelhető lenne. A lárvák több generáción keresztül képesek alkalmazkodni élelmiszerhulladékhöz, valamint a P:C és P+C arányokat is lehet javítani ezen szubsztrátok esetében, ezért egy termelési egységbe is kíválón adaptálható az élelmiszerhulladékok

használata, ha katonalégység lárvák neveléséről van szó.

Néhány tényező miatt azonban, az élelmiszerhulladék neveléshez szükséges szubsztrátba való beépítése a jelenlegi formájában kihívást jelent: az anyag fehérje- és szénhidráttartalmának, valamint víztartalmának nagyfokú változékonysága. Mindkét paraméter kulcsfontosságú tényező a sikeres lárvanevelésben, ezért optimális tartományokon belül kell tartani őket és igény szerint javítani más takarmányalapanyagok felhasználásával.

A kísérletben a lárvák takarmányozására vonatkozó jogszabályi követelményekkel összhangban kizárólag növényi eredetű zöldség, gyümölcs, illetve pékáru került felhasználásra szubsztrát alapanyagként. Az élelmiszerhulladékok körébe azonban olyan alapanyagok is beletartoznak, amelyek sokkal inkább a mezőgazdasági termelés során, illetve a feldolgozóiparban keletkeznek, mint melléktermék. A fekete katonalégység lárvák adaptációs képességeinket további felmérése szempontjából érdekes lehet egy kutatást végezni kibővített szubsztrátösszetevő listával és olyan alapanyagokkal, melyek nagyon alacsony beltartalmi értékkel rendelkeznek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ángyán J. (1991): Fenntartható alkalmazkodó mezőgazdálkodást! Agrofórum 2 (6) pp. 2-5.

Chia S. J. – Tanga C. M. – Khamis F. M. – Mohamed S. A. – Salifu D. – Sevgan S. – Fiaboe K. K. M. – Niassy S. – Van Loon J. J. A. – Dicke M. – Ekesi S. (2018): Threshold temperatures and thermal requirements of black soldier fly *Hermetia illucens*: Implications for mass production. *Plos One* 13 (11) pp.4-6.

Gasco L. – Biancarosa I. – Liland N. S. (2020): From waste to feed: A review of recent knowledge on insects as producers of protein

and fat for animal feeds. *Current Opinion in Green and Sustainable Chemistry* 23 pp. 67-79.

FAO (2011): Global food losses and food waste – Extent, causes and prevention. 37. p.

Fróna D. (2018): Globális kihívások a mezőgazdaságban. *International Journal of Engineering and Management Sciences* 3 (3) pp. 195-205.

Guidini I. L. – Yong J. – Lalalender C. – (2022): Frass derived from black soldier fly larvae treatment of biodegradable wastes. A critical review and future perspectives. *Waste Management* 142 (1) pp. 65-76.

Gustavsson J. – Cederberg C. – Sonesson U. (2011): Global food losses and food waste – Extent, causes and prevention. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Rome. 38. p.

Hetényi N. (2022): A fekete katonalégység (*Hermetia illucens*) nagyüzemi tenyésztése. *Állattenyésztés és Takarmányozás* 71 (1) pp. 25-35.

Hetényi N. – Nagyné Bíró J. – Bersényi A. – Jakabné Sándor Zs. (2022): A fekete katonalégység lárváinak felhasználása haltakarmányozásban. *Állattenyésztés és Takarmányozás* 70 (4) pp. 306-323.

Hoc B. – Noel G. – Carpentier J. – Francis F. – Megido R. C. (2019): Optimization of black soldier fly (*Hermetia illucens*) artificial reproduction. *Plos One* 14 (4) pp.1-2.

Hopkins I. – Newman L. P. – Gill H. – Danaher J. (2021): The Influence of Food Waste Rearing Substrates on Black Soldier Fly Larvae Protein Composition: A Systematic Review. *Insects* 12 (7) pp. 1-20.

Jucker K. – Lupi D. – Moore C. D. – Leonardi M. G. – Savoldelli S. (2020): Nutrient Recapture from Insect Farm Waste: Bioconversion with *Hermetia illucens* (L.). *Sustainability* 12 (1) pp. 1-14.

Koppányné Szabó E. – Jánosi A. (2023): Ehető rovarok élelmiszeripari és takarmányozási célú

felhasználásának lehetőségei. Élelmiszervizsgálati Közlemények 69 (2) pp. 4410-4424.

Koutsos L. (2021): Applications of Insect-derived Ingredients in Animal Diets. Journal of Animal Science 99 (3) p. 119.

Mahmood S. – Zurbrügg C. – Tabinda A. – Ali A. – Ashraf A. (2021): Sustainable waste management at household level with black soldier fly larvae (*Hermetia illucens*) Sustainability 13 (17) pp. 1-18.

Meneguz M. – Schiavone A. – Gai F. – Dama A. – Lussiana C. – Renna M. – Gasco L. (2018): Effect of rearing substrate on growth performance, waste reduction efficiency and chemical composition of black soldier fly (*Hermetia illucens*) larvae. Journal of the Science Food and Agriculture 98 (15) pp. 5776-5784.

Potter K. (2006): Methods for Presenting Statistical Information: The Box Plot. pp. 97-106. [https://sci.utah.edu/~kpotter/](https://sci.utah.edu/~kpotter/publications/potter-2006-MPSI.pdf)

[publications/potter-2006-MPSI.pdf](https://sci.utah.edu/~kpotter/publications/potter-2006-MPSI.pdf) (Letöltés: 2023.09.23.)

Siddiqui S. A. – Ristow B. – Rahayu T. – Putra N. S. – Widya Yuwono N. – Nisa K. – Mategeko B. – Smetana S. – Saki M. – Nawaz A. – Nagdalian A. (2022): Black soldier fly larvae (BSFL) and their affinity for organic waste processing. Waste Management 140 (3) pp. 1-13.

United Nations Environment Programme (2021): Food Waste Index Report 2021. Nairobi. <https://www.unep.org/resources/report/unep-food-waste-index-report-2021> (Letöltés: 2023.10.10.)

[1]: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1372>

[2]: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Food_waste_and_food_waste_prevention_-estimates

A FALU – szerzői útmutató

„A FALU” c. negyedévente megjelenő lektorált szakmai folyóirat, amely magyar nyelven tesz közzé a vidékfejlesztés témaköréhez kapcsolódó eredeti kutatási eredményeket. A folyóirat akadémiai besorolása:

- MTA IV. Agrártudományok Osztálya - magyar nyelvű folyóiratok: A,
- MTA X. Földtudományok Osztálya - magyar nyelvű folyóiratok: A,
- MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, Regionális Tudományok Bizottsága - magyar nyelvű folyóiratok: C.

A folyóiratot 1985-ben alapította az Agroinform Kiadó és Nyomda Kft. A kiadás joga 2012-ben a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézethez (NAKVI), majd pedig a mostani Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.-hez (HOI) került át.

„A FALU” nagy hagyományokkal rendelkező, minősített, – azaz két lektor által értékelt – tudományos folyóirat, a benne található közlemények megfelelnek ezeknek a követelményeknek. A cikkek által feldolgozott témakörök tudományos szemléletűek, módszertanilag megalapozott, igényes szakmai nyelvezettel íródnak. Valamennyi tanulmányhoz angol nyelvű összefoglaló (abstract) is tartozik. A tanulmányok végén a felhasznált szakirodalmat szabályos jegyzékben tüntetik fel. A cikkek – noha tudományos igényűek – ismeretterjesztő jelleggel és az igényes vidéki olvasókörzség számára is közérthető nyelvezettel íródnak.

A folyóiratban publikált tanulmányok tematikája változatos, lefedik a modern vidéktudományok szakterületeit úgy, mint az agrárgazdaságtan, a földrajztudomány, a környezettudomány, a közgazdaságtan, a közigazgatás, a politikatudomány, a regio-

nális tudomány, a szociológia, a természetvédelem és a turizmus területeit. Míg az egyes diszciplínák szabályai szerint készült közlemények módszertani megközelítései különbözőek, a vizsgálatuk tárgya minden esetben a vidékre és a vidéki térségek fejlesztésére fókuszál.

A kéziratok elkészítése:

Az elkészült és benyújtásra kerülő kézirat hossza – táblázatokkal, ábrákkal és irodalomjegyzékkel együtt – nem haladhatja meg a 20 oldalt. A kézirat szövege A4-es lapméretben, Times New Roman betűtípussal és 12-es betűmérettel, sorkizártan készüljön.

A címdalton sorrendben a következők szerepeljenek:

- a kézirat címe, esetleg alcíme (magyar és angol nyelven),
- a szerző(k) neve, a szerző(k) tudományos fokozata (ha van), munkahelye, beosztása, elérhetősége.

A kéziratok szerkezete:

- absztrakt magyar nyelven,
- absztrakt angol nyelven,
- bevezetés, irodalmi feldolgozás,
- felhasznált anyag és alkalmazott módszertan,
- eredmények és azok értékelése,
- következtetések, javaslatok,
- köszönetnyilvánítás (amennyiben indokolt),
- felhasznált irodalom.

Az absztraktot magyar és angol nyelven is el kell készíteni. Az nem tartalmazhat rövidítéseket, s fontos, hogy a magyar és angol nyelvű összefoglalás hossza igazodjon egymáshoz. Az absztraktok hossza minimum 10, maximum 25 sor legyen.

A kézirat elkészítésekor kérjük, vegyék figyelembe, hogy annak közérthetősége különösen fontos az olvasók számára. A cikk elején, annak bevezetőjében kérjük feltüntetni a leglényegesebb szakmai-tudományos kérdéseket, állításokat, kutatási problémákat, amelyre a tanulmány reagálni kíván. Ehhez kapcsolódóan egyértelműen megfogalmazandó(k) a tanulmány célkitűzése(i), amennyiben releváns hipotézise(i). Elvárás, hogy már ez alapján derüljön ki a közlemény újszerűsége, érdekessége. A szövegben az egyes fejezetek között a lényegre törő közcímek használatát kérjük.

A módszertani részben világosan és pontosan kell bemutatni vagy hivatkozni azokat a módszereket, adatbázisokat, amelyek alapján a szerzők a kutatást, vagy elemzést elvégezték és az eredményeiket megkapták. Fontos bírálati szempont a közlésre szánt tanulmány elfogadásakor, hogy a kézirat összefoglalójának szövege hiteles és értékelhető választ ad-e a felvetett és vizsgált vidéki problémá(k)ra.

Az irodalmi hivatkozásokat a legújabb eredeti közleményekre és összefoglalókra kell korlátozni. Csak azok az irodalmi hivatkozások sorolhatók fel, amelyekre a szövegben utalás történt és direkt kapcsolatban vannak a vizsgált és bemutatott kérdésekkel, problémákkal, eredményekkel.

A szövegen belüli szakirodalmi utalásokat a következő módon, zárójelben kérjük feltüntetni:

- Egy szerző esetén a szerző nevére hivatkozással: a szerző neve, ezt követi a közlemény megjelenésének évszáma vesszővel elválasztva (Kovács, 2009).
- Három vagy több szerző esetén: az első szerző pontos neve után „et al.” és a közlemény megjelenésének évszáma

vesszővel elválasztva (Benedek et al., 2014).

- Ha két szerző van, akkor mindkettő nevét ki kell írni gondolatjellel elválasztva (Szöllősi – Molnár, 2018).
- Egy szerzőnek ugyanazon évben megjelent több munkájára történő hivatkozás esetén a szerző neve, az évszámok „a”, „b”, „c” stb. megjelöléssel (Szöllősi, 2010a).
- Szó szerinti idézetnél az oldalszám megadása kötelező.

Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén abc-sorrendben kérjük közölni a következők szerint:

- Folyóirat esetében: Benedek Zs. – Fertő I. – Baráth L. – Tóth J. (2014): Termelői heterogenitás a rövid ellátási láncokban: a piacokon értékesítő gazdák jellemző különbségei. *A Falu* 25 (4) pp. 15-30.
- Könyv esetében: Kiss I. (2014): Az Alföld helyzete és perspektívái. *Alföld Kiadó*, Szeged. 250. p.
- Könyvfejezet esetében: Csatári B. (2018): Rendszerváltoztatás Kelet-Közép-Európa vidékein és egy alföldi faluban, többféle nézőpontból. pp. 262-275. In.: Pénzes J. (szerk.) *Falu - város - periféria: határon innen és túl*. 374. p.
- Honlap esetében: www.ksh.hu, a letöltés dátuma 2021. július 20.

A táblázatokat magyar és angol nyelvű címmel kell ellátni. A táblázatok címét a táblázat alatt, középre igazítva kérjük elhelyezni. A táblázatokat – annak érdekében, hogy a szerkesztésnél pontosak legyenek – kérjük az adatsorokkal együtt megadni. A táblázatok forrását kérjük megjelölni, a szövegben megfelelő helyen jelenjen meg a táblázatokra való hivatkozás (1. táblázat). A táblázatok ne képként kerüljenek beillesztésre, azokat a Word dokumentumban kérjük elkészíteni.

Az ábrákat magyar és angol címmel kell el-
látni. Az ábrák címét az ábra alatt, középre
igazítva kérjük elhelyezni. Az ábrákat – an-
nak érdekében, hogy a szerkesztésnél pon-
tosak legyenek – kérjük az adatsorokkal
együtt megadni. Kérjük a mértékegység és
a jelmagyarázat megadását. Az ábra forrását
kérjük megjelölni, a szövegben megfelelő
helyen jelenjen meg az ábrákra való hivatko-
zás (1. ábra). Az ábrákat szerkeszthető excel
file formában kérjük megküldeni.

A kéziratral együtt kérjük külön-külön csa-
tolják a cikkben közölni kívánt táblázatokat,
ábrákat (excel file), illetve képeket (jpg vagy

tif file). Ezek fájlcíme jelezze az ábrák, táblá-
zatok, képek sorrendjét. A kéziratban az áb-
rák, táblázatok és képek helyét, címét kérjük
arab számokkal jelölni.

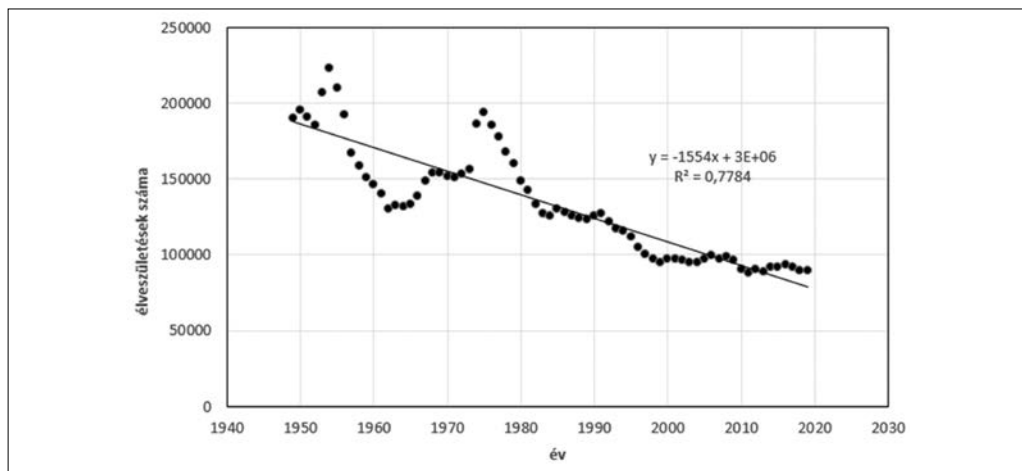
A kéziratokat elektronikus formában kül-
dött levél mellékleteként kérjük beküldeni a
következő e-mail címre: komarek.levente@
szte.hu

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített
kézirrattal segíti munkánkat!

Budapest, 2021. július 1.

A FALU c. folyóirat szerkesztősége

PÉLDA – ÁBRA

PÉLDA – TÁBLÁZAT

BELSŐ TÉNYEZŐK	
ERŐSSÉGEK (S)	GYENGESÉGEK (W)
jó környezeti források	magas fuvar költségek
kiváló minőség	magas előállítási költségek
jó hírnevű termékek	marketing hiánya
hosszú szakmai múlt, tapasztalat	alacsony kihozatali arány, sok veszteség
stabil értékesítési piac	
szigorú állategészségügyi kontroll	
KÜLSŐ TÉNYEZŐK	
LEHETŐSÉGEK (O)	VESZÉLYEK (T)
marketing tevékenység növelése	erős tengerentúli konkurencia
új piacok feltérképezése	felvásárlás nehézségei-külföldi kereskedők
egészségtudatos táplálkozási szokások növekedése	telítődő piac
új termékspecifikációk kialakítása	felhalmozódó készletek
pályázati lehetőségek feltérképezése	tenyésztett vad előnyei
	piac kiszámíthatatlansága
	vadbetegségek

1. táblázat: A magyar vadhúsértékesítés SWOT-analízise
Table 1: The SWOT-analysis of Hungarian wild game-meat sale
Forrás: saját szerkesztés

- › VIDÉKFEJLESZTÉS
- › AGRÁRSZAKKÉPZÉS
- › TERMÉSZETMEGŐRZÉS

HERMAN OTTÓ INTÉZET

NONPROFIT KFT.

MAGYAR NEMZETI
VIDÉKI HÁLÓZAT

EGYÜTT A MAGYAR VIDÉKÉRT!

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió

Európai Mezőgazdasági
Vidékfejlesztési Alap

A VIDÉKI TÉRSÉGEKBE BERUHÁZÓ EURÓPA